MARTA
Eliza Orzeszkowa

ELIZA ORZESZKOWA

MARTA

TRADUCERE DE
SARINA CASSVAN
ŞI
JÓZEF WULIN

PREFAŢĂ DE
I. C. CHIŢIMIA

BUCUREŞTI — 1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Coperta de *Albin Stănescu*

Eliza Orzeszkowa
Marta
Książka i Wiedza
Warszawa, 1949

ELIZA ORZESZKOWA

Revoluția din 1863 în Polonia constituie ultimul act disperat al romantismului polon. Căderea statului polon în 1795 a fost urmată de șocuri politice și literare, provocate de o ideologie revoluționar romantică, în căutare de eroi și acte de eroism, pentru eliberarea poporului polon. Romantismul polon a fost prin excelență revoluționar. Insurecția din noiembrie 1830, prelungită cu lupte în 1831 și sfîrșită cu eșec, a fost consecința unei asemenea atmosfere revoluționare, întreținută intens și prin creația literară, mai ales prin pana lui Adam Mickiewicz. Mișcările revoluționare din anii 1846 și 1848 se integrează acelorași tendințe de eroism romantic.

Cînd și ultimul act de eroism romantic din 1863 a eșuat, ideologia romantică poloneză a atins un punct de răspîntie. Noua generație își schimbă radical atitudinea. Încercările insurecționale se dovediseră neputincioase față de forța copleșitoare a ocupanților. Așa a luat naștere ideologia „pozitiviștilor" poloni, indicînd o altă cale de ridicare a Poloniei, aceea a dezvoltării economice în spiritul noii epoci, a creșterii bunăstării pentru întreaga populație polonă. Pozitiviștii renunță, pentru moment, la lupta de eliberare și caută un *modus vivendi* cu puterea țaristă.

Împotriva „bătrînei" generații romantice și conservatoare gruparea „tinerilor", avînd în frunte pe Al. Swientochowski (1849—1938), a pornit lupta ideologică și politică în paginile unor publicații periodice, în special în revista *„Przegląd Tygodniowy"*, fondată în 1866. Pozitiviștii poloni se interesează de pozitivismul apusean, de ideile lui Auguste Comte (1798—1857), John Stuart Mill (1806—1873), H. T. Buckle (1821—1862), Herbert Spencer (1820—1903) etc. Se înarmează, deci, cu filozofia burgheziei și văd în această clasă singura forță capabilă să creeze o „răspîntie" în viața și civilizația poporului polon. Susțin cu fervoare integrarea tuturor forțelor „sănătoase și îndrăznețe" în producția capitalistă. Ideologia pozitivistă bur-

gheză a ieşit învingătoare în ciocnirea cu romantismul şi conservatorismul feudalilor. Treptat, după 1870, sistemul capitalist polon devine stăpîn pe situaţie. Lozinca lui François Guizot *„Enrichissez-vous"* (îmbogăţiţi-vă) a fost purtată „în triumf". Dar unii s-au îmbogăţit, alţii au sărăcit. Ţărănimea pauperizată a îngroşat rîndurile proletariatului din fabrici, care după 1880 începe, organizat, lupta împotriva exploatatorilor capitalişti. Acum, pozitiviştii se consideră datori să combată mişcarea proletară ca nefastă pentru poporul polon şi devin retrograzi. Al. Swientochowski înfiinţează cu acest scop, în 1881, publicaţia periodică *„Prawda"*.

Marii scriitori ai epocii au fost în majoritate adepţi ai pozitivismului pe tot parcursul acestuia, pentru motivul — socoteau ei — că o luptă de clasă internă ar fi fost fatală pentru poporul polon, slăbindu-l şi ajutînd astfel ocupanţilor străini să-l ţină în continuare în jug. Totuşi, aceşti scriitori nu pot să nu oglindească în creaţia lor racilele capitalismului, suferinţa maselor populare exploatate, viaţa lor de mizerie. Creaţia lor este prin excelenţă realist critică şi ea atinge apogeul tocmai în deceniile în care se desfăşoară acut conflictul dintre proletariat şi burghezie. Aşadar, în general luînd lucrurile, convingerile politice ale scriitorilor realişti critici poloni sînt „pozitiviste", fiind favorabile dezvoltării sistemului burghezo-capitalist, creaţia lor însă oglindeşte critic şi protestatar realităţile sociale, mai ales pe cele din lumea satului polon.

În ordinea intrării în arena publică şi în literatură, marii realişti critici poloni sînt: Eliza Orzeszkowa (1841—1910), Boleslaw Prus (1845—1912), Henryk Sienkiewicz (1846—1916), Maria Konopnicka (1842—1910).

Eliza Orzeszkowa s-a născut la 25 mai 1841 într-o localitate din apropierea oraşului Grodno, unde tatăl său, Benedykt Pawlowski, fost ofiţer în armata lui Napoleon, apoi preşedinte de tribunal la Grodno, avea o moşie. A învăţat la un pension de călugăriţe din Varşovia, unde a avut colegă pe Konopnicka, cu care a devenit prietenă. Imediat după terminarea şcolii a fost măritată de părinţi cu un moşier, Piotr Orzeszko, om mai în vîrstă, cu care nu s-a înţeles, dar în casa căruia a găsit un mediu de efervescenţă politică. Intrată într-o atmosferă de luptă politică pe cînd nu împlinise încă şaptesprezece ani, Orzeszkowa

s-a alăturat curentului revoluționar și împreună cu soțul ei a participat la pregătirea și desfășurarea revoluției din 1863. A dat dovadă de curaj și a salvat, pentru o vreme, ascunzîndu-l, pe unul din conducătorii revoluției, Romuald Traugutt, spînzurat mai tîrziu. După eșuarea revoluției, moșia lui P. Orzeszko a fost confiscată, iar el deportat în Siberia. E. Orzeszkowa s-a întors la moșia părinților. Între timp, tatăl său decedase, iar mama se recăsătorise. Ducînd o viață austeră, izolată, Orzeszkowa s-a refugiat în lectura cărților găsite în biblioteca bogată a tatălui său, om cu vederi liberale. Prin aceste opere a luat contact cu iluminiștii și enciclopediștii francezi, cu pozitiviștii apuseni, cu scriitorii poloni din secolele XVI—XVIII, cu literatura antică. Voltaire, Diderot, Thiers, Guizot, Buckle, Plutarc, Tacit etc. etc. constituie lectura ei de predilecție. Neputînd administra moșia, a vîndut-o și s-a stabilit după 1870 la Grodno, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții sale, survenit la 18 mai 1910.

Eliza Orzeszkowa a debutat în literatură cu articole apărute în publicații periodice. În *„Gazeta Polska"* (1866), publică, sub pseudonim, un amplu articol despre cartea pozitivistului englez H. T. Buckle, *Istoria civilizației engleze*, analizînd problemele pe care le aduce în dezbatere autorul și punînd în lumină căile indicate de acesta societății umane în procesul de civilizație. Întîmpinat cu observații critice din partea unui conservator, Orzeszkowa își apără articolul cu argumente temeinice, hotărînd să-l semneze cu numele adevărat. De acum înainte scriitoarea poloneză va publica susținut. În același an și în aceeași publicație a inserat articolul *Cîteva observații asupra romanului*, în care se referea la marile romane ale secolului, create de Dickens, Thackeray, Hugo etc., la cele polone din prima jumătate a secolului al XIX-lea, considerînd această specie, mai ales în caracterul ei tezist, superioară, din punctul de vedere al năzuințelor societății, dramei romantice. Tot în 1866, Orzeszkowa a publicat și prima ei operă literară sub titlul *Tablou din anii de foamete*, o povestire sub formă de scrisoare deschisă, adresată boierimii polone, care organizează petreceri și se distrează, în timp ce „supușii" de pe moșie se prăpădesc în foamete, deși sînt ființe capabile de nobile și delicate sentimente omenești. În ciuda unor elemente melodramatice și anumitor excrescențe, lucrarea, la apariție, a impresionat profund și a atras atenția asupra talentului incipient al scriitoarei.

Spiritul de observație și experiența personală de viață au făcut-o pe Orzeszkowa să se oprească asupra problemelor pe care le puneau în fața femeii noile relații sociale și noul stadiu de cultură și civilizație. Tema aceasta a fost abordată în mai multe opere de tinerețe, între care și în romanul *Marta*, asupra căruia vom reveni. Totodată, Orzeszkowa era preocupată de problema evreiască ; a dezbătut-o într-un întreg șir de opere, dintre care s-au distins romanul *Eli Makower* (1875) și mai cu seamă *Meir Ezofowicz* (1878). Romanul a avut răsunet și a fost tradus în limbile franceză, italiană și germană.

Cunoscînd de aproape viața țăranilor bieloruși și ucraineni, Orzeszkowa a realizat o serie de remarcabile tablouri rurale în romanele *Cei de jos* (1883), *Neamul Dziurdzilor* (1885) și *Bădăranul* (1889). În ultimul roman, dragostea și devotamentul „țărănoiului" Pawel Kobycki față de soția lui, care îi provoacă atîtea necazuri, par să aibă în ființa eroului un suport hagiografic, atît sînt de stabile și de „durabile" [1]. Autoarea însăși pare să cultive în opera sa o „religie" a celor mai nobile sentimente umane.

Opera care constituie culmea creației Elizei Orzeszkowa este romanul *Pe rîul Niemen* (1887), ilustră panoramă, în parte idilică, a vieții nobilimii mărunte de la țară dusă în comunitate cu țărănimea, de al cărei fel de trai și de muncă această nobilime se apropie. Nu atît acțiunea epică în sine, cît mai cu seamă culorile pe care autoarea le prinde în pasta cuvintelor, la zugrăvirea peisajului, fac din această creație o capodoperă. Numai Mickiewicz în *Pan Tadeusz* (1834) folosise o coloristică atît de vie și de bogată.

Dintre cele circa șaizeci de opere literare ale Orzeszkowei merită să fie amintit romanul *Argonauții* (1899), în care autoarea urmărește decăderea membrilor unei familii burgheze în goană după descoperirea „vînei de aur", care să le aducă îmbogățirea și „fericirea".

Desigur, creația realist critică polonă are unele teme și note comune legate de condițiile istorice de viață și de specificul

[1] Istoria literară, cu priviri de perspectivă, a înregistrat romanul ca o poziție de rezistență în ansamblul literaturii polone : St. Pigoń, *Na drogach i manowcach kultury ludowej*, Liov, 1939, p. 36 și urm. J. Krzyżanowski, O „*Chamie*" *Orzeszkowej*, în *W kregu wielkich realistów*, Cracovia, 1962, p. 196—203.

local. Totuşi, fiecare scriitor, pe lîngă măiestria literară aparte, prezintă în ansamblul creaţiei sale teme sau tablouri de viaţă care îi sînt specifice. Dacă, de exemplu, B. Prus a realizat în romanul *Păpuşa* (1889) o imagine inegalabilă a burgheziei polone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dacă H. Sienkiewicz a reînviat într-un „stil" personal, în romanele sale istorice *Prin foc şi sabie* (1884), *Potopul* (1886), *Cavalerii teutoni* (1900) un trecut de glorie, cu scopul de a trezi conştiinţa contemporanilor, adormită de pozitivişti, pentru lupta de eliberare a naţiunii, dacă M. Konopnicka a adus în literatură, cu predilecţie, lumea copiilor necăjiţi, Eliza Orzeszkowa a revenit cu perseverenţă la problema emancipării femeii în noile condiţii de viaţă socială. Deşi nu în acest domeniu a atins Orzeszkowa coarda cea mai înaltă a artei sale, totuşi aici a realizat primele sale opere de valoare şi unele dintre ele au devenit poziţii însemnate în literatură.

De fapt, Orzeszkowa şi-a început creaţia de mare amplitudine tocmai cu problema emancipării femeii. Primele opere în acest sens, *Jurnalul Waclawei* (1867) şi *Cei plini de virtuţi* (1868), publicate în reviste, n-au reuşit s-o consacre pe autoare fiind „încărcate" cu prea multe fapte şi atitudini omeneşti, adesea repetate. Criticul literar al pozitiviştilor, P. Chmielowski, şi însuşi Al. Swientochowski i-au făcut recenzii severe, apreciind negativ modul de creionare a personajelor şi de desfăşurare a acţiunii. P. Chmielowski o sfătuia chiar „să scurteze" pe viitor orice roman la jumătate, să renunţe la lungirea inutilă a acţiunii pentru „a-şi economisi sieşi jumătate din muncă, şi cititorilor... jumătate din plictiseală" [1]. E. Orzeszkowa a fost la un pas de a abandona activitatea literară, dar o nouă operă pe tema vieţii sociale a femeii, romanul *Pan Graba* (1869), i-a adus succes şi recunoaşterea talentului, fiind întîmpinat cu laude de H. Sienkiewicz, ceea ce a constituit un real stimulent pentru scriitoare. Este evident că Orzeszkowa a ţinut seama de observaţiile apărute anterior în diferite recenzii şi a procedat la o mai bună proporţionare şi armonizare a conţinutului romanelor sale. Lucrul

[1] P. Chmielowski, în *„Przeglad Tygodniowy"*, pe 1870 ; vezi încă P. Chmielowski, *Powieść* în *„Warszawski rocznik literacki za r. 1871"*, Varşovia, 1872 ; P. Chmielowski, *Literatura polska*, în *„Jana Jaworskiego Kalendarz Ilustrowany"*, Varşovia, 1873, Al. Swientochowski, *„Cnotliwi"*, *powieść Elizy Orzeszko*, *„Przeglad Tygodniowy"*, 1871, nr. 26.

acesta apare atît în *Pan Graba,* cît mai ales în romanul *Marta* (1873), cel mai reuşit din seria celor închinate femeii. Autoarea a realizat în acest roman un conţinut dens şi o acţiune antrenantă, pe fondul larg al relaţiilor de viaţă burgheze. Critica vremii consemna la Orzeszkowa „darul ascultării marilor pulsaţii ale vieţii polone" [1]. Drama eroinei din romanul *Marta* a avut un mare răsunet în lumea femeilor. Autoarea a început să primească valuri de scrisori de la diferite cititoare, care îi mulţumeau pentru semnalul de alarmă tras, îi cereau sfaturi sau îşi exprimau propriile lor păreri despre rosturile femeii în viaţa socială.[2] Romanul tezist îşi atingea scopul. Împotriva ifosului „aristocratic" şi a dispreţului faţă de femeia cu preocupări profesionaliste, multe fete şi femei tinere din lumea aristocrată şi cea burgheză s-au grăbit să urmeze şcoli în vederea unei profesiuni. *Marta* a devenit un îndreptar şi o carte de educaţie, iar Orzeszkowa nu numai o scriitoare consacrată, ci şi o cetăţeancă stimată. Romanul a avut un mare răsunet, fiind tradus în limbile rusă, cehă, germană, suedeză, olandeză etc.

Romanul *Marta* a fost probabil inspirat în primul rînd de experienţa de viaţă a autoarei. Confiscarea moşiei soţului şi destrămarea moşiei părinteşti au constrîns-o pe Orzeszkowa să-şi caute un mijloc de existenţă. N-a putut însă găsi un post nici de institutoare, cum dorea, nici de telegrafistă, nici de alt fel. De scris s-a apucat mai tîrziu, tocmai, se pare, din nevoia de a lucra. Desigur, nereuşita încercării de a obţine un serviciu s-a datorat în mare măsură condiţiilor politice interne, regimul ţarist acceptînd de obicei numai oameni de încredere, iar în serviciile de stat fiind preferaţi bărbaţii. Dar Orzeszkowa şi-a dat seama că nu avea pregătirea necesară pentru nici una din slujbele solicitate. Deşi şcoala polonă făcuse unele progrese după scoaterea ei, în 1773, din mîinile iezuiţilor, introducîndu-se noi obiecte de studiu (geografie, istorie, ştiinţe naturale etc.) în limba naţională şi dreptul fetelor de a se instrui ca şi băieţii, totuşi sub ocupaţie şcoala a decăzut, limba naţională a fost interzisă şi copiii „de familie" învăţau acasă cu profesori particulari.

[1] Józef Kotarbiński, *Eliza Orzeszkowa, „Marta"*, în *„Przeglad Tygodniowy"*, 1873, nr. 38.

[2] Note autobiografice în scrisorile adresate lui Antoni Wodziński, publicate în *„Biblioteka Warszawska"*, iulie 1910.

Fetele, acasă sau în pensioane, erau instruite superficial, învățau să cînte la pian, căpătau unele noțiuni de limbi străine și cunoștințe generale cu care să poată intra în „societate", să întrețină o conversație. O asemenea pregătire căpătase și E. Orzeszkowa în pensionul de călugărițe de la Varșovia. Cultura propriu-zisă și-a făcut-o singură mai tîrziu, ca autodidactă. Marta Świcka din romanul *Marta* dispune, de fapt, de o pregătire similară, insuficientă.

Eroina romanului, Marta, are, după moartea soțului, un destin dramatic. Nepregătită pentru viață, pentru nici un fel de muncă, decade treptat, pînă la umilința de a cerși, ca să-și salveze fetița grav bolnavă. Marta sacrifică totul : tinerețe și sănătate, odihnă, mîndria onestă, mereu cu o rază de nădejde în inimă că-și va putea găsi pînă la urmă un mijloc de existență. Totul este însă zadarnic. Totuși, în fața nenumăratelor greutăți și infamii întîlnite în calea sa, Marta dă dovadă de o mare frumusețe morală, de o demnitate și puritate care fac din ea o eroină de tragedie antică. Marta nu are nici o vină. Ea încearcă totul pentru a putea trăi prin muncă, renunță la orice ambiție, vrea să învețe o meserie, dar lumea capitalistă are nevoie de „mașini" umane gata perfecționate și nu e dispusă să piardă timp cu punerea lor la punct, pentru că „timpul costă bani". Prăbușirea Martei este inevitabilă într-o societate în care toți, de la intelectuali pînă la negustori și proprietari de ateliere, nu urmăresc decît cîștiguri și profituri personale, cu rațiune lucidă și rece, fără nici o vibrație a inimii, fără nici un sentiment de înțelegere umană a dramelor și suferințelor din jur. Dacă pot, cel mult împing victima spre mila altuia, care se dovedește însă tot așa de calculată și de rece. Eliza Orzeszkowa a înfățișat în romanul *Marta* nu numai drama femeii, survenită din nepregătirea de a-și cîștiga singură existența, dar și imaginea cu adevărat abjectă a unei societăți dominate de calcule financiare.

În economia romanului, Marta este un personaj bine conturat, prezentat în extensiune prin atitudine, fapte, gesturi, analize psihologice minuțioase. Eroina este înfățișată de autoare în situații dintre cele mai diferite, emoționante, care lasă impresia unei profunde veridicități. Autoarea nu intervine decît pe alocuri, prin comentarii, luînd deschis atitudine față de unele întîmplări și manifestări, ca un crainic care explică imaginile unui film, pînă cînd un accident stupid pune capăt multiplelor suferințe

ale eroinei. În final, cititorul are impresia unei indiferențe totale a burgheziei polone față de o dramă „comună".

Romanul *Marta* a deschis un proces, care a tulburat profund conștiințele oamenilor de omenie și a acuzat violent orînduirea capitalistă, în ochii lumii întregi. Procesul a rămas deschis și de actualitate zeci de ani, pînă cînd femeia a început să fie altfel privită în societate, nu ca o haină, pe care o cumperi, o îmbraci cînd este nouă și o arunci cînd se învechește, pînă cînd femeia însăși și-a schimbat mentalitatea de întreținută a bărbatului și s-a pregătit să înfrunte singură viața.

Autoarea romanului nu urmărește numai viața eroinei, ci prezintă diferite tipuri, de la stăpîna rafinată de magazin, pînă la patroana grosolană de atelier, și de la intelectualul cinic, de o amabilitate convențională, și pînă la filfizonul care vîntură străzile în căutare de desfătări. Portretizarea „cavalerului monden" este pamfletul cel mai usturător din literatura polonă a vremii adresat donjuanilor Varșoviei. Destinul Martei se desprinde astfel pur și tragic într-o lume dominată de interese pecuniare și de „reușite" personale.

Cînd, după 1890, femeia polonă și-a cucerit treptat drepturile, romanul *Marta* a continuat să emoționeze profund și să fie tot mai apreciat în străinătate. În Germania, înainte de ultimul război mondial, traducerea romanului sub titlul *Ein Frauenschicksal* (Soarta unei femei) era recomandată ca lectură în școală.[1] Prin această operă și prin creațiile următoare, Eliza Orzeszkowa a devenit o scriitoare remarcabilă și una din figurile de răsunet ale literaturii polone.[2]

Prof. I. C. CHIȚIMIA

[1] Vezi Edmund Jankowski, *Eliza Orzeszkowa*, Varșovia, 1964, p. 154.

[2] Între altele, într-o statistică din 1961, Orzeszkowa apărea ca tradusă în 18 limbi, ocupînd locul al treilea, după Sienkiewicz, tradus în 46 de limbi și Mickiewicz în 29, urmînd Reymont în 17 limbi, Slowacki în 16, Żeromski în 14, Konopnicka în 13, Cf. „*Życie Warszawy*", 18 aprilie 1961, p. 1.

I

Viaţa femeii e făclia veşnic aprinsă a iubirii, spun unii.

Viaţa femeii e o necurmată jertfire de sine, spun alţii.

Viaţa femeii aparţine maternităţii, susţin unii.

Viaţa femeii e o jucărie, pretind zeflemiştii.

Virtutea femeii stă în devotamentul ei fără margini, recunosc cu toţii.

Devotamentul femeilor este orb ; ele iubesc, se sacrifică, cresc copii, rîd, petrec... Într-un cuvînt, fac tot ce le cere societatea. Totuşi, oamenii se uită oarecum pieziş la ele şi, din cînd în cînd, le aruncă, ca un reproş sau ca un avertisment :

— Vai de voi !

Femeile cu spiritul mai pătrunzător, mai înţelepte sau mai nefericite, analizîndu-şi propria lor viaţă şi urmărind tot ce se petrece în jurul lor, repetă :

— Vai de noi !

Pentru orice rău se poate găsi un leac. Unii oameni cred că l-au găsit, dar reţeta lor nu ajută şi boala se arată rebelă, nu dă înapoi.

De curînd, un scriitor destul de apreciat la noi, Zachariasiewicz, a venit în romanul său *Albina* cu o părere proprie despre femei : „Ele îndură suferinţe fizice şi morale, spune el, numai pentru că nu sînt în stare să ajungă pînă la marea, adevărata iubire". (Este, bineînţeles, vorba despre iubirea faţă de bărbat.)

Vai, cîtă nedreptate !!

Ar trebui ca zeul dragostei, micuţul Cupidon, să ne sară în ajutor, să depună mărturie că aproape toată viaţa noastră e o flacără ce arde neîncetat pe altarul său !

Abia ajunse în pragul adolescenței, nu auzim decît că scopul nostru în viață este iubirea închinată bărbatului, nu visăm în serile cu lună sau cu cer înstelat decît la viitorul nostru iubit. Dimineața, cînd crinii imaculați își deschid corolele parfumate spre soare, inimile noastre tresar și oftează.

Sîntem mereu în așteptarea clipelor cînd îl vom întîlni pe acela care ne-a apărut în vis sau în imaginație ca un Adonis... răsărit din raza lunii sau din roua dimineții. Și apoi? Ce se va întîmpla apoi? Adonis va coborî din nori, parcă îl vedem aievea... Schimbăm inelele. Ne căsătorim... Căsătoria e un act exclusiv al dragostei... la care scriitorul menționat ar adăuga: „Dar un act bine calculat". Să ne ierte dacă nu sîntem de acord. Da, căsătoria ar putea fi un act izvorît dintr-un calcul material, dar asta se întîmplă numai în anumite cercuri. În general însă, ea este un act pornit din dragoste. Ei, vedeți, asta este o problemă ceva mai subtilă. Necesită mai multă gîndire. Deocamdată, e de ajuns să arătăm că, pășind spre altar în rochie albă de voal și ascunzîndu-ne pudic fața în vălul de mireasă, sîntem convinse că deasupra noastră veghează drăgălașul Cupidon, care ne luminează calea cu făclia în veci nepieritoare a dragostei.

Și apoi? Iubim. Și dacă nu întotdeauna pe acela ce ne-a apărut în visurile de fecioară și cu care am schimbat verigheta, atunci pe un altul. Iar dacă nu iubim pe nimeni, dorim cu ardoare iubirea, ne veștejim dacă nu o întîlnim, ne îmbolnăvim de tuberculoză, iar adeseori devenim niște furii stăpînite de patima dragostei.

Și atunci? Unele dintre noi idolatrizăm ființa iubită și străbatem prin viață cinstite, virtuoase și fericite. Iar altele, și acelea sînt mult mai numeroase, umblă pe pămînt, cu tălpile sîngerînde, luptînd pentru pîine, pentru liniștea lor sufletească, pentru virtute. N-au parte decît de lacrimi amare, suferințe, păcate grele și prăbușire în abisul rușinii, sau moarte prin inaniție.

Așadar, formula — „Iubiți!" nu alină toate suferințele.

Să-i adăugăm încă un ingredient ca ea să fie mai eficientă.

Care ?

Aceasta ne-o vor spune, poate, filele ce urmează. Ele sînt luate din viaţa unei femei.

•

Strada Graniczna este una din străzile destul de animate ale Varşoviei. Să ne-o închipuim cu cîţiva ani în urmă, într-o frumoasă zi de toamnă. De-a lungul străzii trec o mulţime de oameni, care pe jos, care în trăsuri, zorind după treburi sau distracţii ; nu se uită nici la dreapta, nici la stînga, şi habar nu au de ceea ce se petrece într-una din curţile situate acolo.

Curtea e curată, spaţioasă şi înconjurată de clădiri înalte. Casa din fundul curţii e cea mai scundă, dar după ferestrele ei mari, după intrarea largă, cu o frumoasă terasă, se poate ghici că odăile sînt încăpătoare, chiar elegante.

Pe terasă stă o femeie tînără. Poartă o rochie de doliu şi are faţa foarte palidă. La fel de palidă şi îmbrăcată tot în doliu este şi fetiţa ei de patru ani, care se agaţă mereu de braţele mamei sale ; acestea atîrnă neputincioase de-a lungul trupului, dînd femeii un aer de profundă tristeţe.

Pe treptele largi şi curate, care duc spre etajul întîi al clădirii, coboară hamali în haine ponosite, cu ghetele prăfuite, cărînd cele mai variate obiecte dintr-o locuinţă deşi nu prea mare şi prea luxoasă, dar confortabilă şi mobilată cu gust. Paturi de mahon, canapele şi fotolii îmbrăcate în damasc stacojiu, dulapuri şi scrinuri sculptate, console cu plăci de marmură, cîteva oglinzi mari şi doi leandri pe ale căror crenguţe se mai află ici-colo cîteva flori albe.

Hamalii coboară obiectele, ocolind femeia de pe terasă, le aşază pe caldarîmul curţii, le încarcă în cele două căruţe din apropierea porţii sau le duc în stradă. Femeia stă nemişcată, urmărind cu ochii fiecare obiect pe care îl scot din casă. Obiectele de care se desparte

nu reprezintă pentru ea numai o valoare materială. Îşi ia rămas bun de la ele, aşa cum îţi iei rămas bun de la nişte martori ai trecutului dispărut pentru totdeauna, ai fericirii pierdute. Fetiţa cu obrajii palizi şi cu ochii negri trage de rochia mamei sale.

— Mamă! spune ea aproape în şoaptă. Uită-te, biroul lui tăticu!

Într-adevăr, hamalii cară pe scări un birou masiv, acoperit cu postav verde, străjuit de o mică galerie frumos sculptată, şi îl aşază într-una din căruţe. Femeia în doliu îmbrăţişează îndelung cu privirea mobila către care se îndreaptă degetul micuţ al copilei.

— Mamă! şopteşte fetiţa. Vezi pata aceea mare, neagră, de pe birou?... Am făcut-o într-o zi pe cînd mă ţinea pe genunchi tăticu, iar tu ai venit să mă iei. El rîdea şi mă ţinea strîns în braţe, eu m-am zbătut şi am vărsat cerneala... Dar tăticu nu s-a supărat. Era bun tăticuţu şi nu se supăra niciodată pe mine, şi nici pe tine...

Fetiţa vorbea aproape în şoaptă, cu obrazul ascuns în poala rochiei de doliu a mamei, lipindu-şi trupuşorul micuţ de genunchii ei. În inima copilei se strecurase, pe nesimţite, o durere de neînţeles pentru ea, stîrnită de aceste amintiri.

Din ochii, pînă atunci uscaţi ai femeii, ţîşniră deodată două lacrimi mari. Cuvintele copilei îi amintiră de una dintre miile de clipe asemănătoare, de fericirea de zi de zi, care-i apărea acum înaintea ochilor asemenea unui paradis pierdut. Se gîndi că voia bună a clipei fericite din trecut va fi scump plătită, căci pata de cerneală, făcută atunci în rîsetele copilei şi sărutările părinţilor, reduce astăzi valoarea mobilei cu cel puţin cincisprezece zloţi.

Biroului îi urmă pianul marca „Krall", la care femeia în doliu privi cu destulă indiferenţă. Se vede că nu era o pianistă pasionată şi despărţirea de instrumentul muzical era mai puţin grea; în schimb, micuţul pat de mahon al copilei, scos din casă şi pus în căruţă, atrase privirile mamei şi umplu de lacrimi ochii fetiţei.

— Uite, mamă! Pătuţul meu! strigă ea. Mi-au luat pătuţul şi plăpumioara! Plăpumioara mea lucrată

de tine !... Să mi le dea înapoi ! Nu vreau să mi le ia ! Nu-i lăsa, mămico ! Te rog ! E pătuțul și plăpumioara mea !

Femeia strînse mai tare la pieptul ei căpșorul copilei care plîngea sfîșietor. Ochii ei negri, frumoși biruiră lacrima. Își strînse doar mai tare buzele palide, delicate, și rămase cîteva clipe așa, tăcută, privind în gol.

Frumosul pătuț de copil fu ultimul obiect scos din casă. Căruțele ieșiră pe poarta larg deschisă, încărcate cu mobilă și o porniră de-a lungul străzii, urmate de hamalii care purtau și ei pe umeri cîte un lucru mai mărunt. De pe la ferestre dispărură, unul cîte unul, capetele vecinilor curioși.

Din capul scărilor coborî o tînără îmbrăcată modest și se opri în fața femeii în doliu.

— Totul e gata, *pani* [1]. Am dat ce se cuvenea datornicilor, iată restul banilor.

Tînăra înmînă femeii în doliu cîteva bancnote. Femeia întoarse ușor capul :

— Îți mulțumesc, Zosia, ai fost foarte bună cu mine.

— Dimpotrivă, *pani,* dumneavoastră ați fost întotdeauna bună față de mine, răspunse fata. Am servit timp de patru ani în casa dumneavoastră și nicăieri nu mi-a fost și nu-mi va fi mai bine, zise ea, acoperindu-și ochii înlăcrimați cu mîna înăsprită de muncă. Femeia în doliu îi luă mîna și i-o strînse cu căldură, ținînd-o cîtva timp în palmele ei mici, albe.

— Și acum, rămîi cu bine, Zosia !

— Dați-mi voie să vă conduc pînă la noua dumneavoastră locuință, *pani* ! zise ea. Vă aduc îndată o trăsură.

După un sfert de ceas, cele două femei coborîră împreună cu fetița în fața unei clădiri cu trei etaje, cu înfățișarea unei case vechi, sumbre.

Micuța Janka se uită puțin speriată la pereții înnegriți de fum și la ferestrele înguste ale clădirii.

— Aici, în casa asta o să stăm noi, mămico ?

[1] Doamnă.

— Da, fetița mea, aici, răspunse femeia în doliu cu glas scăzut. Apoi se adresă portarului, care se afla tocmai la poartă : Vă rog să fiți bun și să-mi dați cheia locuinței.

— Imediat. Locuiți la mansardă, dacă nu mă-nșel ? Urcați ! Vă deschid îndată, răspunse el.

Intrară întîi într-o curte mică, pătrată, înconjurată de ziduri cărămizii și de niște magazii de lemne, apoi urcară o scară îngustă, întunecoasă și murdară. Fata păşea înainte, ținînd copila în brațe, urmată cu pași mărunți de femeia în doliu.

Odaia, a cărei ușă o deschise portarul, era destul de încăpătoare, dar joasă și întunecoasă ; singura ferestruică se deschidea peste un acoperiș și abia lăsa cîteva raze de lumină să pătrundă în cameră ; tavanul înclinat părea să apese pereții spoiți de curînd și care răspîndeau un miros jilav de var.

Într-un colț se afla o sobă butucănoasă de cărămidă, cu plită ; în fața ei, pe peretele opus, era un dulăpior, iar niței mai încolo un pat și o canapea cu tapiseria ruptă ; o masă vopsită în negru și cîteva scăunele galbene, cu fundurile din pai împletit, în parte rupte și îndoite, completau mobilierul.

Femeia în doliu se opri o clipă în pragul odăii, o cuprinse cu o privire absentă, înaintă cîțiva pași și se lăsă pe canapea.

Copila se apropie de mama ei și rămase nemișcată, rătăcind cu privirea în jur. Ochii ei exprimau uimire și spaimă.

Zosia plăti birjarului, care aduse în cameră două valize mici, apoi începu să scoată din ele lucrurile, așezîndu-le în dulăpior. Nu erau prea multe, așa că sfîrși treaba repede. Fără să-și scoată haina și pălăria, puse într-una din valize cîteva rochițe și rufe ale copilei, împinse valiza goală într-un colț al camerei, așeză frumos pe pat plapuma de lînă și două perne și acoperi fereastra cu o perdeluță albă. După ce rîndui în dulap cîteva farfurii și vase de bucătărie, un ulcior de lut pentru apă, un lighean tot de lut, un sfeșnic de alamă și un mic samovar, luă din dosul

sobei cîteva bucăţi de lemne şi aţîţă focul. Încăperea se mai lumină.

— Aşa, zise fata, ridicîndu-se în picioare şi întorcîndu-şi faţa încinsă de pălălaia flăcărilor către femeia care stătea nemişcată. Iată, am făcut şi focul. Acum odaia se va încălzi şi lumina. Lemnele de foc le veţi găsi după sobă ; provizii aveţi pentru vreo două săptămîni ; rochiile şi rufăria sînt în valiză, vasele de bucătărie şi farfuriile în dulap, lumînarea cu sfeşnicul e tot în dulap.

Zosia se căznea să vorbească pe un ton vesel, dar zîmbetul îi dispăru treptat de pe buze, şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Şi acum, urmă ea cu glasul ceva mai scăzut, împreunînd stîngaci mîinile pentru a le ascunde tremurul, acum, trebuie să plec.

Femeia în doliu ridică uşor capul.

— Adevărat, Zosia, trebuie să pleci, repetă ea, aruncînd o privire spre fereastră. Se lasă seara şi ţi-e teamă să umbli noaptea prin oraş singură.

— O, nu, draga mea *pani* ! exclamă fata. Pentru dumneavoastră aş umbla şi noaptea, prin beznă, m-aş duce şi pînă la capătul pămîntului... dar... stăpînii mei cei noi pleacă mîine dimineaţă din Varşovia şi mi-au poruncit să mă întorc înainte de a se înnopta, căci au nevoie de mine...

Servitoarea se aplecă, îi apucă mîna albă şi vru să o sărute, dar femeia în doliu se ridică şi înlănţui gîtul fetei cu braţele. Apoi, pe amîndouă le podidiră lacrimile. Fetiţa se agăţă cu mînuţele de rochia fetei, începînd să plîngă în hohote.

— Nu pleca, Zosia, nu pleca ! E atît de urît aici ! Nu vreau să pleci ! strigă Janka.

Fata sărută braţele şi mîinile fostei sale stăpîne şi strînse la piept copila cu chipul scăldat în lacrimi.

— Trebuie să plec, micuţa mea, am acasă o mamă săracă şi surori mai mici pentru care trebuie să muncesc...

Femeia în doliu îşi ridică faţa palidă şi îşi îndreptă trupul zvelt.

— Te înțeleg, Zosia, și eu voi munci! zise ea și glasul ei sună mai sigur decît pînă atunci. Și eu am un copil pentru care va trebui să muncesc...

— Dumnezeu să vă aibă în paza lui și să vă binecuvînteze, buna și draga mea stăpînă! spuse fata și, sărutînd din nou mîinile mamei și chipul ud de lacrimi al fetiței, ieși repede, fără să se mai uite înapoi.

După plecarea fetei, camera se cufundă într-o liniște adîncă, întreruptă din cînd în cînd de pîlpîitul focului și de vuietul surd al străzii, care răzbătea nedeslușit pînă sus, la mansardă. Femeia în doliu se așeză din nou. Fetița, zguduită încă de plîns, se lipi de pieptul ei și adormi, obosită. Mama își propti obrazul în palmă, cu celălalt braț înconjură trupul plăpînd al copilei adormite pe genunchii săi și privi cu ochi nemișcați la flăcăruia care pîlpîia în sobă. Cu plecarea credincioasei Zosia dispăruse ultimul chip omenesc care fusese martorul trecutului, ultimul ei sprijin atunci cînd pierduse totul. Acum era singură, o biată jucărie a destinului, hărăzită necazurilor unei vieți singuratice. Toată nădejdea îi sta în puterea mîinilor și a creierului. Îi mai rămăsese totuși mica și plăpînda ființă care-și afla acum tihna la pieptul ei, care aștepta s-o ocrotească și care nu avea alt sprijin pe lume decît pe dînsa.

Casa pe care o părăsise fusese amenajată odinioară de mîinile unui soț iubitor. Acum, casa aceea va adăposti între pereții ei alți locatari, străini; omul bun și iubit, care o înconjurase cu dragostea sa și-i asigurase un trai îmbelșugat, de cîteva zile zăcea în mormînt...

O dată cu părăsirea acelei case pierise totul... Și dragostea, și bunăstarea, și liniștea, și voioșia. Nu-i rămăseseră din trecut decît amintirile dureroase din ultima vreme și copilul acesta palid, plăpînd, care deschise ochii și, agățîndu-se cu mînuțele de gîtul ei, își lipi buzele de obraz și șopti:

— Mămico! Mi-e foame!

La auzul acestor cuvinte, inima mamei bătu mai tare. Băgă mîna în buzunar, scoase portofelul cu cele cîteva bancnote care erau întreaga ei avere, își aruncă

un șal pe umeri, spuse copilei s-o aștepte cuminte și ieși din odaie.

Pe scări îl întîlni pe portar, care ducea un braț de lemne la primul etaj.

— Fii atît de bun, i se adresă ea, timidă, și cumpără-mi puțin lapte și cîteva chifle pentru fetița mea.

Portarul nu se opri. Întoarse numai capul și răspunse aproape cu dispreț :

— Ei, asta-i acum ! Da' ce crezi dumneata că eu mă ocup cu asemenea treburi ? N-am vreme de așa ceva.

Apoi dispăru după cotitura scării.

„Îi par fără îndoială prea săracă pentru a nădăjdui la un bacșiș de la mine, în schimb car lemne pentru cei ce-l răsplătesc", gîndi ea, coborînd mai departe.

Ajunsă în curte, aruncă o privire în jurul ei.

— Căutați pe cineva, doamnă ? auzi deodată un glas aspru, neplăcut.

Se uită și zări aproape de poartă o femeie, ale cărei trăsături nu le putu desluși bine din pricina întunericului, dar după fusta ei scurtă, după scufia mare de dril și după broboada groasă, aruncată strîmb pe spate, își dădu seama că trebuie să fie nevasta portarului.

— Nu știți pe cineva care ar putea să-mi cumpere lapte și chifle ?

Femeia se gîndi un timp, apoi întrebă :

— Da'la ce etaj stați ? Mi se pare că vă văd acum pentru prima dată.

— E și firesc, m-am mutat abia azi. Locuiesc la mansardă.

— La mansardă ? Și... aveți nevoie de cineva care să vă facă cumpărăturile ? Nu puteți să le faceți singură ?

— Bineînțeles că nu vreau nimic degeaba ! bîigui ea, fără să bage în seamă tonul batjocoritor. Dar nevasta portarului n-o mai auzi, sau se prefăcu a nu auzi... își strînse broboada și dispăru în dosul porții.

Văduva rămase un timp nemișcată, neștiind ce să facă și cui să se adreseze. Oftă adînc și lăsă să-i cadă mîinile de-a lungul trupului a neputință. Deodată,

ca din senin, prinse curaj, intră în gang și deschise portița care dădea în stradă.

Deși nu era prea tîrziu, afară se întunecase. Cîteva felinare răzlețe aruncau o lumină slabă peste strada îngustă, înțesată de trecători. Pe ici, pe colo erau spații largi cufundate în beznă. Un vînt rece de toamnă se strecură prin portița deschisă, o izbi pe Marta în față, și-i răsuci marginile șalului negru de pe umeri. Uruitul trăsurilor și larma trecătorilor o asurzeau, iar umbrele siluetelor de pe trotuare o înspăimîntau. Se retrase cîțiva pași în gang și rămase un timp cu capul plecat. Apoi, își îndreptă trupul și păși înainte. Își reaminti poate de chipul fetiței și îi sunară în urechi cuvintele ei : „Mămico, mi-e foame !" Atunci, înțelese că trebuie să dea dovadă de curaj și de voință acum și în tot restul vieții. Își trase repede șalul pe cap și ieși în stradă. Nu prea știa încotro s-o apuce. Merse o bucată de drum, uitîndu-se la vitrinele magazinelor fără să le vadă. Trecu prin fața cîtorva debite de tutun, a unei cafenele și a unui magazin de manufactură și se întoarse. N-avu curaj să meargă mai departe, să intre într-o stradă necunoscută și nici să ceară cuiva vreo lămurire. Porni în direcție opusă și, în sfîrșit, după un sfert de ceas, se întoarse cu cîteva chifle învelite în batistă. În prăvălioara unde le cumpărase nu găsise lapte. Renunță. Era tîrziu și nu voia să lase multă vreme fetița singură. Mergea aproape alergînd, cînd... auzi în spatele ei un glas bărbătesc care cînta :

„Stai, mai stai, puicuța mea !
Lasă graba, n-alerga !"

Refuza să creadă că aceste cuvinte îi erau adresate ei, totuși grăbi pasul și ajunse la portiță. Dar cîntecul se curmă brusc și glasul i se adresă de astă dată de-a dreptul, fără ocol :

— Ia stai puțin, porumbițo ! Ești atît de grăbită ? Nu vrei să facem o plimbare împreună ? E o seară minunată !

Simți că i se taie răsuflarea. Tremura din tot trupul, de teamă și de dezgust. Se simțea foarte jignită. Se năpusti în curte, trîntind poarta în urma ei, și în cîteva minute urcă scara. Janka i se aruncă în brațe, lipindu-se de pieptul ei, și zise :

— De ce-ai stat atît de mult, mămico ? Mi-a fost atît de frică ! Dar ce ai ? De ce plîngi ?

Într-adevăr, tînăra femeie tremura din tot trupul și lacrimile îi șiroiau pe obraji. Tot ce trăise în ultimul sfert de ceas — lupta împotriva propriei sfiiciuni, goana, cu obrajii biciuiți de vîntul tăios al toamnei, de-a lungul străzii mișunînd de lume, și jignirea pe care i-o adusese bărbatul acela necunoscut — o tulburase profund. Dar, hotărîndu-se pesemne dintr-o dată să nu se lase biruită, își șterse repede lacrimile, sărută fetița și atîță focul în sobă.

— Uite, Janka, ți-am adus chifle, și acum o să încingem samovarul și o să bem ceai. Ia seama să nu umbli la foc ! Eu mă duc să aduc puțină apă.

Scoase din dulap ulciorul de apă și ieși. Reveni într-un suflet, gîfîind obosită. Brațul îi atîrna sub greutatea ulciorului, dar nu se dădu bătută. Nu era prea greu să-ți dai seama că femeia aceasta pregătea pentru prima oară în viața ei un ceai. Totuși, în mai puțin de o oră, ceaiul a fost băut și fetița dormea liniștită. Erau primele clipe, după o zi atît de zbuciumată, cînd Janka se lăsase pradă somnului.

Dar mama ei nu dormea. În rochia ei de dolju, cu părul negru lăsat pe spate, cu fața rezemată în palme, sta nemișcată în fața focului care da să se stingă, dusă pe gînduri. Durerea încreți se fruntea ei albă, săpîndu-i cîteva cute adînci, iar frumoșii ei ochi erau plini de lacrimi. Din cînd în cînd, respirația îi era întreruptă de cîte un oftat adînc. Clătină capul pentru a alunga puhoiul de gînduri, apoi se ridică în picioare și zise încet :

— Începe o nouă viață pentru mine !

Da, femeia aceasta tînără, frumoasă, cu mîinile albe și trupul mlădios, intrase într-o viață nouă. Numai o

zi, ziua aceasta, îi deschisese drumul către un viitor cu totul necunoscut.

Dar trecutul ei ? Care a fost trecutul ei ?

•

Trecutul Martei Świcka fusese scurt — era tînără — şi simplu, lipsit de evenimente deosebite.

Se născuse la ţară într-un conac boieresc, nu cine ştie ce bogat, dar foarte frumos şi confortabil.

Proprietatea tatălui ei, situată la cîteva mile de Varşovia, se compunea din circa 250 hectare de pămînt fertil, o luncă smălţată de flori, un crîng umbrit de mesteceni, care le dădea lemnele de foc iarna şi le oferea un loc de plimbări plăcute vara. Mai aveau o livadă cu pomi fructiferi şi o casă frumoasă cu şase ferestre oblonite, vopsite în verde. Ferestrele dădeau într-o curte aşternută cu iarbă. Pe terasa casei, sprijinită pe patru stîlpi masivi, erau sumedenie de flori multicolore, iar în jurul stîlpilor se încolăceau ghirlande de plante agăţătoare.

Peste leagănul Martei cîntau privighetorile, bătrînii tei îşi lăsau crengile bogate, trandafirii îşi scuturau petalele, iar vîntul aducea mireasma grîului în pîrg. Mama îşi apleca deasupra fetiţei chipul ei neasemuit de frumos şi-i săruta căpşorul cu părul negru.

Mama Martei fusese o femeie frumoasă şi bună, iar tatăl ei un om învăţat şi mărinimos. Singură la părinţi, copila creştea în belşug, înconjurată de dragostea tuturor.

Prima durere care venise să întunece viaţa senină de pînă atunci a fetei frumoase, vesele şi sănătoase, fusese pierderea mamei. Marta nu avea decît şaisprezece ani. O vreme, fusese deznădăjduită şi sfîşiată de dor, dar tinereţea şi timpul au izbutit să aştearnă un balsam tămăduitor peste rana din inimă şi bujorii îi înfloriseră din nou în obraji. Voia bună, nădejdile şi visurile tinereţii s-au unit pentru a-i goni gîndurile negre.

Nu trecu mult şi se abătură asupra ei noi necazuri. Tatăl Martei se văzu dintr-o dată ameninţat să-şi

piardă proprietatea, din pricina unor imprudenţe proprii, dar mai cu seamă a unor schimbări de ordin economic, care avuseseră loc în ţară. Sănătatea lui fu zdruncinată. Îşi prevedea prăbuşirea şi, o dată cu ea, sfîrşitul... Dar... viitorul Martei părea asigurat. Iubea şi era iubită.

Un tînăr funcţionar de stat, Ian Świcki, care ocupa un post destul de important într-una din instituţiile de stat la Varşovia, se îndrăgosti de frumoasa fată cu ochi negri şi izbuti să deştepte şi în sufletul ei dragoste, admiraţie şi stimă totodată. Cununia Martei avu loc cu cîteva săptămîni înainte de moartea tatălui, care visase cea mai strălucită situaţie pentru fiica lui unică. Aşadar, murea liniştit, ştiind că o încredinţase unui om care — deşi n-avea avere — era foarte harnic şi întreprinzător. Muri convins că viitorul Martei era asigurat, că va fi mereu ocrotită, ferită de necazuri şi lipsuri.

Marta suferi pentru a doua oară în viaţă o mare durere, dar găsi o oarecare mîngîiere în tinereţea ei, ca şi în dragostea soţului. Moşia părintească, pierdută pentru totdeauna, trecuse în posesiunea unor străini, dar tovarăşul ei de viaţă înjghebă un nou cuib tihnit, intim şi confortabil, deşi în vîltoarea oraşului zgomotos. Nu trecu multă vreme şi în căminul lor începu să răsune glăsciorul argintiu al unui copil.

Astfel se scurseră, pe nesimţite, cinci ani de viaţă fericită, cu bucuriile şi îndatoririle ei de familie.

Ian Świcki muncea conştiincios şi cu pricepere, cîştiga destul pentru a putea oferi femeii iubite tot ceea ce şi-ar fi dorit, tot ceea ce fusese deprinsă să aibă din copilărie. Într-un cuvînt, putea să-i asigure ziua de mîine.

Totuşi, nu fusese destul de prevăzător pentru a se gîndi la un viitor mai îndepărtat. Tînăr, sănătos, harnic şi sigur de puterea lui de muncă, era convins că aceste însuşiri cu care fusese înzestrat nu-l vor părăsi vreodată. Din nefericire, însă, într-o bună zi, fu doborît la pat de o boală năprasnică, de care nu-l putură scăpa nici intervenţiile medicilor, nici străduinţele disperate ale soţiei. Moartea lui n-a însemnat

pentru Marta numai sfîrşitul fericirii, ci şi năruirea bunăstării materiale.

Iată deci cum căsnicia fericită n-a putut-o salva de greutăţile vieţii şi de necazurile sărăciei. Constată cu durere că nimic nu e etern, că tot ce ne vine din afară se poate schimba sub influenţa a mii şi mii de împrejurări şi a legilor şi relaţiilor sociale atît de puţin stabile, sau — ceea ce este cel mai îngrozitor — sub influenţa nefastă a întîmplării, a neprevăzutului. Soarta omului pe pămînt ar fi însă într-adevăr de plîns, dacă toată puterea, toate bogăţiile şi toate bucuriile sale ar depinde numai de elemente exterioare, schimbătoare, efemere ca undele apei supuse tăriei vînturilor. E adevărat, în viaţă nu există nimic stabil afară de ceea ce este cuprins în inima şi creierul omului — cunoştinţele care îi arată drumul pe care să meargă, dragostea de muncă, care poate alunga singurătatea şi sărăcia, apoi experienţa, care îl învaţă, şi înaltele sentimente care îl ocrotesc pe om de tot ce este urît şi degradant. Din păcate, şi aici stabilitatea este într-o măsură oarecare relativă, întrucît poate interveni boala sau moartea. Atîta timp însă cît procesul de mişcare a minţii şi a sentimentelor omeneşti, care este viaţa, se desfăşoară normal, omul rămîne om, se ajută pe sine însuşi, sprijinindu-se pe tot ce a izbutit să acumuleze, ce-i serveşte de armă în lupta lui împotriva greutăţilor vieţii, a nestatorniciei soartei, a cruntului neprevăzut.

Marta pierduse tot ce-i venise din afară şi tot ce o ocrotise pînă atunci. Şi destinul ei nu era neobişnuit — nenorocirea care a lovit-o nu era consecinţa vreunui eveniment deosebit sau a unei catastrofe nemaiîntîlnite în istoria omenirii. Nefericirea i-au adus-o ruina şi moartea. Ce poate fi mai obişnuit decît ruinarea, mai ales în societatea contemporană, şi ce e mai firesc şi mai inevitabil decît moartea ?

S-a trezit deodată faţă în faţă cu viaţa, aşa după cum se întîlnesc milioane de oameni, milioane de femei. Care dintre noi n-a plîns după o fericire pierdută ? Care dintre noi n-a văzut de mii de ori în viaţă

zăbranicul de doliu al văduvei, obrajii supți și ochii secătuiți de lacrimi ai orfanilor ?

Dintr-o dată, tot ceea ce a însoțit-o și a ocrotit-o în tînăra ei existență a dispărut, a trădat-o. Ea a rămas aceeași, dar ce putea face, cum putea să-și vină în ajutor ? Ce a știut ea să acumuleze în trecut ? Avea oare destulă voință și experiență pentru a le folosi ca armă în lupta împotriva inechității sociale, a mizeriei, a neprevăzutului și a singurătății ? În răspunsul la aceste întrebări sta cheia viitorului ei și al copilei sale.

Din punct de vedere material, nu avea nimic, sau aproape nimic. Abia cîteva sute de zloți rămași din vînzarea lucrurilor din casă, după ce achitase cheltuielile de înmormîntare și plătise datorii mărunte ; apoi puțină rufărie și vreo două rochii. Iată toată averea ei. Bijuterii de valoare n-a avut niciodată iar cele cîteva fleacuri pe care le-a avut le vînduse în timpul bolii soțului ei, pentru medicamente și pentru medici. Nu-i aparținea nici măcar mobila sărăcăcioasă din mansardă. Era închiriată și aceea și trebuia să plătească pentru ea lunar proprietarului.

Prezentul era limpede și trist, nespus de trist, dar foarte limpede. Nelămurit rămînea doar viitorul. Pentru el trebuia să lupte acum. Da, să lupte ca să-și cucerească dreptul la viață.

Avea oare destulă energie pentru asemenea luptă femeia aceasta tînără și frumoasă, zveltă, cu mîinile albe, cu părul mătăsos și negru ca noaptea ? A dobîndit oare în tot trecutul ei acele elemente cu care ar fi putut astăzi să-și pună temelia viitorului ? Acestea erau gîndurile ce o frămîntau pe cînd sta pe scaunul din fața sobei încinse. Ochii ei exprimau o nesfîrșită dragoste pentru fetița care dormea liniștită, cu căpșorul ușor aplecat într-o parte.

„Pentru ea, spuse Marta, pentru ea și pentru mine voi munci ! Pentru pîine, pentru un adăpost și o viață liniștită !"

Trecu la fereastră. Noaptea era întunecoasă ; Marta nu deslușea nimic : nici acoperișurile ce se îngrămădeau sub fereastră, cu numeroase ieșituri și cotituri, nici coșurile înnegrite de fum, nici felinarele de pe

străzi, a căror lumină anemică nu ajungea pînă la ferestruica ei. Nu vedea nici cerul, plin de nori, nici sclipirea vreunei stele. Pînă la urechile ei răzbătea larma marelui oraș ce nu se potolea nici noaptea, înăbușită de distanța ce o despărțea de stradă. De fapt, nu era prea tîrziu. Pe largile bulevarde ca și prin ulicioarele înguste, întunecate, lumea forfotea fie pe jos, fie în trăsuri, unii îndreptîndu-se către localurile de petreceri, alții gonind după vreun cîștig, alergînd acolo unde-i chema neastîmpărul, pasiunea sau speranța vreunei cuceriri.

Marta își culcă ușor capul pe mîini și închise ochii, ascultînd miile de glasuri care se contopeau parcă într-unul singur, vuind nedeslușit, aici monoton, aici întretăiat de izbucniri violente, de tăceri subite, de exclamări reținute, de șoapte. Orașul i se părea un stup uriaș, în care mișună ființe omenești, clocotind de viață, și în care se desfășoară o imensă și necurmată activitate. Dintre aceste ființe, fiecare își are locul ei de muncă, locul ei de odihnă, țelurile către care năzuiește, mijloacele cu care își croiește un drum. Care va fi oare locul ei de muncă și de odihnă? Care va fi țelul ei? Cum își va croi un drum ea, sărmană și părăsită de toți? Cum va fi primită de oamenii aceștia care lărmuiesc acolo jos, a căror răsuflare fierbinte ajunge pînă la ea, valuri, valuri.

O vor întîmpina oare prietenos sau cu dușmănie? Îi vor arăta înțelegere sau numai milă? Îi vor face loc printre ei acești oameni care aleargă după fericire și bunăstare sau își vor strînge mai tare rîndurile, ca nu cumva cea nou-venită să întreacă pe vreunul dintre ei în goana lor istovitoare pentru existență? Ce legi și moravuri o vor ajuta să răzbească și care dintre ele îi vor fi ostile? Dar mai ales va ști ea oare să le folosească pe cele prielnice și să le înlăture pe cele ce-i vor sta împotrivă? Da, va trebui să-și adune toate puterile pentru a găsi mijlocul să se ferească de umilințe, să-și apere demnitatea în lupta aceasta pentru pîinea ei și a copilului.

Iată întrebările pe care și le punea Marta în clipa aceea. Amintirile dragi și totodată chinuitoare ale vre-

mii cînd, copilă frumoasă, veselă, alerga sprințară peste pajiștile înflorite de pe meleagurile natale, sau de mai tîrziu, cînd păşea fericită alături de bărbatul iubit, lipsită de griji şi de necazuri, amintirile văduvei de astăzi, care sta lipită de ferestruica mansardei, cu fruntea palidă aplecată peste mîinile încrucişate, aceste amintiri, care o împresuraseră toată ziua cu năluciri ale fericirii pierdute, se risipiră dintr-o dată în faţa realităţii ameninţătoare, deşi încă nedesluşite. Această realitate îi absorbea acum toate gîndurile, fără s-o mai sperie însă. Să fi fost oare dragostea de mamă care îi dădea curaj, sau acea mîndrie care dispreţuieşte laşitatea? Sau... poate că nu cunoştea îndeajuns viaţa şi pe sine însăşi? Oricum ar fi fost, Martei nu-i era frică.

Cînd îşi ridică fruntea, urmele lacrimilor vărsate din belşug în ultimele zile mai dăinuiau încă pe chipul ei, ca şi expresia amărăciunii şi a durerii, dar temerile şi îndoiala dispăruseră.

•

A doua zi, la orele zece dimineaţa, Marta ieşi în oraş.

Era vădit cuprinsă de o grabă înfrigurată, de parcă un gînd stăruitor, o nădejde tulburătoare o goneau de la spate. Mergea repede şi nu-şi încetini pasul decît ajungînd în strada Dluga. Obrajii ei, pînă atunci palizi, începură a se îmbujora, inima îi bătea mai cu putere, aşa cum se întîmplă ori de cîte ori se apropie o clipă hotărîtoare pentru om, mult aşteptată, dar înfricoşătoare totodată, care îi cere încordarea voinţei şi a minţii, clipa pe care o aşteaptă cu speranţă, cu sfiiciune, poate chiar cu un sentiment involuntar de ruşine faţă de felul în care a trăit odinioară şi de noutatea situaţiei lui din prezent.

Se opri în dreptul unei clădiri impunătoare pentru a-i cerceta numărul. Apoi, oftă adînc şi începu să urce încet scara largă şi luminoasă de la intrare.

La jumătatea drumului întîlni două femei care coborau. Una din ele era îmbrăcată îngrijit, cu o oare-

care eleganță chiar. Părea sigură de sine și avea o expresie de mulțumire pe față. A doua, mai tînără, foarte tînără chiar, purta o rochie de lînă de culoare închisă și un șal aproape decolorat pe umeri. Avea o pălărioară pe cap, care înfruntase desigur multe toamne, și călca sfios cu brațele lăsate de-a lungul trupului și cu privirea pironită în pămînt. Pleoapele puțin înroșite, paloarea feței îi dădeau un aer de tristețe, de slăbiciune și de oboseală. După tonul confidențial cu care își vorbeau cele două femei, îți puteai da ușor seama că se cunoșteau mai demult.

— Nu știu ce voi face. Asta era singura mea nădejde. Dacă-i voi spune mamei că nici azi n-am găsit de lucru, se va îmbolnăvi și mai rău. Și... nu mai avem aproape ce mînca...

— Ce poți face? răspunse cealaltă cu compătimire, dar și cu o vădită superioritate. Nu te mai necăji. Ai să depui mai multă stăruință în studiul muzicii...

— Ah, ce n-aș da să pot cînta ca dumneata! răspunse tînăra femeie, dar e în zadar... Îmi dau seama că nu voi putea niciodată să te ajung.

— Într-adevăr... Îmi pare rău, drăguțo, răspunse cealaltă, dar n-ai talent...

Cele două femei trecură pe lîngă Marta și, preocupate, una de propria ei mulțumire, cealaltă de necazul ei, n-o văzură. Marta se opri o clipă și le urmări cu privirea. Erau probabil învățătoare și părăseau exact locul spre care se îndrepta ea. Una din ele plecase radioasă, cealaltă cu ochii plini de lacrimi. După o jumătate de oră, sau poate mai puțin, va coborî și ea aceleași trepte. O așteaptă oare bucurie sau lacrimi? Inima-i bătea cu putere, cînd întinse mîna spre soneria de lîngă tăblița de alamă pe care se putea citi:

BIROU DE PLASARE
PENTRU ÎNVĂȚĂTOARE ȘI ÎNVĂȚĂTORI
Ludwika Żmińska

Din antreu, a cărui ușă se deschise la chemarea soneriei, Marta intră într-o cameră spațioasă, luminată de două ferestre mari, care dădeau spre strada foarte animată la ora aceea. Încăperea era frumos mobilată

și avea într-un colț un pian nou-nouț, foarte scump, care-ți lua ochii.

În cameră se mai aflau trei persoane. Una din ele se ridică și veni spre Marta să o întîmpine. Era o femeie de vîrstă mijlocie, cu părul de o culoare nedefinită, pe jumătate acoperit de o bonetă albă. Avea un aer cam rigid, strict oficial. Chipul cu trăsături regulate nu avea nimic deosebit, ca și rochia ei modestă, cenușie, cu un rînd monoton de nasturi, încheiată pînă la gît. Va fi știind poate femeia aceasta, în alte împrejurări, să surîdă afabil, să privească cu duioșie, să întindă mîna cu un gest de cordialitate... dar aici, în acest birou, în care intrau persoane care îi cereau sfatul și ajutorul, arbora acea ținută „oficială" pe care i-o reclama calitatea ei de mijlocitoare între solicitatoare și societate. Era așadar cum trebuia să fie o asemenea persoană : politicoasă, cuviincioasă, dar rezervată și prudentă. Camera avea aparența unui salonaș ; de fapt, nu era decît un birou de întreprindere comercială, ca toate celelalte. Stăpîna casei oferea sfaturi, instrucțiuni, adrese, relații, în schimbul unei sume de bani. Era un fel de purgatoriu prin care trebuiau să treacă sufletele solicitatorilor înainte de a ajunge în „raiul" unei activități, sau în „iadul" șomajului.

Marta rămase o clipă lîngă ușă, cuprinzînd cu privirea chipul și statura femeii care-i venise întru întîmpinare. Ochii Martei, care pînă deunăzi înotaseră în lacrimi, deveniră ageri și cercetători — ar fi vrut să străpungă învelișul în care se ascundea sufletul acelei ființe, ale cărei buze aveau să-i pronunțe sentința. De această sentință depindeau deznădejdea sau fericirea ei. Pentru prima dată în viață venise în casa cuiva mînată de o „nevoie", aceea de a-și cîștiga existența.

— Desigur că doamna a venit ca solicitatoare la biroul nostru de plasare ? întrebă stăpîna casei.

— Da, doamnă. Mă numesc Marta Świcka.

— Luați loc și așteptați vă rog să termin cu persoanele venite înaintea dumneavoastră.

Marta se așeză în fotoliul indicat și își îndreptă privirea asupra celor două persoane din odaie, care se

deosebeau foarte mult între ele. Una era o tînără de vreo douăzeci de ani, foarte frumoasă, cu un surîs pe buzele ei trandafirii şi cu nişte ochi albaştri, zîmbitori. Purta o rochie de mătase de culoare deschisă şi o pălărioară ce se armoniza perfect cu părul ei blond. Ludwika Żmińska i se adresă mai întîi ei. Tînăra vorbea englezeşte şi de la primele cuvinte se putea uşor deduce că era englezoaică. Marta nu înţelegea ce vorbeau cele două femei, căci nu cunoştea limba engleză; vedea numai că surîsul vioi nu părăsea buzele frumoasei englezoaice. Chipul, ţinuta şi felul ei de a vorbi arătau că era obişnuită cu succesul. Părea sigură de sine şi stăpînă pe soarta ei.

După o scurtă convorbire, gazda luă o coală de hîrtie albă, pe care începu să scrie ceva.

Marta urmări cu atenţia încordată scena care i se părea a avea o strînsă legătură cu situaţia ei Ludwika Żmińska scrise ceva în franţuzeşte, adăugînd în cifre — 600 de ruble. Pe plic aşternu numele unui conte binecunoscut în toată ţara, care locuia pe una dintre cele mai frumoase străzi ale Varşoviei, apoi înmînă cu un surîs politicos scrisoarea englezoaicei, care se ridică şi ieşi din cameră cu pasul uşor, cu capul sus şi cu un zîmbet de mulţumire pe buze.

„600 de ruble pe an, gîndi Marta. Dumnezeule, ce bogăţie! Ce fericire să poţi cîştiga atîta! Dacă aş putea cîştiga numai jumătate din această sumă, aş fi liniştită. Viaţa Jankăi şi a mea ar fi asigurate."

Aruncă involuntar o privire către a doua persoană, cu care începuse să vorbească doamna Żmińska.

Era o femeie de vreo şaizeci de ani, scundă, slabă, cu obrajii ofiliţi, brăzdaţi de zbîrcituri, cu părul aproape alb, despărţit printr-o cărare sub pălăria neagră, cu totul demodată. Rochia de lînă, tot neagră, şi pelerina veche de mătase atîrnau pe trupul ei slab. Mîinile străvezii, galbene, cu mişcări nervoase, mototoleau între degetele osoase o batistă albă, pe care o ţinea pe genunchi. Aceeaşi nelinişte se zugrăvea în ochii ei, odinioară albaştri, dar acum spălăciţi şi lipsiţi de strălucire, care aici se ridicau spre stăpîna biroului, aici se ascundeau sub pleoapele înroşite. Apoi lunecau de

la un obiect la altul, trădînd neliniștea și zbuciumul unui suflet chinuit, care căuta parcă undeva un sprijin, o consolare.

— Dumneata ai mai predat lecții vreodată? o întrebă în franțuzește Ludwika Żmińska.

Femeia se răsuci pe scaun, măsură cu privirea în lung și în lat peretele din fața ei, strînse convulsiv cu degetele batista mototolită și spuse cu glas scăzut:

— *Non, madame, c'est le premier fois que je... je...*[1]

Se întrerupse, căutînd probabil cuvintele străine, cu care să-și poată exprima gîndul, dar acestea îi scăpau memoriei obosite.

— *J'avais,* reluă după o clipă, *j'avais la fortune... mon fils avait le malheur de la perdre...*[2]

Stăpîna casei stătea pe canapea, ascultînd cu indiferență ce-i spunea femeia. Greșelile gramaticale ale bătrînei, pronunția ei grea și incorectă nu-i stîrniră nici un zîmbet și nici chinurile sufletești, nici neliniștea bătrînei nu-i treziră vreo compătimire.

— Asta e foarte trist! răspunse ea în cele din urmă. Așadar, dumneata ai un fiu?

— Îl aveam, dar nu-l mai am! răspunse de astă dată în limba polonă bătrîna, dar deodată își aminti că trebuie să-și arate cunoștințele de limbă franceză și adăugă: *Il este mourru par désespoir!*[3]

Ochii ei spălăciți nu se umeziră cînd pronunță ultimele cuvinte, însă buzele ei palide și subțiri tremurară, zbîrciturile i se înmulțiră, iar pieptul îi tresăltă sub pelerina demodată.

— Cînți la pian? întrebă doamna Żmińska în limba polonă, ca și cum din cele cîteva cuvinte și-ar fi dat îndeajuns seama de cunoștințele ei de limbă franceză.

— Cîntam cîndva, dar... asta a fost demult... acum nu știu dacă aș putea...

— Atunci cunoști poate limba germană?...

[1] Nu, doamnă, este pentru prima dată cînd eu... (incorect în l. franceză).

[2] Am avut avere, dar fiul meu a avut nenorocirea s-o piardă (incorect în l. franceză).

[3] A murit din disperare (incorect în l. franceză).

Drept răspuns, bătrîna clătină din cap.

— Atunci, doamnă, ce ai putea să predai ?

Această întrebare fu pusă pe un ton politicos, dar în acelaşi timp atît de aspru şi de rece, încît oricine şi-ar fi putut da seama că înseamnă un refuz net. Totuşi, bătrîna nu înţelese sau se prefăcu a nu înţelege. Limba franceză părea să fie materia pe care contase mai mult, cu care spera să-şi cîştige pîinea, să scape de mizerie la bătrîneţe. Simţind că-i alunecă terenul de sub picioare, că stăpîna biroului de plasare voia să încheie convorbirea fără a-i da vreo recomandaţie, se agăţă de unicul şi — după părerea ei — ultimul mijloc de salvare şi, mototolind din ce în ce mai mult batista între degetele-i tremurînde, înşiră repede :

— *La géographie, la histoire, les commencements de l'arithmétique...*[1]

Bătrîna tăcu brusc, cu ochii pironiţi pe peretele din faţa ei. Ludwika Żmińska se ridicase în picioare.

— Regret foarte mult, zise calm gazda, dar nu am deocamdată nici un loc care să corespundă cunoştinţelor dumitale. Rămase apoi nemişcată, cu mîinile încrucişate pe piept, aşteptînd s-o vadă plecînd cît mai curînd. Dar bătrîna rămase ţintuită locului : mîinile ei, agitate pînă atunci, şi ochii îi încremeniseră deodată, numai buzele-i palide se întredeschiseră într-un tremur nervos.

— Nici un loc ! şopti ea după o vreme. Nici un loc ! repetă şi se ridică ţeapănă de pe scaun, ca împinsă de o putere străină de voinţa ei.

Dar nu plecă. Pleoapele îi clipiră, ochii ei şterşi căpătară un luciu sticlos. Îşi rezemă mîna tremurîndă de speteaza scaunului şi spuse aproape fără glas :

— Poate mai tîrziu... poate cîndva... se va găsi undeva un loc şi pentru mine...

— Nu, doamnă, nu pot făgădui nimic, răspunse pe un ton cuviincios, dar sec şi sever, stăpîna biroului.

Timp de cîteva secunde, în cameră domni o tăcere desăvîrşită. Deodată, pe obrajii zbîrciţi ai bătrînei pi-

[1] Geografia, istoria, elementele de matematică (incorect în l. franceză).

cară două lacrimi. Fără a mai rosti vreun cuvînt, femeia se înclină şi părăsi cu paşi repezi încăperea. Îi era poate ruşine de lacrimile acelea pe care dorise să le ascundă, sau se grăbea poate să pornească la vreo altă adresă... cu o nouă nădejde... către o nouă dezamăgire...

Marta rămase singură cu femeia care urma să decidă asupra împlinirii sau spulberării celor mai scumpe nădejdi ale ei, celor mai arzătoare dorinţi. Nu era intimidată, se simţea numai foarte mîhnită.

Scenele, ce se petrecuseră cu cîteva clipe înainte în faţa ei, îi lăsaseră o impresie dureroasă. Impresia era cu atît mai puternică, cu cît era cu totul nouă pentru dînsa. Nu era deprinsă să vadă oamenii căutînd de lucru, alergînd după o bucată de pîine, şi nu i-ar fi trecut vreodată prin minte că această goană cuprindea atîta zbucium, că da loc la atîtea suferinţe şi atîtea dezamăgiri. În imaginaţia ei, munca era ceva care nu depindea decît de tine. Trebuia doar să întinzi mîna şi s-o găseşti pe loc. Făcea primul popas în noua ei cale şi începu să intuiască lucruri îngrozitoare. Nu se cutremură totuşi. Era sigură că o femeie tînără ca ea, sănătoasă, care a primit o educaţie aleasă, văduva unui intelectual, nu putea avea aceeaşi soartă cu fata aceea săracă şi tristă pe care o întîlnise pe scări, sau cu bătrîna care plecase cu lacrimile şiroind pe obrajii ei scofîlciţi şi care era de o sută de ori mai nefericită.

Ludwika Żmińska repetă întrebarea cu care îşi întîmpina de obicei solicitatoarele :

— Aţi mai predat vreodată lecţii ?

— Nu, doamnă, sînt văduva unui funcţionar. Soţul meu a murit abia acum cîteva zile. Aş vrea să lucrez ca învăţătoare.

— Aşa !? Aveţi desigur un certificat de absolvire al unui institut de învăţămînt superior.

— Nu, doamnă, am învăţat în particular.

Acest schimb de cuvinte avusese loc în limba franceză. Marta se exprima corect, cu uşurinţă, deşi nici pronunţia ei nu era tocmai perfectă.

— Ce anume aţi putea, sau aţi prefera să predaţi ?

Ea nu răspunse imediat. Venise cu intenţia de a-şi găsi un post de institutoare, dar nu ştia bine ce anume ar putea sau ar dori să predea. Nu era deprinsă a-şi cîntări cunoştinţele. Era convinsă că tot ce ştia era suficient pentru o femeie care descindea dintr-o familie nobilă, pentru o soţie de funcţionar. Nu avusese prea mult timp de gîndit. Prin minte i se perindară disciplinele la care muncise mai mult în copilărie şi care-i formau astăzi bagajul de cultură.

— Aş putea da lecţii de muzică şi de limbă franceză.

— În ceea ce priveşte limba franceză, răspunse stăpîna casei, văd că aveţi o pronunţie destul de corectă... Deşi predarea limbii franceze nu se reduce numai la atît. Sînt convinsă că sînteţi stăpînă pe gramatică, ortografie şi cunoaşteţi literatură franceză. În privinţa muzicii însă... vă rog să mă iertaţi... trebuie să-mi dau seama de pregătirea dumneavoastră în această direcţie, pentru a vă găsi un plasament corespunzător.

Obrajii pînă atunci palizi ai Martei se rumenirâ. Învăţase pentru ea, dar nu se gîndise niciodată că va trebui să dea examen în faţa cuiva. Nu obişnuia să se producă mici acasă, în faţa musafirilor. Cînd soţul ei i-a cumpărat pianul, l-a deschis cu plăcere, apoi a cîntat cînd şi cînd, între cei patru pereţi ai salonului, singurii martori ai muzicii sale, sau pentru micuţa Janka, pe care o vedea săltînd, bucuroasă, pe genunchii dădacei. Cerinţa proprietarei biroului de plasare nu cuprindea nimic jignitor, era firească şi uzitată printre cei ce căutau de lucru. Pentru a se putea aprecia valoarea şi calităţile mărfii care-i de vînzare, ea trebuie mai întîi să fie cercetată. Marta înţelegea aceasta. Se ridică şi, scoţîndu-şi mănuşile, se apropie de pian. Stătu o clipă cu ochii plecaţi pe claviatură. Căuta să-şi amintească repertoriul ei muzical, încă din copilărie, cuprinzînd cîteva compoziţii îndeajuns de cunoscute, pentru care fusese întotdeauna lăudată de profesoara ei şi îmbrăţişată de părinţi. Se aşeză şi voi să înceapă un cîntec foarte cunoscut, cînd deodată uşa

se deschise cu zgomot şi, în prag, se auzi un glas strident de femeie :

— *Eh bien, madame ! La comtesse arrive-t-elle à Varsovie ?* [1]

În cameră intră o femeie brună, vioaie, de statură mijlocie, purtînd un palton de o croială originală şi un capişon roşu-aprins, care contrasta cu părul ei negru şi cu tenul arămiu. După ce străbătu încăperea, ochii ei negri se întîlniră cu ochii femeii care se afla la pian.

— *Ah, madame, vous avez du monde !* exclamă ea. *Continuez, continuez, je puis attendre !* [2]

Spunînd acestea, se înfundă într-un fotoliu, îşi rezemă capul de spătarul lui, puse picior peste picior (avea picioare foarte frumoase şi purta nişte ghetuţe dintre cele mai fine), îşi încrucişă mîinile pe piept şi îşi pironi privirea pătrunzătoare, curioasă, pe chipul Martei.

Obrajii Martei se împurpurară. Această nouă martoră neaşteptată îi făcea situaţia aproape penibilă. Dar Ludwika Żmińska îşi întoarse capul către Marta cu deosebit interes şi expresia chipului ei părea să spună : „N-are nici o importanţă ! Cîntaţi ! Cîntaţi ! Vă rog !"

Stînjenită, Marta începu să cînte *„La Prière d'une Vierge"* [3]. Pe vremea cînd învăţase ea pianul, toate tinerele domnişoare de „familie bună" cîntau această melodie duioasă, plină de melancolie, al cărei farmec îl sporeau de obicei razele lunii ce intrau prin fereastră, făcînd să ţîşnească multe suspine din inimile feciorelnice. Dar acum salonul biroului de plasare era inundat de lumina zilei, iar suspinele înăbuşite ale femeii ce cînta *„La Prière d'une Vierge"* nu erau suspine care se îndreptau către „ceruri" sau către „cîmpia întinsă pe care galopează un mîndru călăreţ" ; aceste suspine, pe care Marta se căznea să le înăbuşe, îi făceau să salte pieptul din care era gata să izbucnească strigătul cel mai obişnuit, pămîntesc, prozaic şi totuşi

[1] Ei bine, doamnă ! Vine contesa la Varşovia ?

[2] Ah, doamnă, aveţi lume ! Continuaţi, continuaţi, pot să aştept !

[3] „Rugăciunea unei fecioare."

tragic, teribil, sfîşietor: „Vreau pîine! Vreau să muncesc!"

Sprîncenele doamnei Ludwika Żmińska se încruntară uşor, dînd figurii sale un aer şi mai rigid, şi mai sever; în schimb, pe chipul oacheş al franţuzoaicei care se tolănise în fotoliu apăru un zîmbet sprinţar. Simţea şi Marta că nu cîntă prea bine. N-o mai emoţionau tonurile duioase care i se păreau cîndva angelice, degetele ei îşi pierduseră din mlădiere, se încurcau acum pe claviatură, greşeau la anumite pasaje, piciorul apăsa prea tare pedala şi Marta pierdea tactul, făcea pauze prea lungi.

— *Mais c'est une petite horreur qu'elle joue là!* [1] spuse aproape în şoaptă franţuzoaica, dar Marta o auzise.

— *Chut! Mademoiselle Delphine!* o opri cu degetul la gură stăpîna biroului.

Marta luă ultimul acord şi, fără a ridica ochii şi mîinile de pe claviatură, începu să cînte „Nocturna" lui Zientarski.

Îşi dădea seama că făcuse cea mai proastă impresie asupra femeii în mîinile căreia se afla acum destinul ei. Simţea că a pierdut şansa de a căpăta un serviciu, că fiecare sunet fals pe care-l scot degetele ei pe clapele pianului rupe cîte unul din puţinele fire de care atîrnă existenţa ei şi a copilei sale.

„Trebuie să cînt mai bine!" îşi zise atunci şi, fără a mai sta pe gînduri, reîncepu „Nocturna". Dar cu toată osteneala ce şi-o dădea nu cînta mai bine, ci poate chiar mai prost. Piesa era grea, iar mîinile sale pierduseră obişnuinţa şi degetele îi erau ţepene, pînă la durere aproape.

— *Elle touche faux, madame! Hé! Hé! Comme elle touche faux!* [2] exclamă franţuzoaica, rotindu-şi ochii zîmbitori împrejur şi rezemîndu-şi graţioasele picioare de fotoliul cel mai apropiat.

[1] Dar e o grozăvie ce cîntă!

[2] Are un tuşeu fals! Ah! Ah! Cît e de fals!

— *Chut, je vous en prie, mademoiselle Delphine!* [1] repetă doamna Żmińska, strîngînd cu o uşoară nemulţumire din umeri.

Marta se ridică de la pian. Roşeaţa uşoară ce-i acoperise obrajii se preschimbă în pete mari purpurii, iar ochii îi sclipeau acum de o puternică emoţie. Examenul se sfîrşise. Firul care ar fi putut să se înnoade pentru a-i oferi posibilitatea să-şi cîştige existenţa se rupsese definitiv. Ştia că nu va putea căpăta lecţii de muzică; totuşi, nu-şi plecă ochii şi se apropie cu pasul apăsat de masa lîngă care şedeau cele două femei.

— Niciodată n-am avut talent la muzică, spuse ea cu glas potolit, fără să şovăie, totuşi am studiat pianul nouă ani încheiaţi. Dar dacă n-ai aptitudini, e în zadar. În afară de aceasta, timp de cinci ani după căsătoria mea n-am cîntat de loc.

Spuse toate acestea, surîzînd uşor, deşi privirile franţuzoaicei îndreptate asupra ei o stînjeneau. Se temea să nu descopere în ele milă sau batjocură. Franţuzoaica nu înţelese ce spusese Marta în limba polonă şi căscă prelung, tare.

— *Eh bien, madame!* se întoarse ea către stăpîna casei. Vreţi să terminaţi întîi cu mine? Am să vă spun numai cîteva cuvinte. Cînd soseşte contesa?

— Peste cîteva zile.

— I-aţi vorbit de condiţiile mele?

— Da. Doamna contesă le-a acceptat.

— Pot conta deci pe cele patru sute de ruble?

— Da.

— Acceptă să iau cu mine şi pe nepoţica mea?

— Da!

— Aşadar, voi avea cameră separată, servitoare la dispoziţie, cai pentru plimbare şi două luni de vacanţă?

— Toate aceste condiţii au fost acceptate.

— Bun! zise ea, ridicîndu-se. Peste cîteva zile, voi trece pe aici să aflu cînd soseşte doamna contesă. Dar să ştiţi că dacă nu soseşte într-o săptămînă, sau nu trimite după mine, renunţ la contract. Nu vreau să

[1] Sssţ, vă rog, domnişoară Delfina!

aştept mai mult şi nici nu ar avea rost... Pot să-mi găsesc alte zece locuri la fel. *Bonjour, madame!*

Înclinînd din cap în chip de salut, porni spre uşă. În prag îşi potrivi capişonul roşu şi începu să fredoneze fals o melodie franţuzească. Marta simţi pentru prima dată în viaţă ceea ce se numeşte invidie. Îşi zicea în gînd: „Patru sute de ruble şi îngăduinţa de a locui cu nepoţica! Cameră separată, servitoare, cai, vacanţă lungă. Doamne, Dumnezeule! Ce condiţii! Ce fericită trebuie să fie! Ce poziţie de invidiat i se oferea acestei femei, care nu părea a fi nici prea instruită, nici prea atrăgătoare! Dacă mi s-ar făgădui mie patru sute de ruble anual şi îngăduinţa de a o ţine pe Janka lîngă mine, aş fi cea mai fericită femeie din lume.

Se pomeni deodată că spune cu glas tare:

— Aş dori şi eu un post stabil, doamnă.

Żmińska stătu puţin pe gînduri.

— Nu e tocmai uşor, răspunse ea, deşi nu-i cu totul imposibil. Apoi, nu ştiu dacă ar fi atît de avantajos pentru dumneavoastră. Înţelegeţi, cred că datoria mea faţă de persoanele care-mi solicită serviciile este de a fi cît mai sinceră. Cu cunoştinţele dumneavoastră de limbă franceză, şi mai ales cu cultura dumneavoastră muzicală, care este extrem de redusă, n-aş putea să vă ofer decît un post de meditatoare pentru începători.

— Adică? întrebă Marta şi îşi simţi inima bătînd să-i spargă pieptul.

— Adică aţi putea primi şase sute, opt sute, sau cel mult o mie de zloţi pe an.

Marta nu stătu nici un moment pe gînduri.

— Aş accepta şi această situaţie, zise ea, cu condiţia de a fi primită cu fetiţa mea.

Ochii atît de promiţători mai odinioară ai doamnei Żmińska deveniră dintr-o dată severi.

— A, exclamă ea, nu sînteţi singură? Aveţi un copil?...

— Da, se grăbi să răspundă Marta, am o fetiţă de patru ani, foarte blîndă şi cuminte. N-ar fi în stare să supere pe nimeni.

— Se poate. Totuşi... nu văd nici o posibilitate de a vă găsi un post unde să puteţi locui împreună cu copila, zise doamna Żmińska.

Marta o privi cu mirare.

— Dar, doamnă, izbuti ea să îngăime în cele din urmă, persoana aceea, care a ieşit adineauri de aici, a fost primită chiar împreună cu nepoata ei şi cu o seamă întreagă de alte condiţiuni. Are ea oare o pregătire atît de temeinică ?

— Nu, răspunse Żmińska, nu are cine ştie ce şcoală, dar... e străină.

Pe buzele severei patroane a biroului de plasare apăru pentru prima oară un zîmbet. O privi în faţă, iar ochii ei reci păreau a spune : „Nici atîta lucru nu înţelegi ? De unde vii ? Nu trăieşti oare pe pămînt ?"

Într-adevăr, Marta venea din casa părintească. Acolo înfloreau în voie trandafirii şi cîntau privighetorile. Venea din frumoasa ei locuinţă de pe strada Granicz-na, dintre cei patru pereţi frumos împodobiţi şi calzi, care ascundeau ochilor ei tot ce era în afară ; venea dintr-o lume unde domneau naivitatea şi inconştienţa, în care, întîi ca feciorară, apoi ca tînără soţie îşi ţinuse mereu ochii plecaţi. Deci nu văzuse, nu întrebase şi nu aflase nimic... Nu ştiuse sau poate că auzise vag, fără să-i dea prea mare importanţă, zicala latină : *„Quod licet Jovi, non licet bovi"* [1]. Ochii inteligenţi, severi şi ironici ai doamnei Żmińska parcă-i spuneau : „Femeia aceea cu capişonul roşu-aprins, îndrăzneaţă, cu vorba ei stridentă, care-şi pune fără jenă picioarele pe scaun, e Jupiter, iar tu, sărmană fiinţă născută pe pămîntul pe care se nasc toate mamele copiilor noştri, eşti respectiva vită de povară şi atît".

— Dacă v-aţi putea despărţi de fetiţă, dacă aţi încerca s-o plasaţi undeva, poate v-aş putea găsi un post cu o mie de zloţi pe an.

— Să mă despart de copilul meu ? Nu, asta niciodată, se pomeni ea aproape strigînd. Nu mi-aş putea

[1] Ce-i îngăduit lui Jupiter, nu-i îngăduit boului.

lăsa copilul pe mîini străine... E tot ce mi-a mai rămas pe lume...

Marta îşi dădu repede seama cît de nepotrivit şi de inutil fusese strigătul ei de revoltă. Încercă, făcînd sforţări supraomeneşti, să pară liniştită. Dacă nu pot nădăjdui la un post stabil, nu aţi putea să-mi procuraţi cîteva meditaţii în particular ?

— Meditaţii ? De limbă franceză ? întrebă doamna Żmińska.

— Da, doamnă, şi de alte obiecte : ca geografia, istoria universală, istoria literaturii polone... Am învăţat toate acestea, apoi am citit, ce-i drept, nu prea mult, totuşi am citit cîte ceva. Muncind serios, mi-aş mai completa cunoştinţele.

— Asta nu v-ar folosi la nimic, o întrerupse ea.

— De ce, doamnă ?

— Fiindcă nici eu şi nici o altă proprietară a unui birou de plasare nu v-ar putea făgădui meditaţii la obiectele de care vorbiţi...

Marta se uită cu ochii mari la aceea care-i vorbea astfel şi care, după o scurtă pauză, adăugă :

— Fiindcă aceste obiecte sînt predate aproape exclusiv de bărbaţi.

— De bărbaţi, se bîlbîi Marta, de ce exclusiv de bărbaţi ?

Żmińska ridică ochii asupra tinerei femei, avînd aerul să-i spună din nou : „De unde ai picat dumneata, din cer ?“ Apoi rosti cu glas tare :

— Probabil pentru că... bărbaţii sînt bărbaţi !

Marta era într-adevăr picată din lumea inconştienţei fericite, de aceea şi rămase dezorientată, pe gînduri, la auzul acestor cuvinte. Pentru prima dată în viaţă i se înfăţişau nedesluşit încîlcitele probleme sociale ; ele o tulburau şi o amărau, fără ca ea să-şi dea seama şi fără să le poată pătrunde sensul.

— Da, doamnă, zise ea după cîtva timp de gîndire. Încep să înţeleg de ce bărbaţii sînt mai căutaţi atunci cînd e vorba de predarea lecţiilor. Ei au o pregătire superioară, mult mai temeinică decît noi, femeile... dar aceasta poate avea o justificare atunci cînd e vorba de un cîmp mai vast de activitate, acolo unde cunoş-

tinţele învăţătorului trebuie să fie mai bogate şi mai profunde, aşa încît să corespundă exigenţei intelectuale a elevilor. Dar eu nu am pretenţii atît de mari. N-aş dori decît să mă ocup de copii mici, preşcolari...

— Şi aici sînt preferaţi de obicei bărbaţii, o întrerupse doamna Żmińska.

— Probabil că numai atunci cînd e vorba de băieţi, ţinu să precizeze Marta.

— Ba şi de fete, răspunse prompt proprietara biroului de plasare.

Marta căzu din nou pe gînduri.

— Atunci, continuă ea după o pauză, femeilor ce le rămîne să predea ?

— Lecţii de limbi străine, de artă...

În ochii Martei miji o speranţă. Ultimul cuvînt al doamnei Żmińska îi aduse aminte de încă o posibilitate de a-şi cîştiga existenţa, la care nu se gîndise pînă atunci.

— De artă, se grăbi ea să întrebe, deci nu numai de muzică ?... Eu am învăţat să şi desenez... desenele mele erau chiar lăudate pe cînd eram în şcoală.

Pe chipul doamnei Żmińska apăru din nou un zîmbet promiţător.

— Desigur, zise ea, cunoştinţele acestea v-ar putea fi de oarecare folos, dar cu mult mai puţin decît v-ar fi fost muzica. Se caută mai rar.

— De ce, doamnă ?

— Probabil fiindcă desenul e ceva mut, iar muzica răsunătoare... În orice caz, adăugă doamna Żmińska, aduceţi-mi, vă rog, nişte probe. Dacă sînteţi bine pregătită, dacă aţi prezenta ceva ce ar putea dovedi talent, ceva de o reală valoare artistică, v-aş putea găsi una sau două meditaţii...

— Talent excepţional n-aş putea spune că am, răspunse Marta, şi nici nu cred că arta mea ar putea fi de o înaltă „valoare artistică", dar cunosc desenul atît pe cît este necesar pentru a preda reguli elementare...

— În acest caz nu vă pot promite nimic, zise din nou femeia, încrucişîndu-şi mîinile pe piept.

Marta îşi împreună palmele, dezamăgită.

— De ce, spuneți-mi ? întrebă ea aproape în șoaptă.

— Fiindcă desenul elementar îl predau bărbații, replică proprietara biroului de plasare.

Marta își lăsă capul în piept. De data aceasta îi trebuiră cîteva minute pînă să se decidă a vorbi.

— Iertați-mă, doamnă, rosti ea cu greu, ridicîndu-și fața pe care se putea citi o chinuitoare neliniște. Iertați-mă că vă obosesc atîta cu întrebările mele. Sînt o femeie lipsită de experiență. Poate am acordat pînă în prezent prea puțină atenție relațiilor dintre oameni și rînduielilor care nu mă priveau direct. Nu-mi pot explica tot ce-am auzit pînă acum. Mintea mea, care mi se pare a fi întreagă, nu poate accepta acele limitări pentru femeie de care îmi vorbiți, întrucît nu le găsesc nici o justificare. A primi de lucru este pentru mine mai mult decît o chestiune vitală, fiindcă nu e vorba numai de existența mea, ci și de aceea a copilului meu... Gîndurile mele se încîlcesc... aș dori să judec lucrurile la rece... să le înțeleg, dar... nu pot... nu le pot înțelege...

Proprietara biroului de plasare se uită la ea mai întîi cu indiferență, apoi cu tot mai mare luare-aminte, pînă ce ochii ei, pînă atunci reci, se încălziră și căpătară licăriri de omenie. Plecă repede privirea și, după o clipă de tăcere, fruntea ei severă, brăzdată de cute, se descreți. Pe buze îi apăru un zîmbet trist. Aerul grav o părăsi. Se întrevedea pe undeva femeia care își amintea poate un crîmpei din propria ei viață, sau din viața altor femei pe care le cunoscuse. Ridică ușor capul și întîlni ochii Martei. Erau adînci, strălucitori și neliniștiți.

— Nu sînteți prima, începu ea cu glas mai puțin aspru, care îmi vorbiți astfel. De opt ani, adică de cînd conduc acest birou, vin aici femei de diferite vîrste, din diferite categorii sociale, cu aptitudini diverse, care îmi spun : „Nu înțelegem !“ Dar eu înțeleg ceea ce ele nu pot înțelege, fiindcă am văzut multe și am destulă experiență. Totuși, nu mă apuc să le explic acestor femei lipsite de experiență ceea ce li se pare de neînțeles. Aceste lucruri li se vor lămuri de la sine în lupta lor aprigă pentru existență, prin decepțiile ine-

vitabile, prin faptele limpezi ca lumina zilei şi totodată sumbre ca noaptea.

În cuvintele, în glasul femeii mai vîrstnice, cu trăsături aspre, se simţea o ironie amară. Ochii ei priveau chipul palid al Martei cu acea compătimire cu care un om matur, care cunoaşte laturile urîte ale vieţii, se uită la un copil naiv, care, pentru prima oară, dă piept cu viaţa. Marta tăcea. Spusese adevărul : gîndurile i se îngrămădeau haotic în minte, şi ea nu izbutea să înţeleagă tot ce i se înfăţişase dintr-o dată. Un singur lucru îi era limpede : posibilitatea de a munci nu era uşor de obţinut, aşa cum crezuse, şi mai cu seamă pentru o femeie. În clipa aceea îi apăru în minte chipul Jankăi, cu ochii ei mari şi negri, a căror privire, ca o mărturie vie a durerii sale, îi sfredeleau inima...

— Nu vă mai bateţi zadarnic capul cu gînduri de tot felul, continuă după un răstimp Ludwika Żmińska, ele nu vă vor ajuta la nimic. Dumneavoastră n-aţi cunoscut pînă acum lumea cea adevărată. La început, aţi trăit într-o lume a visurilor, acele visuri de fecioară, înconjurată de dragostea părinţilor, apoi în lumea restrînsă a familiei şi nu v-a interesat ceea ce se petrece dincolo de această lume şi nu are legătură cu dumneavoastră. Aşadar, nu cunoaşteţi viaţa, deşi cred că aveţi peste douăzeci de ani. N-o cunoaşteţi aşa cum nu cunoaşteţi muzica, deşi aţi studiat-o vreme de nouă ani. Şi acum iată că veţi fi silită s-o înfruntaţi. Faptele reale de care vă veţi izbi vă vor învăţa să cunoaşteţi lumea, oamenii, societatea în mijlocul căreia aţi trăit fără să vă sinchisiţi de ea. În ceea ce mă priveşte, trebuie să vă spun fără înconjur, doamnă, că în societatea de astăzi, o femeie nu-şi poate cîştiga existenţa în mod cinstit, să fie pusă la adăpost de necazuri şi nevoi, fără a avea o meserie pe care s-o cunoască bine, sau un talent oarecare. Cunoştinţele, aptitudinile mediocre nu-i pot aduce, în cel mai fericit caz, decît o bucăţică de pîine amară, adică o viaţă plină de umilinţe şi stropită cu lacrimi. N-ai ce să-i faci ! O femeie trebuie să atingă perfecţiunea în meseria ei, să-şi facă un nume şi abia după aceea va avea

succesul asigurat. Unei femei, care se află cu cîteva trepte mai jos în ceea ce privește pregătirea și talentul, drumurile îi sînt închise și totul îi va fi împotrivă.

Marta asculta cu toată atenția, dar cu cît afla mai multe, cu atît își dădea seama că și pe ea o frămîntă gînduri, pe care ar vrea să le exprime.

— Spuneți-mi, vă rog, izbuti ea să bîiguie în cele din urmă, oare și bărbații trebuie să fie atît de desăvîrșiți pentru a se bucura de o existență lipsită de griji și de necazuri ?

Żmińska rîse ușor :

— Socotiți că hîrtogarii din birouri, care copiază actele, vînzătorii de prin magazine sau învățătorii care predau în școlile primare geografia, istoria, desenul, sînt niște eruditi ?

— Atunci, exclamă Marta cu însufleție neașteptată, atunci, am să vă întreb din nou : de ce pentru unii toate drumurile sînt deschise, iar pentru alții dimpotrivă ? De ce, de pildă, fratele meu, dacă aș fi avut unul... cu aceeași pregătire și vocație ca și mine, ar fi putut preda desenul — și eu nu ? De ce ar fi putut copia acte și eu nu ? De ce lui i-ar fi fost permis să-și valorifice tot ce a asimilat în anii de studiu, pe cînd eu n-aș putea să valorific altceva decît cunoștințele muzicale, pentru care n-am suficiente aptitudini, sau limbile străine, pe care le cunosc într-o mică măsură ?

Buzele Martei tremurau rostind aceste cuvinte, ochii și obrajii i se aprinseseră. Ea nu era una dintre doamnele acelea de vază care, tolănite pe sofa, întreține o conversație înaltă despre egalitatea în drepturi a femeilor, sau un teoretician, care, între cei patru pereți ai cabinetului său de lucru, cîntărește și măsoară potențialul creierului masculin și al celui feminin, pentru a căuta asemănările și deosebirile dintre ele. Întrebările ce o năpădeau în clipa aceea erau pornite din sufletul sfîșiat al unei mame, care caută cu deznădejde un scut de apărare pentru ea și pentru copilul ei.

Żmińska ridică din umeri și spuse domol :

— Fiindcă întrebați atît de stăruitor „de ce ?“ vă voi răspunde simplu : cred că așa stau lucrurile pentru că bărbații sînt capi de familie.

Marta se uită lung la stăpîna casei. Ochii ei, aprinşi de un val năvalnic de gînduri şi de sentimente, se înceţoşară. Fără să vrea, femeia îşi uni palmele într-un gest de disperare :

— Dar nu uitaţi, doamnă, că şi eu sînt mamă !

Ludwika Żmińska se ridică fără a spune o vorbă. În antreu, clopoţelul anunţa sosirea unui nou venit. Se grăbi deci să pună capăt convorbirii.

— Voi face tot ce-mi va sta în putinţă să vă găsesc o ocupaţie corespunzătoare, dar nu trebuie să nădăjduiţi că asta se va întîmpla cît ai bate din palme. În general, oferta întrece cu mult cererea la meditaţii. Profesoare foarte bune de limbi străine pot găsi uşor posturi foarte bune, dar ele, din păcate, sînt destul de puţine, în orice caz mai puţine decît este nevoie. Cît priveşte lecţiile de noţiuni elementare, atît de multe femei îşi oferă serviciile, încît concurenţa nu numai că reduce preţul muncii la o nimica toată, dar şi îngreuiază găsirea unui post. Voi face, totuşi, ce îmi stă în putinţă să vă găsesc ceva. De altfel, e şi în interesul meu. Mai treceţi peste cîteva zile, poate că vă voi găsi ceva.

Femeia devenise din nou rigidă, oficială, căci în cameră îşi făcuse apariţia o nouă solicitatoare.

Marta ieşi şi coborî încet scările. Nu plîngea asemenea fetei cu care se-ntîlnise cu o oră înainte, dar era cufundată în gînduri. Nu îndrăzni să ridice privirea decît atunci cînd ajunse în stradă. Grăbi pasul. Mai avea atîtea de făcut în ziua aceea.

În clădirea vecină, de lîngă noua ei locuinţă, se afla un birt popular. Marta intră şi ceru să i se trimită acasă masa de prînz. Ţinînd seama că locuia aproape, birtaşul se învoi să-i trimită zilnic prînzul sus, la mansardă, cu un băiat de serviciu. Trebuia să plătească înainte zece zloţi pe o săptămînă. Sumă destul de mare pentru Marta, a cărei avere consta în ceva mai puţin de două sute de zloţi.

Cînd deschise portofelul care cuprindea această „avere", Marta simţi cum o cuprinde un sentiment nedesluşit de nelinişte, care spori atunci cînd trecu pe

la intendentul casei pentru a-i achita cei douăzeci şi cinci de zloţi ce reprezentau chiria pe o lună pentru cămăruţa ei mobilată. Mai cumpărase ceva zahăr, puţin ceai, vreo cîteva chifle, o lampă mică, puţin petrol. Toate acestea îi înghiţiseră un sfert din avere.

•

Cînd auzi cheia învîrtindu-se în lacătul de la uşă, Janka scoase un strigăt de bucurie. Se aruncă apoi de gîtul mamei sale şi o acoperi cu sărutări.

Impresia clipei este aceea care acţionează intens asupra cugetului copiilor. Viitorul nu există pentru ei, iar trecutul li se şterge repede din memorie. Pentru ei ziua de ieri face parte dintr-un trecut îndepărtat, iar ceea ce s-a petrecut cu cîteva zile în urmă dispare cu totul, se pierde în negura uitării.

Janka era voioasă.

O fîşie îngustă de lumină ce pătrundea prin pătratul mic al ferestrei în odăiţa mansardei o bucura nespus. Fetiţa se uita la gura sobei înnegrite de funingine, curioasă să afle ce taine ascunde. Cerceta mobila, rîdea de cele două scaune betege, care îi aduceau aminte de nişte bătrîni invalizi, întîlniţi cîndva pe străzile oraşului. Singurătatea în care îşi petrecuse dimineaţa adunase în căpşorul ei o seamă de gînduri pe care se grăbi să le împărtăşească mamei sale, într-un ciripit plin de voioşie copilărească.

Pentru întîia oară veselia fetiţei o apăsa pe Marta. Cu o zi înainte, cînd Janka, amintindu-şi de tăticul ei şi de lucrurile frumoase din locuinţa pierdută refuzase, plîngînd, să mănînce şi cînd ridicase ochii ei mari şi negri spre mama sa cu o expresie de tristeţe şi de spaimă inconştientă, Marta ar fi dat orice pentru a-i smulge un zîmbet şi a-i vedea obrajii îmbujoraţi de sănătate. Dar astăzi rîsul cristalin al copilei îi stîrni în suflet o teamă nedesluşită, apăsătoare. De ieri şi pînă astăzi situaţia ei se schimbase. Era tot atît de singură şi de săracă, dar între timp intervenise ceva nou. Trăise acea dimineaţă revelatoare, de grea încer-

care. Cu o zi înainte crezuse că va găsi pe loc o posibilitate de a munci și că va începe o viață nouă, dar ziua trecuse și ea încă nu știa ce o așteaptă. I s-a spus să aibă răbdare, fără să i se precizeze cît timp să spere în ceva destul de vag și de nesigur.

„Abia acum îmi dau seama cît de lipsită de experiență am fost, cînd am crezut că nu va trebui să aștept nici o clipă, cînd am avut atîta încredere în propriile mele forțe!"

Se așează în dreptul ferestrei, luptîndu-se cu gîndurile. Cerul întunecat al serii de toamnă i se părea aproape. De jos, ajungea pînă la ea vuietul necontenit al orașului.

„Ce îmbulzeală! Oameni din toate categoriile sociale, de toate vîrstele, de toate naționalitățile se foiesc acolo fără istov. Voi izbuti oare să-mi croiesc un drum prin această mulțime, cînd sînt atît de nepregătită pentru asemenea luptă? Dar dacă nu voi izbuti, ce-o să se întîmple? Dacă va mai trece o săptămînă, o lună, și tot nu voi găsi de lucru?"

Un fior rece îi străbătu tot trupul. Întoarse repede capul și se uită, cu o privire îngrozită, la căpșorul fetiței adormite, de parcă s-ar fi convins dintr-o dată că o amenință cine știe ce primejdie.

•

Era o zi cenușie de noiembrie, ploioasă și întunecată, cînd Marta se întorcea acasă de la biroul de plasare, fugind aproape. Cerul plîngea, cu lacrimi mari de ploaie, dar chipul tinerei femei strălucea de bucurie. Oamenii se apărau cum puteau cu umbrelele, le era frig, își puseseră paltoanele, dar ea mergea ușor, nepăsătoare față de natura zbîrlită, cum ar fi fost probabil în clipa aceea și față de un cer senin și însorit.

Niciodată, de cînd se mutase la mansardă, nu urcase mai ușor scările înguste, murdare și întunecoase, pînă la al treilea etaj, unde locuia. Scoase din buzunar, zîmbind, cheia grea și ruginită, deschise ușa și trecu, aproape zburînd, pragul. Avea pe buze un surîs copilăresc. Îngenunche, își desfăcu brațele și, fără să scoată

o vorbă, strînse cu putere la piept fetița care se aruncă în întîmpinarea mamei sale, cu un strigăt de bucurie. Marta își lipi buzele fierbinți de fruntea albă a copilei.

— Să-i mulțumim lui Dumnezeu, Janko! șoptiră buzele ei. Vru să mai spună ceva, dar nu putu: două lacrimi i se prelinseră pe obraji, pe buzele surîzătoare.

— De ce rîzi, de ce plîngi, mămico? ciripi Janka, dezmierdînd cu mînunțele ei trandafirii obrajii aprinși ai mamei.

Marta nu răspunse; sări în picioare, se uită în gura neagră a sobei și abia atunci își dădu seama că e udă leoarcă și că în odaie e frig.

— Azi putem aprinde focul, micuța mea, zise luînd de după sobă singura legătură de lemne ce se mai afla acolo.

Janka sări în sus de bucurie.

— Foc, foc! Îmi place cînd arde focul, mămico! De mult n-ai mai aprins focul...

Cînd flăcările roșietice începură să răspîndească o căldură plăcută în odaie, Marta se așeză lîngă foc și își luă pe genunchi fetița.

— Janko, zise ea, aplecîndu-se către obrăjorul ei palid, tu ești mică, dar trebuie să înțelegi ceea ce am să-ți spun: mama ta a fost foarte, foarte săracă și foarte tristă. A cheltuit toți banii pe care i-a avut și în cîteva zile n-ar mai fi putut să-ți cumpere nici de mîncare și nici lemne pentru foc. Astăzi mama ta a găsit de lucru, așa că vom avea bani, Janka. De aceea ți-am spus să-i mulțumești lui Dumnezeu; de aceea am aprins focul: să ardă frumos, să ne fie cald și plăcut...

Într-adevăr, după o lună de așteptare, Marta căpătase în sfîrșit de lucru. Făcuse nenumărate drumuri infructoase la biroul de plasare. Dar azi, Ludwika Żmińska îi comunicase că i-a găsit o meditație de limba franceză. Iar cîștigul de o jumătate de rublă pe zi i se părea Martei o adevărată comoară. Va putea acum rămîne în aceeași odaie, va putea să se descurce împreună cu fetița ei, ce-i drept, cu multă chibzuială, dacă nu chiar cu zgîrcenie. Totuși puteau trăi amîndouă! Aceasta însemna foarte mult pentru

o femeie, care, în ajunul primirii acestei îmbucurătoare veşti, se interesase unde ar putea vinde ceva din îmbrăcămintea ei.

Nădăjduia acum că prima ei izbîndă îi va asigura un viitor mai bun.

„Dacă, bineînţeles, îi spusese Żmińska, în casa în care vă introduc veţi dobîndi un renume de profesoară conştiincioasă şi pricepută, s-ar putea întîmpla să fiţi solicitată şi de alţii. Atunci veţi avea nu numai dreptul de a alege, dar şi de a cere condiţiuni mult mai bune decît acelea care vi se oferă astăzi."

Cu aceste cuvinte se despărţise de Ludwika Żmińska. În mintea Martei se întipăriseră bine două cuvinte: „conştiincioasă" şi „pricepută".

Primul dintre aceste calificative nu-i trezea nici cea mai mică teamă sau îndoială, dar al doilea o cam neliniştea: ar fi vrut să-l uite ca pe ceva care-i tulbura primele clipe ale bucuriei, atît de mult aşteptate.

La ora fixată, Marta intră într-una din casele situate în strada Swientojerska. Prima cameră prin care trecu era un salonaş frumos, cu mobile scumpe, aranjate cu mult gust. O întîmpină o femeie tînără, foarte frumoasă, elegantă, tipul varşovienei adevărate, manierată, cu privirea inteligentă. Vorbea repede, cu însufleţire şi cu distincţie. Se numea Maria Rudzinska şi era soţia unui scriitor cunoscut din Varşovia. În urma ei dădu buzna în salonaş o fetiţă de vreo doisprezece ani, cu ochişori ageri, strălucitori, rîzînd şi fluturîndu-şi rochiţa scurtă, croită după ultima modă. Trăgea după ea o coardă lungă, roşie, cu care făcuse desigur, cu cîteva minute înainte, exerciţii de gimnastică în confortabila şi spaţioasa locuinţă a părinţilor săi.

— Am plăcerea să văd pe doamna Marta Świcka, dacă nu mă înşel? întrebă stăpîna casei, întinzîndu-i Martei mîna şi indicîndu-i un loc pe unul din fotolii. Doamna Żmińska mi-a vorbit mult despre dumneata. Mă bucur din toată inima să te cunosc. Îmi dai voie să-ţi prezint pe fiica mea, viitoarea dumitale elevă. Jadwisia, doamna Świcka a fost atît de drăguţă să primească să-ţi dea lecţii de limbă franceză. Nădăj-

duiesc că nu-i vei pricinui nici o supărare şi că vei învăţa tot atît de bine pe cît ai învăţat cu domnişoara Dupont!

Fetiţa se înclină cu graţie şi violoiciune în faţa viitoarei sale profesoare.

În antreu se auzi sunetul clopoţelului, dar nu intră nimeni în salonaş. Draperia de la uşa ce ducea în camera vecină se mişcă uşor şi printre faldurile ei grele Marta zări doi ochi negri, aprinşi. Putu deslusi şi o frunte smeadă, părul tuns scurt şi drept, şi un colţişor dintr-un barbişon. Toate acestea abia se ghiceau printre faldurile dese ale draperiei roşii, rămînînd ascunse celorlalte persoane din salonaş, care stăteau cu spatele spre uşă.

Iată de ce stăpîna casei nu-şi întrerupse nici un moment convorbirea.

— Ultima profesoară a fiicei mele, domnişoara Dupont, preda foarte bine limba franceză şi Jadzia făcea progrese remarcabile. Dar soţul meu e de părere — şi m-a convins şi pe mine — că nu se cade să angajăm străine, cînd sînt atîtea poloneze foarte onorabile care găsesc destul de greu un post. Noi nu dorim altceva decît ca fiica noastră să înveţe şi să stăpînească la perfecţie limba franceză.

Marta se înclină tăcută şi se ridică de pe scaun.

— Dacă doreşti să începi chiar de astăzi lecţiile, te rog să mă urmezi, zise ea, ridicîndu-se vioaie şi arătînd cu un gest amabil uşa acoperită cu draperie roşie, de unde cei doi ochi negri şi barbişonul dispărură între timp. Iată, acesta este cabinetul destinat lecţiilor fiicei mele.

Cabinetul era ceva mai modest decît salonul, totuşi domnea şi aici bunul gust şi confortul. Lîngă un perete era o masă mare de lucru, acoperită cu postav verde, încărcată de cărţi, de caiete şi de rechizite şcolare. Aici Jadzia se simţea la largul ei. Ridică ochii către noua ei profesoară, aşează cu o mînă serioasă aproape de masă un fotoliu, puse în faţa lui cîteva cărţi şi un vraf de caiete.

Marta nu se aşeză numaidecît. Pe chipul ei care, după o lună de frămîntări, era mai slăbit şi mai palid

decît înainte, se aşternu un aer de îngîndurare. Coborî puţin pleoapele, iar mîinile care se sprijineau de marginea mesei îi tremurau uşor. Rămase aşa nemişcată cîteva minute. Se gîndea poate la cele rostite cu cîteva clipe înainte de mama elevei sale, sau căuta să-şi amintească ceva. Ridică ochii şi întîlni privirea stăpînei casei, pironită asupra sa, învăluind cu vădită admiraţie statura ei zveltă, înaltă şi graţioasă, oprindu-se asupra bordurii late, albe, a rochiei de doliu, apoi ridicîndu-se, cu o expresie de compătimire şi de oarecare curiozitate pînă la chipul palid şi îngîndurat al Martei.

— Văd că porţi doliu, spuse cu voce scăzută Rudzinska. Ai pierdut probabil pe unul din părinţii dumitale ?

— Nu, doamnă, sînt în doliu după soţul meu, răspunse Marta şi îşi lăsă din nou în jos pleoapele grele.

— Aşadar eşti văduvă ! îi scăpă aproape fără voie Mariei. În glasul ei se simţea mîhnire amestecată cu teamă, sentiment firesc pentru o femeie fericită în căsnicie, care-şi dă seama că o altă femeie a pierdut această fericire ce nu este aşadar veşnică. Şovăi o clipă, apoi întrebă : Ai cumva şi copii ?

Privirea Martei se învioră :

— Da, doamnă, am o fetiţă, răspunsă ea şi, la amintirea copilei sale, se aşeză repede în fotoliul ce îi fusese indicat şi începu a răsfoi unul după altul, cu mîini tremurînde, caietele.

Marta îşi dădu seama că Jadzia, care avea numai doisprezece ani, învăţase mult şi ajunsese departe cu lecţiile şi că fosta ei profesoară avea cunoştinţe temeinice de limbă franceză. O dovedeau adnotările făcute pe ici-colo, prin caiete, într-o franţuzească impecabilă, se vedea cît de colo că persoana respectivă era stăpînă pe cele mai subtile nuanţe ale limbii. Marta duse o mînă la frunte, de parcă ar fi vrut să alunge un gînd sîcîitor şi, închizînd brusc caietele şi cărţile, puse cîteva întrebări elevei sale. Maria Rudzinska se duse la fereastră şi, luînd un lucru de mînă, era gata să se aşeze în faţa unei măsuţe, cînd draperia de la

ușă se dădu puțin la o parte și se auzi o voce bărbătească sonoră :

— Vrei să vii un moment încoace, verișoară Marynia ?

Maria părăsi cu pași ușori camera, aruncînd o privire prietenoasă către noua învățătoare a fiicei sale și închizînd încet ușa ascunsă de draperia ce despărțea cabinetul de salon.

În mijlocul salonului se afla un bărbat tînăr, de vreo douăzeci și șase de ani, zvelt, bine clădit și îmbrăcat după ultima modă. Fața îi era smeadă, părul negru ca pana corbului și ochii tot atît de negri. Avea o înfățișare plăcută, interesantă chiar la prima vedere. Ceea ce te izbea la el era exuberanța lui, voioșia senină, nestăpînită, clocotitoare, exagerată poate. Ochii îi străluceau, pe buzele adumbrite de o mustăcioară neagră stăruia zîmbetul, ici sprințar, ici duios, ici poznaș. Înfățișarea i se schimba de la o clipă la alta. Fața lui mobilă exprima inteligență și un soi de ghidușie. Se vedea cît de colo că este un om vesel, ușuratic, iar paloarea chipului, trădînd nopțile pierdute, contrasta cu tinerețea lui, cu strălucirea ochilor și cu surîsul aproape copilăresc.

În clipa în care intră în salon, Maria Rudzinska îl găsi într-o atitudine ciudată. Tînărul stătea cu fața întoarsă către ușa cabinetului, cu brațele ridicate și cu privirile ațintite în tavan. Acestei poze teatrale i se adăuga o expresie comică de extaz de pe chipul lui.

— Oles, exclamă Marynia cu ton mustrător, ce vrea să zică această nouă comedie ?

— O zeiță ! răspunse tînărul cu glasul sugrumat de emoție, fără a-și schimba poziția și expresia feței. Da, zeiță ! repetă el, oftînd și lăsînd capul și mîinile în jos.

Maria nu-și putu reține rîsul. Dădu din umeri și, așezîndu-se cu lucrul ei de mînă pe sofaua din salon, vorbi pe un ton de ușoară mustrare :

— Ești atît de vrăjit, încît ai uitat să mă și saluți, Oles !

Tînărul sări sprinten și, apucîndu-i cu galanterie mîna, o sărută de mai multe ori.

— Iartă-mă, Marynia, te rog iartă-mă ! spuse el pe același ton patetic. Eram atît de încîntat, ah, dar ce spun încîntat, pierdut, cu desăvîrșire pierdut !

Se așează apoi lîngă ea și, ducîndu-și mîna la inimă, ridică din nou privirea în tavan. Maria îl privi cum ai privi un copil zvăpăiat, făcînd o șotie.

— Ce prostii îți mai trec prin cap ? întrebă ea, străduindu-se să pară serioasă, dar neputîndu-și ascunde surîsul. A, da, ai întîlnit probabil în drum spre casa mea o nouă zeiță care te-a vrăjit și tare mă tem că n-ai să mai fii om toată ziua.

— Ce crudă ești, Marynia ! exclamă el cu un suspin. Mi-a fost dat să întîlnesc această frumusețe chiar în casa ta...

Și arătă cu un gest exagerat de teatral către ușa cabinetului de unde venise Maria. Ea îl privi pe jumătate amuzată, pe jumătate uimită.

— Vorbești cumva de noua profesoară a Jadziei ?

— Da, verișoară dragă, răspunse tînărul, luînd dintr-o dată un aer grav. Ea e regina tuturor zeițelor mele...

— Dar spune, ștrengarule, unde ai văzut-o ?

— Venind aici, mi s-a spus că stai de vorbă cu noua profesoară a fiicei tale și n-am vrut să te deranjez. Atunci am intrat prin ușa de la bucătărie și am aruncat o privire prin draperie... Și acum, te rog să lăsăm gluma, vorbi el cu același elan. Ce femeie minunată ! Ce ochi ! Ce păr ! Ce statură regească !

— Oprește-te, Oles ! îl întrerupse Maria, ușor contrariată. Este o femeie foarte nenorocită. E în doliu după soțul ei...

— Așadar, o tînără văduvioară ! exclamă el, ridicînd din nou ochii spre cer. Tu nici nu știi, verișoară dragă, că nu există pe pămînt ființe mai drăguțe decît văduvioarele tinere. Bineînțeles, atunci cînd sînt frumoase... Au obrajii palizi și ochii duioși... Ador la femei obrajii palizi și ochii melancolici !

— Ce tot trăncănești acolo ? Oprește-te, te rog ! exclamă Maria. Dacă n-ai fi vărul meu primar și n-aș ști că, în ciuda zburdălniciei tale, ești în fond un băiat bun, aș fi în stare să te urăsc cu adevărat pentru

această inadmisibilă uşurinţă cu care vorbeşti despre femei...

— Uşurinţă ?! exclamă tînărul. Dar, verişoară, eu ador femeile ! Ele sînt zeiţele inimii şi vieţii mele.

— Zeiţe pe care le poţi număra cu duzinele.

— Cu cît omul are mai multe obiecte ale dragostei, cu atît e mai mare capacitatea lui de a iubi... Graţie acestui antrenament continuu, inima se fortifică, capătă acea putere, acel foc ce...

— Ajunge, Oles, îl întrerupse stăpîna casei, cu drept cuvînt indignată. Ştii foarte bine cît de mult mă supără uşurinţa asta a ta.

— Verişoară ! Scumpă verişoară ! În numele Domnului, isprăveşte odată cu asemenea vorbe ! exclamă tînărul, sărind în sus o dată cu scaunul pe care şedea şi împreunîndu-şi mîinile ca pentru rugăciune. Pe cuvîntul meu, predica nu-şi are loc pe buzele femeilor frumoase. Nu le stă bine.

— Dacă mi-ai fi frate şi am locui împreună, ţi-aş ţine predici de dimineaţă pînă seara...

— N-ai reuşi să-ndrepţi nimic, surioaro ! Predica trebuie să fie concisă — ea e chintesenţa normelor morale, filozofice, estetice... Mai bine mi-ai povesti ceva despre această nimfă cu ochi negri, care merită într-adevăr o soartă mai bună decît să se istovească dăscălind-o pe fiica ta.

— Mai bine, spuse repede Maria, mi-ai spune de ce te afli aici la ora asta ?

— Dar unde ar fi trebuit să fiu dacă nu la picioruşele tale, scumpă verişoară ?

— La birou ! răspunse scurt Maria Rudzinska.

Tînărul oftă, îşi frînse mîinile şi îşi lăsă capul în piept.

— La birou ! şopti el. O, Marynia, cît eşti de crudă ! Ce sînt eu, scrumbie ? Am eu, într-adevăr, mutră de scrumbie ?

La aceste întrebări, tînărul cu surîsul veşnic pe buze săltă capul, uitîndu-se la stăpîna casei cu ochii atît de larg deschişi, cu o expresie atît de comică de durere, de ofensă şi de mirare, încît Maria nu-şi putu reţine rîsul.

Îşi luă însă repede seama şi seriozitatea ei obişnuită înlocui veselia de o clipă.

— Nu eşti scrumbie, răspunse ea, uitîndu-se la lucrul pe care-l ţinea în mînă, de teamă să nu izbucnească din nou în rîs, nu eşti scrumbie, dar eşti...

— Nu sînt scrumbie ! exclamă tînărul, răsuflînd uşurat ca după o mare spaimă. Slavă Domnului că nu sînt ! De vreme ce nu sînt scrumbie, e uşor de înţeles că nu mă pot afuma zile întregi într-un birou...

— Dar eşti om şi ar trebui să cugeţi mai serios asupra vieţii şi a problemelor ei. Poţi oare umbla toată ziua haihui, cu ochii... după zeiţe ? Păcat de inima ta bună şi de aptitudinile tale. Peste cîţiva ani vei deveni un om fără scop în viaţă, fără viitor. Şi fără tine sînt destui dintr-ăştia în ţara noastră.

Maria tăcu, chipul ei se întristă cu adevărat şi ea îşi lăsă ochii în jos, peste lucrul ei de mînă.

Tînărul îşi îndreptă trupul şi exclamă cu emfază.

— Amin, scumpă verişoară, predica a fost lungă şi nu i se poate tăgădui un oarecare sens moral de care mi s-a pătruns inima. Ca pe un burete muiat în lacrimi o depun la picioarele tale !

— Oles, răspunse stăpîna casei, ridicîndu-se în picioare, astăzi eşti mai absurd ca oricînd... Nu pot sta mai mult de vorbă cu tine ; du-te, te rog, la birou, iar eu am treabă la bucătărie.

— Ce vorbeşti, Marynia ? Tu la bucătărie ? *Fi donc ! C'est mauvais genre !* [1] Poftim de vezi ! Soţia unui scriitor la bucătărie ! Poate că în clipa asta soţul ei scrie ceva despre înfăţişarea poetică a femeii şi ea se duce la bucătărie !

Oles se uită dezamăgit în urma celei care pleca.

— Dragă verişoară ! strigă el încă o dată. Mario, ah, te rog, nu mă părăsi !

Maria nu-şi întoarse capul, dar cînd ajunse lîngă uşa antreului, se pomeni apucată de mîini.

— Spune drept, Marynia, te-ai supărat pe mine ? Hai să fim serioşi. Crezi că am vrut într-adevăr să te

[1] Vai ! E de prost gust !

jignesc, știi doar că te iubesc ca pe o soră. Te rog, uită-te puțin la mine! Am eu vreo vină dacă sînt tînăr? Mă voi îndrepta, îți jur. Dar așteaptă să mai îmbătrînesc puțin și atunci vei vedea...

Oles îi ținea mîinile într-ale lui și i le săruta. Pe fața lui se putea citi: suferința, zburdălnicia, tristețea, duioșia, emoția. Privindu-l, îți venea să rîzi sau să te minunezi, în nici un caz să te superi pe acest copil mare. Maria, împotrivindu-se o vreme efuziunilor sentimentale ale vărului său, zîmbi în cele din urmă:

— Ah, Oles, ce n-aș da să te pot vedea schimbat!

— Dar eu? Crede-mă, ce n-aș da să mă pot schimba, dar împotriva firii mele nu pot lupta...

Își împreună mîinile ca un copil care s-ar ruga, apoi își întinse timid arătătorul către ușa cabinetului, unde se afla învățătoarea.

— Iar începi? exclamă indignată Maria și puse mîna pe clanța ușii.

— Bine. N-am să-ți mai spun nimic despre zeița aceasta cu ochi negri, pe care o ocrotești cu aripile unui adevărat înger păzitor! zise Oles, apucînd din nou mîna verișoarei sale. Dar mă vei prezenta profesoarei, nu-i așa?

— Nici nu mă gîndesc, răspunse prompt Maria.

— Scumpa mea! Draga mea! Unica mea! Te rog, cînd va intra în salon, prezintă-mă! Spune-i: Iată, acesta e vărul meu! E un model de băiat. Are toate calitățile unui om cumsecade.

— Dar e totodată un mare netrebnic! spuse Maria și ieși din salon.

Oles rămase o clipă lîngă ușă, neștiind dacă ar trebui s-o urmeze. Apoi făcu cîțiva pași, se opri în fața oglinzii, își potrivi cravata și frizura, fredonă o melodie, se apropie în vîrful picioarelor de ușa cabinetului și, dînd draperia puțin la o parte, își lipi urechea de ușă.

De dincolo se auzea vocea micuței Jadzia:

— *L'imperfait du subjonctif!* Am uitat cum este la persoana a treia, doamnă, și cum se formează *l'imparfait du subjonctif.*

Răspunsul nu veni imediat. Se auzi foşnetul răsfoitului unei cărţi. Învăţătoarea căuta de bună seamă în carte răspunsul pe care trebuia să i-l dea elevei sale.

— *Du passé défini de l'indicatif*, răspunse ea, în sfîrşit.

Oles se îndreptă din şale, ridică ochii înspre plafon şi repetă încet :

— *De l'in-di-ca-tif !* Ah, ce glas ! Ce glas îngeresc !

În cabinet se făcu din nou tăcere. Eleva îşi scria probabil lecţia. Abia într-un tîrziu o mai auzi întrebînd :

— *Bateau* [1], nu ştiu, doamnă, cum se scrie *bateau* : cu *eau* sau cu *au* ?

Nici un răspuns. Învăţătoarea tăcea.

— O, şopti Oles — îi merge cam greu zeiţei mele ! Ori nu ştie să răspundă la întrebarea acestei mici şirete... sau poate că visează... ah, da, precis visează... O, ce frumos !

Se îndepărtă tot în vîrful picioarelor şi se opri la fereastră, aruncîndu-şi privirea în strada destul de animată la ora aceea.

— Dar ce văd ? exclamă deodată. Domnişoara Malwina ? Atît de devreme în oraş ? Domnişoara Malwina ! Alerg, fug, zbor !

Şi alergă, într-adevăr, spre uşa pe care o deschise cu violenţă.

În antreu dădu peste Maria, care revenea în salon.

— Pentru Dumnezeu ! zise ea, retrăgîndu-se cu un pas. Unde alergi aşa ? Te duci la birou ?

— Am zărit-o pe fereastră pe domnişoara Malwina, răspunse el, îmbrăcîndu-şi paltonul. Desigur că se duce în piaţa Krasiński după tîrguieli. Trebuie, trebuie neapărat s-o însoţesc...

— De ce ? Te temi ca domnişoara Malwina să nu cheltuiască prea mult, fără supravegherea ta ?

— Nu-i vorba de bani ! Mă tem să nu piardă pe drum vreo bucăţică din inimioara ei ! La revedere,

[1] Vapor.

Marynia... Transmite din partea mea salutări zeiței cu ochi negri !... strigă, coborînd scările.

Marta fu în mai puțin de o oră din nou acasă, în odaia ei de la mansardă. Plecase cu fața strălucind de bucurie, cu pasul ușor și cu surîsul pe buze. Își strînsese la piept fetița, o sărutase pe frunte, învățînd-o cum să se joace cu păpușa și cu cele două scaune hodorogite, care serveau drept pat și leagăn păpușii. Se întoarse, pășind alene, cu ochii plecați, îngîndurată. Răspunse fugitiv cu o sărutare la strigătele de bucurie și la îmbrățișările copilei, apoi rămase tăcută. Janka o privi lung cu ochii ei mari, inteligenți.

— Ce s-a întîmplat, mămico ? întrebă fetița, luînd-o de gît cu brațele ei micuțe. Iar nu ți-au dat de lucru ? Văd că nu mai rîzi, nu mă săruți, ești iarăși așa cum ai fost atunci... știi tu... cînd nu găseai de lucru.

Cu toate deosebirile de vîrstă, cele două ființe se apropiaseră într-atît în singurătatea și sărăcia lor, încît copila ghici tristețea și neliniștea mamei sale după expresia chipului ei și după felul cum o sărutase. De data aceasta întrebările Jankăi rămaseră fără răspuns. Marta fusese atît de furată de gînduri,încît aproape că nici nu-i mai auzi glasul. Deodată, se ridică.

— Nu ! Așa nu mai poate să meargă ! Am să caut să învăț. Trebuie să învăț ! Să-mi procur cărți.

După o clipă de chibzuială, descuie o valiză mică, din care scoase un obiect, pe care-l înveli într-o basma și ieși cu el. Nu zăbovi mult. Se întoarse curînd, aducînd cu ea trei cărți : o gramatică franceză, o carte de citire și o istorie a literaturii franceze pentru uzul școlar.

Iar în seara aceea, în odăița ei de la mansardă, la lumina lămpiței, Marta stătu multă vreme aplecată deasupra cărților, cu fruntea rezemată în palme, înghițindu-le lacomă conținutul. Reguli gramaticale complicate și mii de probleme ale uneia dintre cele mai grele ortografii i se îmbulzeau pe dinaintea ochilor ca niște fire încîlcite dintr-un ghem : un labirint de date cu totul necunoscute sau uitate. Marta își încordă toată puterea minții, făcu apel la memorie, pentru a înțelege, pentru a reține și a-și însuși într-o noapte

ceea ce ar fi necesitat o muncă de ani, muncă sistematică, depusă treptat, pînă la desăvîrşirea cunoştinţelor de care avea acum neapărată nevoie. Biata femeie! Nădăjduia că sforţările ei încordate, febrile îi vor putea înlocui tot ce pierduse în anii de inactivitate intelectuală, că scurta clipă actuală va împlini tot golul din mintea ei, că dorinţa fierbinte şi posibilitatea de realizare sînt unul şi acelaşi lucru. Se înşela. Sforţările ei zadarnice îi istoveau trupul şi mintea, şi o făceau să perceapă şi mai greu. Neliniştea sîcîitoare pricinuită de grijile zilnice strecura în inima femeii o chinuitoare tristeţe. Părăsită de toţi, Marta începu să priceapă că s-a înşelat, că este imposibil să înveţe acum ceva, întrucît pentru a învăţa are nevoie întîi şi întîi de linişte, cum pasărea, pentru a zbura, are nevoie de aer. Cea mai puternică dorinţă, cel mai înflăcărat avînt, cel mai teribil efort de voinţă n-o pot ajuta să pătrundă dintr-o dată toate tainele ştiinţei, nu pot face ca memoria şi creierul ei, lipsite de antrenament intelectual, să devină peste noapte receptive, să asimileze totul fulgerător, să absoarbă totul ca un burete sau ca o ceară topită.

Marta nu se putea lăsa prea mult timp înşelată. Dar, înăbuşindu-şi orice îndoială, stăruia şi îşi repeta mereu: „Trebuie să învăţ!" Era ca un naufragiat care, luptînd cu valurile, se agaţă cu toată puterea de o biată scîndură şi-şi spune: „Trebuie să mă menţin la suprafaţă!"

Acum ca şi în trecut, în nopţile lungi de toamnă, oraşul vuia ca un vînt dezlănţuit, larma lui de glasuri tainice creştea şi se domolea alternativ, dar Marta refuza s-o mai asculte; vuietul marelui oraş o umplea de spaimă, făcînd-o să se simtă aidoma omului care se scufundă într-un hău imens, necunoscut, ameninţător.

Umbla în toiul nopţii prin odaia slab luminată de flacăra mică, albăstruie a lămpiţei, cu obrajii încinşi, cu părul ei negru răsfirat pe spate, cu mîinile împreunate, repetînd mereu cuvintele străine, din carte, în care se înşirau ca nişte ghimpi ascuţiţi nenumărate terminaţii, accente, cifre — însemnînd reguli, sau paranteze — indicînd excepţii. Cartea aceasta, opera lui

Chapsal și Noël, conținea tainele subtile ale limbii franceze, iar cuvintele de pe buzele Martei, repetate pînă în miezul nopții, și adeseori pînă în zori, erau aceleași declinări și conjugări aride, pe care mii de copii de pe întregul glob pămîntesc le tocesc zilnic, căscînd plictisiți.

Marta însă nu căsca. Sunetele care, între pereții școlilor, răsunau sec și monoton, căpătau pentru ea o semnificație tragică. Lupta neobosită cu ele și cu ea însăși, cu mintea ei neexersată, cu gîndurile de tot soiul care o asaltau, cu tremurul nervos al nerăbdării. Lupta cu tot ce o înconjura și mai ales cu ea însăși, dar din această luptă îndîrjită nu ieșea din păcate nimic, sau aproape nimic.

Înainta încet, foarte încet, iar în ziua următoare uita tot ce învățase cu trudă istovitoare cu o zi înainte. Învățătura aceasta îi lua foarte multă vlagă și timp fără cine știe ce folos. Marta își petrecea ceasuri de-a rîndul aplecată asupra cărții, nemișcată. Cînd și cînd, se ridica și umbla cu pași repezi prin odaie. Dădea pe gît cîte un pahar cu apă rece, își răcorea fruntea și ochii și iar învăța, pentru ca în dimineața următoare să-și spună: „Nu știu mai nimic! Îmi trebuie timp. Mai mult timp!" Socotea cam cîte rînduri pe zi sau cîte pagini pe săptămînă ar putea învăța. „Dacă aș mai avea înaintea mea un an, doi, sau cel puțin cîteva luni!"

Dar timpul, altădată atît de generos cu ea, acum nu-i mai da răgaz. O amenința cu spectrul foametei, al frigului, al rușinii, al mizeriei... Cum să aștepte un an cînd nu avea măcar siguranța zilei de mîine? Trebuia deci neapărat să învețe pentru a nu scăpa din mînă singurul mijloc cu care și-ar fi putut cîștiga existența ei și a copilului.

A trecut o lună de cînd a intrat pentru prima dată în frumoasa locuință din strada Swientojerska. Stăpîna casei o saluta amabil, îi vorbea prietenos, dar Martei nu-i scăpa zîmbetul ei discret, dar din ce în ce mai vizibil, de compătimire, de jenă, cîteodată și de constrîngere, pe care și-o impunea pentru a nu rosti cuvintele ce-i veneau pe buze. Mica Jadzia se purta întotdeauna cît se poate de cuviincios față de profe-

soara ei, așa cum îi șade bine unui copil binecrescut, dar în ochii ei vioi se aprindea uneori cîte o scînteiere șugubeață, iar pe buzele ei micuțe apărea cîte un zîmbet șiret, pe care îl ascundea cum putea mai bine pentru a nu trăda satisfacția, dar și uimirea elevei, care-și dă seama de trista și adevărata situație a profesoarei : lipsa ei de cunoștințe. Nu-și permitea să spună decît în gînd : „Mă prind că eu știu mult mai mult decît tine !"

Sosi, în sfîrșit, ziua cînd mama elevei avea să-i plătească Martei onorariul pe prima lună. Maria Rudzinska, ca de obicei, se afla în salonaș, cu lucrul ei de mînă. De astă dată, lăsînd să-i cadă pe genunchi lucrul, stătea cu un aer îngîndurat.

Chipul ei, senin de obicei, era acum întunecat, iar în ochii ei atît de frumoși, ațintiți spre ușa cabinetului, mascată de draperie, se citea o adîncă tristețe.

— Aș vrea să aflu și eu cine a necăjit-o pe scumpa mea verișoară ? răsună deodată un glas bărbătesc în liniștea odăii.

Maria își întoarse privirea spre cel care vorbise.

— Sînt, într-adevăr, foarte mîhnită, Oles. Te rog să ții seama de asta și să mă scuteși de glumele tale deplasate.

— O, o, o ! exclamă tînărul, împăturind ziarul pe care îl pusese streașină la ochi. Ce ton tragic ! Dar ce s-a întîmplat ? Oare articolul scris de talentatul meu cumnat a fost refuzat la redacție ? I s-a roșit Jadziei vîrful nasului ? Sau plăcinta cu mere nu s-a copt destul de bine ?...

Puse aceste întrebări cu obișnuitul lui ton frivol, cînd deodată se întrerupse, înaintă către vara lui și o privi cîteva clipe cu atenție. Lucru aproape de necrezut pentru firea lui atît de neserioasă.

— Nu, zise el după o clipă. Îmi dau seama că nu e vorba nici de Jadzia, nici de plăcintă, Maria. Te văd, într-adevăr, îngrijorată pentru altceva, mai important se pare... Spune, scumpa mea verișoară, despre ce este vorba ?

Rosti ultimele cuvinte cu foarte multă afecțiune în glas. Apoi îi luă mîna și i-o sărută.

— Ei haide, spune odată, zise el, uitîndu-i-se adînc în ochi, ce te-a supărat atît de rău?

În clipa aceea, omul veşnic cu surîsul pe buze părea înduioşat, devotat verişoarei sale. Maria se uită la el cu un aer prietenos:

— Ştiu că ai o inimă bună, Oles, şi că tristeţea mea te preocupă sincer. Ţi-aş împărtăşi-o şi ţie, dar mă tem să nu stîrnesc eternele tale ironii.

Oles îşi săltă capul şi îşi duse mîna la inimă.

— Haide, curaj! Vorbeşte, draga mea, te voi asculta cu seriozitatea unui duhovnic şi cu sentimentul unui frate, căruia i-ai fost şi tu de multe ori un bun confesor. Te voi asculta cu cea mai mare atenţie şi gata să-ţi satisfac orice dorinţă... Dacă te ispiteşte un arbore cîntător, sau o pasăre vorbitoare, mă voi duce să ţi le caut peste şapte mări şi şapte ţări... Dacă pe Jadzia o doare cumva vreun piciorus sau căpşorul, voi convoca imediat pe toţi marii medici din Varşovia. Dacă te-a ofensat cineva, îl voi provoca imediat la duel, sau îi voi trage o bătaie soră cu moartea — şi, pentru a fi sigură că voi executa toate acestea, îţi jur pe ochii frumoşi ai tuturor zeiţelor mele... pe amintirile anilor de copilărie petrecuţi cu tine, Maria, pe pereţii prăfuiţi şi afumaţi ai biroului meu, pe inima mea, în care pulsează acelaşi sînge cu al tău.

Vorbea cu aerul cel mai serios din lume, apoi dintr-o dată ochii îi sclipeau poznaş, pentru ca în clipa următoare să pară iarăşi gata de orice sacrificiu. Maria nu ştia dacă trebuie să se supere, să-i zîmbească sau să strîngă mîna acestui pierde-vară, care îi amintea totuşi de anii copilăriei petrecuţi împreună şi de faptul că în vinele lor curgea acelaşi sînge.

— Nu te speria, nu e un lucru cine ştie ce important, zise ea după o clipă de ezitare, nimic din ceea ce ar putea influenţa soarta mea sau a persoanelor din jurul meu. Dar... mi-e grozav de milă de sărmana femeie care se află dincolo de această uşă...

— A!... Va să zică e vorba de zeiţa cu ochi negri? Slavă Domnului! Răsuflu uşurat... Credeam că, într-adevăr, s-a întîmplat vreo nenorocire...

— Desigur că e o nenorocire, doar că această nenorocire nu ne atinge pe noi, ci numai pe ea...

— E, într-adevăr, o nenorocire atît de mare? În cazul acesta o voi deplînge şi eu puţin pe această văduvioară atît de interesantă. Dar ce i s-a putut întîmpla? L-a văzut cumva în vis pe răposatul ei soţ? Sau?...

— Lasă-mă în pace cu glumele tale nesărate, Oles! E o femeie mai nenorocită decît aş fi crezut. E săracă şi ce e mai rău e că e şi foarte neajutorată...

Oles făcu ochii mari.

— Neajutorată? Ha, ha, ha! Asta-i toată nenorocirea? *Un beau malheur, ma foi!*[1] N-avea nici o grijă, se va descurca ea singură! E atît de tînără şi de frumoasă!...

Dar nu-şi isprăvi vorba, căci draperia roşie se dădu la o parte şi Marta intră în salonaş. Făcu cîţiva paşi şi se opri. Era foarte frumoasă în clipa aceea. Lupta grea, ce se dădea de mult în sufletul ei, îi îmbujoră obrajii. Cu un moment înainte probabil că-şi înfundase mîinile în părul negru, căci două şuviţe desprinse îi căzeau acum peste fruntea care contrasta izbitor prin paloarea ei cu obrajii îmbujoraţi. Cu toate că ţinea capul plecat şi pleoapele lăsate, în atitudinea ei nu se vedea nici o ezitare, nici o mîhnire, ci numai hotărîrea pe care o luase după o luptă lăuntrică înverşunată.

Era destul să arunci o privire chipului ei, pentru a-ţi da seama că gîndurile îi erau concentrate asupra unui fapt de o importanţă uriaşă, că era hotărîtă să facă un pas pentru care avea nevoie de mult curaj, că îşi adunase toate puterile şi îşi pusese la încercare voinţa pentru a-l putea face. În cele din urmă, ridică fruntea şi, fără să şovăie, păşi spre stăpîna casei.

— Ai şi terminat lecţia? o întrebă Maria, care la intrarea ei se ridicase în picioare şi se străduia să zîmbească şi să-şi dea un aer degajat.

[1] Frumoasă nenorocire, pe legea mea!

— Da, doamnă, răspunse Marta cu voce scăzută, dar hotărîtă. Am terminat lecţia de astăzi cu domnişoara Jadwiga şi am venit să vă comunic că a fost ultima noastră lecţie, că n-o voi mai putea medita pe fiica dumneavoastră.

Pe faţa Mariei Rudzinska se citi uimire, tristeţe, stînjenire. Se simţea mai ales stînjenită. Refuzul Martei o scutea pe această femeie cu suflet generos să-i anunţe concedierea.

— N-o mai poţi medita pe fiica mea? murmură Maria, oarecum încurcată. Şi de ce, doamnă?

— Fiindcă, răspunse Marta foarte încet, lăsîndu-şi ochii în jos, fiindcă nu ştiu să predau. Roşeaţa care îi acoperise obrajii i se urcă pînă la tîmple, pe faţă i se puteau citi ruşinea şi umilinţa. Mi-am supraapreciat posibilităţile, urmă ea. Cînd am rămas lipsită de orice mijloc de existenţă, am ştiut că va trebui să muncesc... Auzisem că multe femei trăiesc din lecţii... Speram deci să-mi cîştig şi eu astfel o bucată de pîine. Mi s-a spus că aş putea da lecţii de limbă franceză. Am crezut că posed într-adevăr această limbă, fiindcă o vorbesc destul de corect şi de curgător. Mi-am dat acum seama că a conversa corect nu înseamnă a cunoaşte temeinic o limbă, că niciodată n-am învăţat-o serios, că şi puţinele cunoştinţe, pe care mi le însuşisem în copilărie, le-am uitat. Aceste cunoştinţe au fost, de altfel, destul de superficiale, nu e de mirare că le-am şi uitat. Străina care a dat lecţii pînă acum fiicei dumneavoastră era o profesoară perfectă. Aşa se explică de ce domnişoara Jadwiga ştie mult mai mult decît mine...

Marta spuse toate acestea repede, apoi tăcu o clipă ca pentru a-şi aduna puterile.

— Cîştigul acesta este pentru mine foarte important; totuşi, nu pot acţiona împotriva conştiinţei mele... Mi-aţi spus, cînd m-aţi angajat, că doriţi ca fiica dumneavoastră să capete cunoştinţe serioase. Din păcate eu nu le am. Aţi fost tot timpul atît de bună cu mine, încît găsesc că ar fi cît se poate de necinstit să vă răsplătesc bunătatea cu ingratitudine...

Maria n-o mai lăsă să continue. Îi apucă amîndouă mîinile într-ale sale şi-i spuse :

— Draga mea ! Nu sînt, desigur, în măsură să te contrazic, dar ţin să ştii că îmi vine tare greu să mă despart de dumneata. Poate că aş putea să-ţi fiu de folos în alt chip... am destule relaţii...

— Vă mulţumesc foarte mult, doamnă, spuse Marta, abia îndrăznind să ridice ochii. Într-adevăr, eu nu doresc altceva decît să mi se dea posibilitatea de a munci...

— Te rog să-mi spui numai în ce domeniu ai vrea şi ai putea să lucrezi, se grăbi să o întrebe Maria.

Marta tăcu o vreme.

— Nu ştiu, răspunse ea în cele din urmă cu voce slabă, nu ştiu nici eu ce pot şi ce nu pot, la ce anume mă pricep mai bine, şi dacă, într-adevăr, mă pricep la ceva... Ochii ei plecaţi şi glasul tremurător trădau o adîncă umilinţă.

— Poate că ai dori să predai lecţii de muzică ? O rudă de-a mea caută tocmai o profesoară de muzică pentru fiica ei.

Marta clătină din cap :

— Nu, doamnă, muzica o cunosc şi mai puţin decît limba franceză.

Maria căzu pe gînduri, continuînd să ţină în mîinile sale mîinile Martei. N-ar fi vrut s-o lase să plece din casa ei fără un sfat, sau un ajutor.

— Poate că, spuse ea după o clipă de ezitare, poate că ai putea să dai meditaţii de ştiinţe naturale ? Soţul meu se ocupă de educaţia unui băiat, care învaţă cam greu. Ar avea nevoie de cineva care să-l mediteze...

— Nu, doamnă, o întrerupse Marta, nu mă pricep la ştiinţe naturale. Apoi adăugă, şovăind : Dar ştiu să desenez puţin. Poate cunoaşteţi pe cineva care ar avea nevoie de lecţii de desen.

Maria dădu din cap în sens negativ.

— Asta, zise, e mai greu. Foarte puţină lume învaţă desenul şi, în afară de aceasta, în majoritatea cazurilor, desenul îl predau bărbaţii... de obicei...

— Atunci, încheie Marta, strîngînd mîinile gazdei, nu-mi rămîne decît să-mi iau rămas bun de la dum-

neavoastră și să vă mulțumesc pentru bunăvoința ce mi-ați arătat-o.

Maria îi întinse plicul elegant, în care se găseau cîteva bancnote... dar în clipa aceea cineva o trase de mînecă. Era veselul Oles care stătuse în tot timpul acestei convorbiri deoparte, într-o atitudine sfioasă și cu o expresie de tristețe pe față. Ochii lui priveau pe jumătate cu încîntare, pe jumătate cu compătimire fața tinerei femei, care nu dăduse nici cea mai neînsemnată atenție prezenței sale. Poate că îl văzuse cînd intrase în salon, dar ce o mai putea interesa un martor în plus al umilitoarelor destăinuiri, cînd ea însăși era martorul cel mai necruțător? Întrucît putea s-o stînjenească gîndul că o privesc niște ochi străini, cînd ea însăși scruta cu groază viitorul, dîndu-și seama cît de nepregătită este pentru a înfrunta viața ce o aștepta? Maria îl uitase și ea, așa că atunci cînd el o trase ușor de mînecă, se întoarse mirată. Se miră și mai mult cînd îi zări chipul. Ochii, care luceau de obicei de voie bună, erau acum plini de tristețe, iar buzele lui strînse, surîzătoare de obicei, exprimau o blîndețe neobișnuită, s-ar putea spune chiar gravitate.

— Marynia! îi șopti el. Soțul tău lucrează la o revistă ilustrată? Poate că ar fi nevoie acolo de cineva care să cunoască desenul...

Maria bătu bucuroasă din palme.

— Da, ai dreptate, am uitat! exclamă ea. Voi vorbi cu el.

— Da, asta trebuie să faci și chiar imediat! adăugă Oles, cu obișnuita lui vioiciune. Întîmplător are chiar astăzi loc un consiliu redacțional...

— Așa-i, el e acum acolo...

— Este cel mai bun prilej...

— Bine, atunci îi voi scrie imediat cîteva cuvinte lui Adam, se grăbi să răspundă Maria.

— Nu e nevoie să-i mai scrii, spuse Oles, mă duc eu și-l scot din consiliu.

— Așa, du-te. Du-te degrabă, Oles.

— Mă duc, alerg, zbor! strigă Oles și, luîndu-și pălăria, ieși valvîrtej pe ușă, fără să-și mai ia rămas

bun de la cele două femei. Alerg, fug, zbor ! repetă el în timp ce-şi arunca paltonul pe umeri. Şi alergă, într-adevăr, în goană pe scări, aşa cum făcuse cu o lună înainte, cînd zărise prin fereastră o tînără şi frumoasă doamnă pe care voia s-o ajungă.

Maria nu se înşelase cînd îi atribuise vărului ei o inimă bună. Îl urmări din ochi cu o mare mulţumire, apoi se întoarse către Marta. Tînăra femeie sta nemişcată în mijlocul salonului şi obrajii îi ardeau ca focul. Nu putea să nu-şi dea seama că trezise compătimire nu numai în inima acestei femei, care cu o clipă mai înainte îi strînsese mîinile, dar şi în a acelui tînăr, pe care nici nu-l cunoştea măcar, pe care îl zărise doar de cîteva ori în treacăt. Era pentru prima oară în viaţa ei cînd inspira oamenilor sentimentul de milă. Faptul era evident şi gîndul acesta o strivea. Era nemulţumită de sine şi de mărturisirea pe care o făcuse, stîrnind mila unor oameni cu totul străini de dînsa. Ar fi trebuit să fie mai reţinută. Marta era convinsă că îşi pierduse în clipa aceea toată demnitatea. Avu pentru prima dată impresia penibilă că a întins mîna să cerşească. În tot timpul cît Maria schimbase cu vărul său cele cîteva cuvinte în privinţa ei, şi cînd acesta fusese gata să plece pentru a cere în numele ei sprijin de la un necunoscut, simţise dorinţa de nebiruit să plece, să fugă, mulţumindu-le pentru mila ce i-au arătat-o, dar să nu primească, să nu accepte pomana...

Ar fi voit să le poată spune: „Vă mulţumesc, dar nădăjduiesc să mă pot descurca singură !"

Sub imperiul acestei dorinţe, sîngele i se urcase în obraji. Totuşi Marta izbuti să se biruie şi rămase locului, nemişcată cu capul plecat, cu pumnii strînşi. Un glas lăuntric îi şoptea stăruitor :

„Nu am nici o nădejde de a mă putea descurca singură ! Nu mai am încredere în mine însămi !"

Începea să-şi dea limpede seama de incapacitatea ei şi o cuprindea un sentiment nedesluşit de ruşine chinuitoare. „Dacă aş fi fost singură, dacă n-aş fi avut un copil !" îşi spunea în gînd.

— Te rog să-mi spui, doamnă, reluă Maria, cum aș putea să-ți anunț rezultatul demersurilor pe care eu și soțul meu le vom face în vederea găsirii unui post pentru dumneata?... Ar fi bine să-mi lași adresa dumitale.

Marta stătu puțin pe gînduri.

— Cu permisiunea dumneavoastră, aș putea veni singură după răspuns.

Ar fi vrut în primul moment să-i dea adresa, dar îi trecu deodată prin minte gîndul că tînăra doamnă ar putea s-o uite. Îi era, într-adevăr, rușine de mila ce i-o inspirase, dar groaza de a rămîne fără o posibilitate de a-și cîștiga existența fu mai puternică.

A-și cîștiga existența! Ce prozaic lucru! Ce meschin! ar putea să exclame cititorul. Să fi fost vorba despre o dragoste înflăcărată, despre o suferință înălțătoare, sau visuri înaripate, poate că sentimentele și gîndurile tinerei femei ar fi trezit mai mult interes... Dar Marta simțea că viața și sănătatea unicei ființe pe care o adoră — ale copilului său — depind de ce poate ea să cîștige, că scăparea din ghearele tristeții care-i umple odăița sărăcăcioasă o află în muncă și nu în gînduri și visuri înaripate. Viitorul avea să arate dacă avea dreptate sau nu.

După cîteva fraze banale schimbate, Marta își luă rămas bun de la stăpîna casei. Maria întinse din nou mîna după plicul alb.

— Doamnă, zise ea cu oarecare timiditate. Te rog să primești ceea ce-ți datorez pentru meditarea fiicei mele pe luna expirată.

Dar Marta nu întinse mîna.

— Mulțumesc, dar nu mi se cuvine nimic, fiindcă fiica dumneavoastră n-a învățat nimic de la mine.

Maria Rudzinska încercă să stăruie, dar ea îi luă mîna, o strînse tare într-a sa și părăsi în grabă camera. De ce fugise? Voise oare să scape de ispita care o cuprinsese? Știa că banii aceia nu-i aparțineau, că nu-i meritase, că toată bunăvoința ei de a instrui fetița rămăsese infructuoasă. Și mai știa că, primindu-i, ar fi făcut o faptă necinstită. Deci nu-i luă, dar cînd veni acasă, în odăița luminată de asfințit (lampa

nu o mai aprindea, pentru a economisi gazul) şi îşi numără ultimii bănuţi, rămaşi din vînzarea unei rochii, care nu puteau să-i ajungă decît pentru cîteva zile, cînd mica Janka, zgribulindu-se de frig, o rugă să aprindă focul în sobă, iar ea fu silită s-o refuze, fiindcă rezerva de lemne era pe sfîrşite şi nici vorbă să poată cumpăra altele, cînd întunericul îi spori tristeţea şi neliniştea, îi reveni în minte plicul elegant cu chenar violet, conţinînd trei bancnote a cîte cinci ruble. Sări de pe scaun şi aprinse lampa. Vedenia dispăru o dată cu întunericul.

„Oare îmi pare rău acum că am procedat cinstit?"

Gîndul acesta o învioră.

„Socotesc, îşi zise ea, că toată neliniştea mea e neîntemeiată. Mi s-a făgăduit doar un nou serviciu... Ştiu că pe vremuri desenam binişor. Mi se găseau chiar aptitudini deosebite şi cred că această muncă aş putea s-o îndeplinesc cum trebuie. Numai de mi s-ar da prilejul. O, cîtă osteneală îmi voi da, ca de data aceasta să nu-mi mai pierd postul căpătat. Este adevărat că voi fi angajată din milă, dar nu are a face! Asta nu mă poate umili. Chiar că sînt prea mîndră. Auzisem de atîtea ori spunîndu-se că şi oamenii săraci pot fi mîndri, dar asta probabil numai în teorie. Acum îmi dau seama că-n realitate se-ntîmplă altfel."

Se gîndea la toate acestea şi a doua zi dimineaţa, în timp ce ciocănea la uşa intendentului.

— Peste două zile se împlineşte termenul de plată pentru chiria locuinţei, i se adresă ea.

— Da, doamnă, răspunse intendentul, neştiind ce avea să urmeze.

— Am venit să vă înştiinţez că nu voi fi în măsură să o plătesc la termen.

Pe chipul intendentului apăru o vădită nemulţumire. Nu era însă un om fără suflet; avea chiar aerul unui om blajin şi cumsecade, care a trecut el însuşi prin destule încercări în viaţă. Se uită mai atent la tînăra femeie şi răspunse după o clipă de gîndire:

— Adevărat, e un lucru foarte neplăcut... dar ce să-i faci? Camera pe care o ocupaţi nu e prea mare

şi cred că proprietarul clădirii nu vă va rezilia contractul de la prima amînare a plăţii. Dacă s-ar repeta însă...

— Nu se va repeta, domnule! spuse cu însufleţire Marta. Mi s-a făgăduit o slujbă care cred că îmi va îngădui să fiu punctuală.

Intendentul se înclină tăcut, iar Marta ieşi în stradă foarte tulburată. Se întoarse curînd acasă, aducînd într-o legăturică cîte ceva de-ale gurii. Nu-şi mai putea îngădui să ia masa la birt, ba îşi reproşa că o luase şi pînă atunci. Cheltuise pentru ea mai mult decît îi era permis. La persoana ei nu se gîndea. Îngrijorată şi îngîndurată cum era, uita şi de mîncare. Socotea că un pahar cu lapte şi cîteva chifle pe zi îi sînt de ajuns, dar era la mijloc micuţa Janka. Fetiţa, tremurînd deseori de frig în camera neîncălzită ca lumea, avea nevoie măcar o dată pe zi de o mîncare caldă.

Cu cei cîţiva zloţi care-i mai rămăseseră cumpără unt, griş şi o crăticioară.

„În loc să aprind focul dimineaţa, îl voi aprinde la amiază, gîndi ea, cînd îi voi găti Jankăi o mîncare caldă!"

Nu se putea obişnui cu gîndul că fetiţa ei nu va avea zilnic o bucăţică de carne. Era şi aşa destul de palidă, de plăpîndă în urma atîtor privaţiuni, pe care nu le cunoscuse în trecut. Carnea proaspătă era scumpă însă şi pentru a o pregăti trebuia să ardă multe lemne. De aceea, Marta se mulţumi să cumpere o jumătate de kilogram de şuncă. Îşi aduse deodată aminte că existau nişte pensiuni populare. Auzise cîndva de ele, pe vremea cînd era încă în viaţă soţul ei, un funcţionar bine remunerat, şi pe cînd contribuia şi ea cu dărnicie la colectele ce se făceau pentru instituţiile de binefacere. Dar, lăsînd la o parte faptul că în situaţia ei de acum chiar şi o pensiune ieftină ar fi fost prea scumpă pentru ea, Marta simţea că n-o trage inima să se lase ocrotită de o instituţie filantropică.

„Ele sînt bune pentru bătrîni, cugetă ea, pentru bolnavi, invalizi sau copii orfani, ori pentru oameni cu totul neajutoraţi. În ce mă priveşte, sînt tînără, sănă-

toasă şi mai există totuşi unele munci pe care nu le-am încercat, dar pe care cred că le-aş putea îndeplini. Dacă n-am reuşit încă să găsesc un mijloc de cîştig, nu înseamnă că trebuie să recurg neapărat la instituţii filantropice ! O, nu voi face asta niciodată !" îşi spuse ea cu hotărîre şi, deschizînd pentru a nu ştiu cîta oară portmoneul, numără iar mărunţişul ce-i mai rămăsese. Din păcate, nu mai avea decît vreo trei zloţi.

„Îmi vor ajunge pe o săptămînă pentru lapte şi chifle, gîndi, iar, între timp, poate că oamenii aceia îmi vor găsi ceva de lucru."

Protectorii Martei din strada Swientojerska erau într-adevăr oameni de omenie şi voiau din toată inima s-o ajute pe biata femeie, care nu le trezise numai mila, ci şi stima. Mai ales că soţul Mariei Rudzinska avea o situaţie strălucită la revista ilustrată unde lucra. Era o revistă de mare tiraj din Varşovia, cu nenumăraţi colaboratori. Rudzinski se bucura de o înaltă consideraţie, cuvîntul lui era respectat de către editor, aşa că intervenţia lui în favoarea cuiva nu ar fi putut rămîne neluată în seamă. Ba mai mult, scriitorul Adam Rudzinski se ocupa de cercetarea problemelor sociale şi, în special, de situaţia în societate a femeilor lipsite de mijloace materiale. Pe Marta o văzuse de cîteva ori la ei în casă. Înfăţişarea atrăgătoare a tinerei femei îndoliate, ţinuta ei plină de demnitate şi fapta ei nobilă despre care îi povestise Maria cu entuziasm sporiră dorinţa lui de a o ajuta pe Marta.

Rezultatul fu deci favorabil şi veni fără întîrziere. Două mîini în plus nu erau de prisos într-o redacţie cu o activitate intensă. Rămînea deci să fie lămurite posibilităţile şi priceperea noii colaboratoare, înainte de angajare.

Cu toate că Adam Rudzinski se străduia să rezolve lucrurile cît mai grabnic, vremea aşteptării i se păru Martei foarte lungă. Trecuse o săptămînă de cînd renunţase, de bunăvoie, la lecţii. Rezervele ei neînsemnate se epuizaseră aproape cu desăvîrşire, iar inactivitatea forţată în care se afla o apăsa, o neliniştea şi-i lua somnul. Într-o bună dimineaţă, fiind în oraş, se duse din nou în strada Dluga şi bătu la uşa biroului de

plasare. Ludwika Żmińska o primi cu şi mai multă răceală ca prima oară.

— Am auzit, zise ea, că nu mai daţi lecţii în casa Rudzinski. Păcat, mare păcat ! Îmi pare rău atît pentru dumneavoastră, cît şi pentru mine, fiindcă de părerea unor astfel de oameni depinde în mare măsură buna reputaţie a întreprinderii mele.

Marta roşi. Înţelesese reproşul ce-l cuprindeau aceste cuvinte, dar se reculese repede şi, ridicînd capul, răspunse :

— Iertaţi-mă, doamnă, îmi pare rău că v-am pricinuit o dezamăgire...

— Dezamăgirea pricinuită mie personal are o foarte mică importanţă, o întrerupse Żmińska, dar dacă clienţii mei îşi vor pierde încrederea în mine, biroul meu va avea de suferit.

— V-aţi înşelat în privinţa mea, doamnă, urmă Marta, cum m-am înşelat eu însămi. Domnişoara Rudzinska era pentru mine o elevă prea avansată. Cred totuşi că aş putea preda lecţii la începători. De aceea am venit din nou la dumneavoastră. Poate că aţi putea să-mi găsiţi ceva corespunzător ?

Doamna Ludwika Żmińska nu se îmbună.

— Ofertele pentru începători sînt mai mari decît cererile. Martei i se păru că distinge oarecare ironie în glasul ei şi i se strînse inima. Concurenţa e foarte mare şi de aceea onorariile sînt foarte mici. Patruzeci de groşi, cel mult doi zloţi pe oră.

— Aş accepta oricît ! răspunse Marta.

— Vă-nţeleg... în situaţia dumneavoastră... Dar nu vă pot făgădui pentru moment nimic. Voi mai vedea. mă voi interesa... În orice caz, toate locurile pe care le cunosc sînt ocupate. Veţi avea cam mult de aşteptat.

Marta se uită lung la ea. Ochii ei trişti, îngînduraţi, dar calmi, căutau pe chipul femeii mult mai vîrstnice acea rază de înduioşare şi de bunăvoinţă pe care o văzuse cînd venise pentru prima oară, dar de astă dată Żmińska rămase neînduplecată, rece, oficială. Marta îşi aminti de cuvintele pe care le auzise din gura ei, cu două luni în urmă : O femeie poate să-şi

croiască un drum în viață prin muncă, să-și cucerească independența și o situație numai atunci cînd are un talent deosebit sau cunoștințe foarte temeinice într-un domeniu oarecare.

Iar ea nu îndeplinea nici una din aceste condițiuni. Stăpîna biroului de plasare se înșelase o dată asupra ei, așa că o socotea acum, probabil, o clientă plicticoasă, care nu poate decît s-o compromită. Żmińska primea zilnic zeci de femei în situația Martei. Veneau cu aceleași cereri, dar și cu aceeași lipsă de pregătire, așa că era obișnuită și nu se mai lăsa impresionată.

Marta înțelese că s-a isprăvit pentru totdeauna cu cariera ei de profesoară. Oriunde s-ar fi prezentat, i s-ar fi verificat întîi cunoștințele și, constatîndu-se cît sînt de slabe, nu ar fi angajat-o nimeni. S-ar fi mulțumit cu un cîștig cît de mic, numai că nu avea acum posibilitatea să mai aștepte prea multă vreme.

În timp ce mergea din strada Dluga către strada Swientojerska, în mintea Martei stăruia un singur gînd :

„Cît de nesocotită am fost, cît de puțin am cunoscut lumea și chiar pe mine însămi, cînd, pornind în căutare de lucru din cămăruța mizerabilă a mansardei mele, am crezut că e destul să mă hotărăsc a munci ca să capăt o slujbă. Acum bat drumul din stradă în stradă, din casă în casă și caut... Dar în zadar ! O, dacă aș cunoaște măcar un lucru cum trebuie !"

Ajunse la Maria Rudzinska, care o întîmpină cu un zîmbet prietenos pe buze, îi strînse mîinile cu căldură și-i comunică chiar înainte de a fi întrebată :

— Revista unde lucrează soțul meu are tocmai nevoie de o persoană care să cunoască desenul. Iată, aci am o schiță a unui desenator cunoscut, care trebuie copiată. Cît privește remunerația, aceasta va depinde de calitatea lucrării dumitale, ea fiind, în același timp, o probă decisivă pentru comenzile viitoare.

O rază palidă a soarelui de decembrie se rătăci peste acoperișurile zidurilor, aurind o clipă geamul mic și rotund al mansardei, alunecînd pe suprafața neagră a mesei la care ședea Marta cu ochii plecați asupra desenului din fața ei. El reprezenta niște copaci cu

crengi bogate, la umbra cărora se desluşeau un chip încîntător de femeie şi cîteva căpşoare de copii cu zîmbete pe buzele lor fragede. În planul al doilea era schiţată cu meşteşug o căsuţă ţărănească, cu un pridvor umbrit de iederă. În spatele căsuţei şerpuia un drum, pierzîndu-se în negura depărtării. Compoziţia simplă —o scenă obişnuită din viaţa sătească — executată de mîna sigură a unui desenator talentat, reprezenta o frumoasă operă de artă, deşi de proporţii mai mici. Căsuţa cu cele patru ferestre, zvelta siluetă feminină care se desprindea din umbra copacului, cu un aer degajat şi plină de graţie, chipurile poznaşe ale copiilor, care se zăreau printre tufele de trandafiri, cărarea întortocheată ce se pierdea undeva, în zare, toate detaliile se echilibrau între ele, încîntau ochiul şi stimulau imaginaţia, îmbinînd tehnica execuţiei cu poezia concepţiei. Era vădit că artistul se remarca prin meşteşug şi fantezie, pe care le pusese din belşug în peisajul său plin de farmec şi armonie.

Desenul îi evocă Martei trecutul ei fericit, contrastînd izbitor cu situaţia ei grea din prezent. Căsuţa de la ţară, copacii umbroşi, chipul tinerei femei care urmărea cu privirea joaca celor doi copilaşi o năpădiră cu un noian de amintiri, picurîndu-i în suflet o bucurie amară. Cîndva trăise şi ea într-un astfel de colţişor liniştit, umbrit şi smălţat cu flori ; păşise şi ea uşoară ca un fulg pe iarba moale, rupînd trandafiri din crengile îndoite pînă la pămînt ale tufelor, alergase cu braţele încărcate cu flori către un pridvor asemănător aceluia din desen, cu iederă, gata să o ocrotească sub umbrarul lui răcoros !...

Şi pe ea o urmărise cîndva privirea îngrijorată a unei mame pe cînd alerga sprintenă, prevenind-o cu glasul plin de teamă să nu se avînte prea departe către drumul plin de pietre şi hîrtoape, de piedici şi de primejdii, care şerpuia, pierzîndu-se între colinele din zare. Strigătele înfiorate ale mamei au fost zadarnice ! Zadarnică a fost îngrijorarea ei !

Vremea aceea trecuse de mult. Copila, crescută în căsuţa primitoare a părinţilor, ieşise pe drumul pietros şi întortocheat al vieţii, plecase să înfrunte zările necu-

noscute, pline de piedici și primejdii, și uite că ajunsese aici, în mansarda unei case cenușii de la oraș, între patru pereți strîmți, goi, apăsători și triști... Marta ridică ochii pe care îi ținuse plecați asupra desenului, cuprinse cu privirea camera și se opri asupra copilei sale palide, care tremura de frig, deși era înfășurată într-un șal, cu căpșorul în poala mamei, rotind în jurul ei ochișorii de păsăruică speriată. I se păru că aude ciripitul atît de cunoscut al păsărelelor din copilăria ei, la fel cu pasărea din desenul pe care-l avea în față. Trilurile acelea se împleteau cu răsuflarea înghețată a copilei... Văzu aievea chipul minunat al mamei, fața blîndă a tatălui. Apoi se iviră în imaginația ei ochii negri ai unui tînăr, care o priveau cu luare-aminte, șoptindu-i parcă : „Te iubesc ! Vrei să fii soția mea ?“ Toate aceste chipuri dragi ca lumina ochilor, înghițite de bezna mormîntului, pentru totdeauna, locurile de neuitat unde-și trăise copilăria senină ca și prima tinerețe, toată fericirea de altădată, spulberată, prinseră iarăși viață, se contopiră într-un tablou minunat ce i se înfățișa acum între cei patru pereți goi ai odăiței, ca într-o ramă hidoasă și respingătoare, care te înfricoșa.

Marta nu se mai uita la desen ; ochii îi rămaseră pironiți în gol, încețoșați, respirația-i deveni mai grea. Lupta cu îndîrjire împotriva lacrimilor gata să izbucnească, împotriva inimii dezlănțuite, cu bătăile accelerate, încercînd să îndepărteze puhoiul de amintiri, să alunge valul de vise deșarte ce o năpădise. S-ar fi putut crede că un glas tainic o prevenea că fiecare lacrimă ce va țîșni din ochii ei, fiecare hohot de plîns ce-i va zgudui pieptul, fiecare secundă petrecută în aduceri-aminte chinuitoare o va face să piardă cîte o părticică din puterea și din voința ei, îi va topi rezerva de energie, de răbdare și de rezistență. Și ea avea atîta nevoie de putere, de voință și de rezistență ! Maturitatea vîrstei sale era severă și exigentă cu ea pe cît fuseseră de indulgenți și de mîngîietori zorii vieții sale! Janka ridică obrăjorul palid și se uită la mama ei.

— Ce frig e azi la noi, mamă ! Te rog, aprinde focul !

Drept răspuns, Marta se aplecă, luă fetiţa în braţe, strînse tare la piept trupuşorul ei firav şi, lipindu-şi buzele de fruntea ei, rămase aşa, nemişcată, cîteva clipe... Deodată, se ridică, o împături mai strîns în şalul ei de lînă, o aşeză pe măsuţă, îngenunche în faţa ei, zîmbi, o sărută pe buzele palide şi îi vorbi :

— Dacă Janka o să se joace liniştită cu păpuşa, mîine, sau poimîine, o să termin lucrarea, o să cumpăr lemne şi o să aprind un foc mare, frumos. Ai înţeles, copilă dragă ? Janka mea !

Se silea să zîmbească, frecînd cu palmele ei mînuţele reci ale fetiţei. Janka zîmbi şi buzele ei acoperiră ochii mamei cu sărutări. Apoi întinse mînuţele, căutînd păpuşa şi cele cîteva jucării mărunte, şi nu se mai uită în adîncul sobei pustii şi reci, înnegrite de fumigine. În cameră domnea acum linişte deplină. Marta se cufundă din nou în desenul din faţa ei.

Îşi învinse amintirile şi regretele prin puterea voinţei şi reduse la tăcere graiul inimii. Se concentră asupra lucrului, adunîndu-şi toate puterile. Faţa îi era liniştită acum şi ochii plini de însufleţirea cu care se apucase de această nouă încercare a capacităţilor sale. Atenţia Martei se îndepărta de la poezia tabloului, oprindu-se numai la tehnica execuţiei, la metodele şi măiestria care îl ajută pe artist să creeze o operă artistică, să-şi redea ideea prin fiecare trăsătură de creion, prin jocul subtil de umbră şi lumină. Ea nu desenase niciodată după natură, dar copiase peisaje, naturi moarte, portrete. De aceea perfecţiunea desenului pe care îl avea acum în faţă o încînta, fără s-o descurajeze.

„Nu sînt o artistă desăvîrşită cum e autorul acestui desen, gîndi ea, dar de copiat nădăjduiesc că voi izbuti să-l copiez. Trebuie să izbutesc !"

Marta deschise cutia în care se aflau ustensilele de desen. Călăuzită de bunătatea inimii şi de delicateţea sentimentelor sale, Maria Rudzinska îi înmînase această cutie o dată cu modelul de desen, după care urma să fie executată copia. Creionul Martei aluneca îndemînatec pe hîrtia netedă ; mîna îi era uşoară, şi gîndul ei se contopea perfect cu gîndul artistului, iar

ochiul prindea cele mai întortocheate linii, contrastele cele mai subtile și îmbinările de umbră și lumină. Inima îi bătea din ce în ce mai tare de bucurie, obrajii ei palizi se îmbujorară, iar ochii i se înseninară și se însufleţiră. Munca, singura mîngîiere a celor obidiţi, buna tovarășă a singuraticilor, a celor bătuţi de furtunile vieţii, aduse cu ea liniștea sufletească în mansarda săracă. Raza de soare, care înveselise de dimineaţă pereţii goi ai camerei sale, dispăruse în spatele acoperișurilor înalte ale clădirilor din apropiere, zgomotele surde, tainice răzbăteau necontenit din străzile marelui oraș, dar Marta nu mai vedea și nu mai auzea nimic.

Din cînd în cînd, ridica ochii de pe hîrtie pentru a se uita la fetiţa care se juca liniștită într-un colţ al camerei, îi spunea cîteva cuvinte de alint, apoi se cufunda din nou în munca ei. Cîteodată, încrunta sprîncenele și chipul i se crispa. Dădea de unele dificultăţi, necunoscînd ca lumea procedeele folosite în arta desenului. Își punea în joc toată priceperea și avea impresia că le va birui încetul cu încetul. Cînd ridică ochii să-și privească opera, pe buze îi apăru un zîmbet, dar el se stinse la prima confruntare cu originalul. În mintea ei se năștea îndoieli și o nespusă teamă, pe care căuta să le înlăture, ca pe ceva insuportabil, dureros. Lucra cu o uriașă încordare a voinţei, cu o mare concentrare a minţii,cu însufleţirea omului îndrăgostit de obiectul muncii sale. Lucra cu toată pasiunea și energia de care era capabilă și nu se opri decît cînd primele umbre ale înserării se așternură în odaie. Atunci o chemă pe Janka, o așeză pe genunchi și, uitîndu-se la obrăjorii ei fragezi, chipul i se înseninâ. Zîmbea, de astă dată spontan, firesc. Munca aprinsese în inima tinerei mame o licărire de speranţă.

Începu să-i spună fetiţei un basm, plin de imagini minunate, în culori de curcubeu, de ciripit vesel de păsări, care încîntă și aprind imaginaţia copilului. În timp ce depăna firul povestirii fantastice, un gînd stăruitor îi sfredelea creierul : „Voi izbuti oare ? Îmi va fi oare acceptat desenul ?“ Cu aceste întrebări în

minte urca, după cîteva zile, scările casei unde locuia familia Rudzinski.

Toate întrebările Martei nu aflară răspuns în ziua aceea. Avea totuşi să-l afle mai curînd decît se aştepta. A doua zi urma să aibă loc un consiliu redacţional, cu care prilej cîţiva oameni competenţi aveau să se pronunţe asupra aptitudinilor artistice ale Martei şi asupra valorii lucrării executate de ea.

— Vă rog să veniţi poimîine dimineaţă după rezultat, îi spuse cu multă bunăvoinţă Maria Rudzinska. Soţul meu va fi atunci în măsură să vi-l comunice, căci mîine are loc consiliul.

Marta veni exact la ora indicată. Stăpîna casei o primi în salonaş, întîmpinînd-o cu amabilitatea ei caracteristică.

Într-un fotoliu se afla un bărbat de vîrstă mijlocie, cu o figură inteligentă, distinsă şi blîndă. Era Adam Rudzinski, care se ridică pentru a o saluta respectuos pe Marta. Îi întinse mîna şi nu se aşeză decît după ce se aşeză şi ea. Urmă un moment de tăcere.

Maria se retrase în fundul salonului, unde rămase cu obrazul sprijinit în palmă, cu ochii plecaţi. În odaie domni cîtva timp o tăcere destul de apăsătoare. Fiecăruia din ei îi venea greu să rostească primul cuvînt. În cele din urmă, Adam Rudzinski rupse tăcerea :

— Sînt foarte mîhnit, începu el, că am sarcina să vă aduc la cunoştinţă o ştire neplăcută, dar nu am încotro. Răspunsul redacţiei este negativ şi nu am cum să vă ajut. Se opri un moment, ca pentru a-i da răgaz femeii să-şi adune puterile.

Marta păli, iar ochii, care pînă atunci se uitaseră la faţa bărbatului cu o atenţie încordată, se plecară. Din gura ei nu ieşi nici un sunet, nici un oftat. Adam Rudzinski îşi dădu seama, din atitudinea şi din expresia chipului ei, că ştia să se stăpînească, că era curajoasă, de aceea continuă cu glas scăzut :

— Eu personal nu sînt un judecător competent şi nu voi face altceva decît să repet cuvintele celorlalţi. Îmi veţi ierta sinceritatea, dar aş vrea să vă feresc de noi decepţii. Consider că atît din punct de vedere material cît şi din cel moral nu există nimic mai păgu-

bitor decît supraaprecierea propriilor posibilităţi. Din lucrarea pe care aţi executat-o reiese că aţi învăţat desenul şi că aveţi reale aptitudini. Dar aţi învăţat prea puţin şi nu v-aţi dezvoltat suficient în această direcţie... În orice artă există două aspecte : pe de o parte, talentul înnăscut, pe de alta, tehnica, care se obţine prin muncă, prin învăţătură. Talentul duce la inspiraţie, dar inspiraţia artistului este dirijată de cunoştinţele lui tehnice. Experienţa, neînaripată de talent, nu este destulă pentru a crea o adevărată operă de artă — şi munca artistului va fi cel mult munca unui meşteşugar. Iar talentul, fie el cît de mare, fără pricepere tehnică şi experienţă, va rămîne o forţă primitivă, oarbă, elementară, dacă vreţi, capabilă să creeze cel mult lucrări imperfecte, haotice, stîngace. Dumneavoastră aveţi talent la desen, doamnă, un talent remarcabil chiar, se vede din lucrarea pe care aţi făcut-o, dar tehnica execuţiei este mai mult decît insuficientă... Dar...

— Adam ! exclamă Maria, apropiindu-se de soţul ei şi uitîndu-se la el cu o privire rugătoare, iar la Marta cu compasiune şi îngrijorare.

Marta îşi înălţă fruntea şi zise cu glas hotărît :

— Lăsaţi-l, vă rog, să vorbească, doamnă ! Doresc să aflu tot adevărul. Din experienţele mele de pînă acum m-am convins de exactitatea celor spuse adineauri de soţul dumneavoastră. Nu există nimic mai rău pentru om, din punct de vedere material şi moral totodată, decît ignorarea propriilor puteri şi posibilităţi cu care păşeşte în viaţă.

Maria se aşează din nou, iar Marta îşi întoarse privirea către Adam Rudzinski, care continuă :

— Măiestria artistică are mai multe trepte şi fiecare dintre ele corespunde unui alt ţel. O măiestrie mediocră este în măsură să înfrumuseţeze omului viaţa sa şi a celor din jur. O cunoaştere mai superficială a artei, însuşirea într-o mică măsură a teoriei, a mijloacelor artistice de realizare, se cheamă diletantism. Asemenea diletantism se bucură de un oarecare succes de salon şi poate aduce în viaţa celor bogaţi sau înstăriţi un oarecare farmec, o oarecare poezie, să dea culoare

impresiilor. Acest diletantism, deşi nu e lipsit cu desăvîrşire de noblețe şi utilitate, deşi ocupă un loc destul de important în universul sufletesc al omenirii, nu poate fi considerat decît un accesoriu în viaţă, un fel de podoabă ce vine să orneze existenţa omului, să-i dea un colorit. A clădi însă totul pe diletantism, a rămîne toată viaţa un diletant, nu se poate şi nu se cade. Nu se poate, fiindcă o treabă făcută pe jumătate nu poate da decît rezultate parţiale. Şi nu se cade, pentru că acela care aduce omenirii atît de puţin folos nu are dreptul să pretindă lumii atît de mult ca asigurarea existenţei şi liniştea sufletească. La înălţimi deseori inaccesibile înţelegerii diletantului se află măiestria adevărată, acea forţă uriaşă rezultată din îmbinarea talentului, cultivat şi canalizat pe un făgaş bun, cu cunoştinţe profunde şi vaste. Diletantismul nu este decît o jucărie, iar un reazim în viaţă, atît în cea materială cît şi în cea spirituală, nu poate fi decît măiestria adevărată. În artă, la fel ca şi în ştiinţă sau într-o meserie, izbuteşte cel care depune în creaţia sa cel mai mare capital : timp, muncă, cunoştinţe şi experienţă. Şi în acest domeniu există concurenţă, cererea şi oferta stau faţă în faţă. Şi aici, ca şi în orice alt domeniu, gradul de prosperitate al artistului este direct proporţional cu calitatea muncii sale. Şi aici, ca şi în orice alt domeniu de activitate, omul care s-a consacrat artei poate dobîndi condiţiuni de trai suficiente, cîteodată chiar excelente, numai dacă nu este un diletant, ci un artist adevărat.

Spunînd aceasta, Adam Rudzinski se ridică şi, înclinîndu-se respectuos în faţa Martei, adăugă :

— Iertaţi-mă că v-am vorbit astfel. Nu puteam să vă explic toate acestea în cîteva cuvinte. Mă temeam să nu credeţi cumva că sînteţi refuzată dintr-un capriciu oarecare sau din cine ştie ce prejudecată, ceea ce în cazul de faţă ar fi echivalat cu o faptă inumană. Desenul dumneavoastră nu corespunde necesităţilor revistei. Este lipsit de preciziune, nu redă suficient ideea, aş putea spune caracterul modelului. De exemplu, chipul tinerei mame l-aţi redat cu un sentiment cert de înţelegere, dar trăsăturile ei apar lipsite de

expresie, estompate. Nu ați reușit să redați duioșia și dragostea maternă din privirea ei cu care își supraveghează copilașii dragi, înclinarea capului, mișcarea ; sau copacul cu coroana bogată din modelul original are la dumneavoastră un aspect jalnic, sărăcăcios ; drumul din spatele casei, care se pierde ușor în negură, în desenul dumneavoastră aproape că nu se vede, e o linie întunecată și atît. Este evident că ați înțeles ideea artistului și ați îndrăgit-o. Dar este tot atît de evident că la execuția fiecărui detaliu, la fiecare trăsătură de creion v-ați izbit de greutăți legate de tehnică, de lipsă de experiență, pe care nu le-ați putut birui. Vă lipsește exercițiul... Acesta este adevărul pe care sînt nevoit să vi-l comunic cu multă părere de rău. Regret că nu puteți colabora la revista noastră, ceea ce v-ar fi rezolvat situația grea, că nu v-ați cultivat suficient talentul. Aveți talent, doamnă, este de netăgăduit ; păcat că nu l-ați dezvoltat, că n-ați studiat mai mult, mai temeinic... Acum este prea tîrziu s-o mai faceți...

Marta se ridică, își lăsă brațele în jos și răspunse cu glas scăzut :

— Da, e cu neputință să mai învăț acum, răspunse Marta. N-am timpul necesar. Apoi tăcu și rămase o vreme cu ochii plecați.

Adam Rudzinski se uită la ea cu interes și chiar cu oarecare admirație. Se așteptase s-o vadă plîngînd, frîngîndu-și mîinile, să audă reproșuri, s-o vadă leșinînd poate, dar nu auzi decît cîteva cuvinte care exprimau regretul de a nu avea timpul necesar să învețe.

Femeia aceasta, firavă, frumoasă, grațioasă dădu dovadă de o mare stăpînire de sine, ascultase fără lacrimi și fără suspine sentința severă care-i spulberase fără milă singura ei nădejde. Cu cîtă demnitate primise povara grea a nesiguranței zilei de mîine, a situației precare, care se prăvălise din nou pe umerii ei, după o scurtă perioadă de răgaz ! Era nespus de îndurerată, totuși nu a izbucnit în lacrimi și nici nu a oftat măcar.

Nu sosise încă vremea gemetelor și a plînsului în văzul lumii ; mîndria ei de om nu fusese încă înfrîntă,

puterile ei nu fuseseră încă sleite. Se găsea abia la începutul calvarului, abia la a doua răscruce a drumului pe care pornise. Încercase doar de două ori pînă acum sentimentul ruşinii în faţa evidenţei incapacităţii şi a neajutorării sale.

Mai avea încă destulă putere şi mîndrie pentru a-şi înfrîna sentimentele ; nu se cunoştea încă îndeajuns pe sine însăşi pentru a-şi pierde orice speranţă.

Adam Rudzinski luă cunoştinţă cu respect de mîhnirea reţinută a acestei femei aproape străine, pe care n-o văzuse decît de cîteva ori, în treacăt. Dîndu-şi seama că prezenţa lui era inoportună, se retrase din salon, după ce-şi luă rămas bun cu o plecăciune politicoasă. Maria se apropie de Marta, îi luă mîinile într-ale sale şi, strîngîndu-i-le cu căldură, îi spuse :

— Nu-ţi pierde nădejdea, doamnă dragă. Nu mă pot împăca uşor cu gîndul de a te lăsa să pleci şi de data aceasta din casa mea cu situaţia nerezolvată. Nu-ţi cunosc trecutul, dar mi se pare să nu mă înşel cînd presupun că necazurile te-au surprins pe neaşteptate şi că nu ai fost pregătită să-ţi cîştigi singură existenţa.

Marta ridică deodată ochii, o privi şi spuse cu însufleţire :

— Da, da, aşa e...

Apoi plecă din nou privirea şi tăcu. Se simţea că fusese dintr-o dată pusă în faţa unei realităţi despre care n-avusese decît o idee vagă.

— Este foarte adevărat, răspunse ea, după o clipă de ezitare, că sărăcia şi necesitatea de a munci m-au surprins pe neaşteptate. Nu fusesem de loc înarmată să lupt împotriva mizeriei, şi nimeni nu s-a gîndit să mă înveţe să muncesc. Trecutul meu a fost numai tihnă, iubire, joacă. Nimeni nu mi-a dat nimic pentru a mă putea apăra împotriva furtunilor vieţii şi a singurătăţii...

— E îngrozitor ! rosti, după o clipă de tăcere, Maria Rudzinska. Toţi părinţii, toate mamele ar trebui să înţeleagă grozăvia acestei situaţii, s-o prevadă şi s-o prevină cumva. Îşi duse o clipă mîinile la ochi, apoi, învingîndu-şi emoţia, i se adresă Martei : Aş vrea să

mai stăm puțin de vorbă: deși la primele două încercări pe care le-ai făcut n-ai izbutit, nu trebuie totuși să pierzi curajul și nădejdea. Profesiunile de învățătoare și de desenatoare nu epuizează sfera activităților accesibile unei femei. Mai rămîn industria, comerțul, meșteșugurile. În vreme ce-ți vorbea soțul meu, mi-a venit în minte un gînd fericit. Cunosc o doamnă care ține unul dintre cele mai renumite magazine de manufactură... Am învățat împreună în același pension și am păstrat relații de bună prietenie. Magazinul ei spațios, modern și bine asortat necesită o adevărată armată de vînzători și de ajutoare. Și ceea ce este important e că, întîlnindu-ne acum vreo săptămînă la teatru, doamna Ewelina D. mi-a spus că a rămas fără unul dintre cei mai buni vînzători ai ei, ceea ce stinghereşte bunul mers al magazinului! Ai acepta să stai după tejghea? Să serveşti clienții? Să măsori materialele, să aranjezi vitrinele? Să știi că asemenea posturi sînt uneori foarte bine plătite. Și, pentru a corespunde, nu ți se cere mai mult decît: onestitate, ținută și oarecare bun gust. Ai vrea să mergem împreună la doamna Ewelina? Te voi prezenta chiar eu, iar dacă va fi nevoie voi stărui, și sper s-o înduplec să te angajeze.

Nu trecu nici un sfert de ceas și o trăsură se opri în fața unui elegant magazin de pe strada Senatorska. În trăsură se aflau cele două femei. În fața ușii de intrare, cu geamuri mari de cristal, mai așteptau două trăsuri boierești, cu cai frumoși, cu vizitii în livrele cocoțați pe capră.

Cele două femei ocoliră trăsurile și intrară în magazin. La sunetul clopoțelului de deasupra ușii, un bărbat tînăr, care se afla în spatele unei mese lungi ce împărțea magazinul în două, se repezi spre ele cu o plecăciune adîncă și le întrebă ce doresc.

— Aș dori să vorbesc cu doamna Ewelina D., răspunse Maria Rudzinska.

— Un moment, să văd dacă e aici, răspunse tînărul cu o nouă plecăciune. Permiteți-mi să mă informez.

Se îndreptă în grabă către perete și începu să vorbească în tubul acustic prin care se transmiteau de la parter la celelalte etaje informațiile necesare.

— Mi se comunică că a ieşit, dar că se va înapoia foarte curînd. Apoi se întoarse către cele două femei, care aşteptau aproape de uşă, şi le spuse, arătînd către un colţ al magazinului, unde se afla o canapea elegantă de pluş : Poate doamnele binevoiesc să ia loc, sau... adăugă, întinzînd braţul în direcţia scărilor acoperite cu un covor gros : poate că doamnele preferă să poftească sus...

— Mulţumesc, vom aştepta aici, răspunse Maria Rudzinska şi se aşează împreună cu Marta pe canapea.

— Am fi putut merge sus, să aşteptăm întoarcerea doamnei Ewelina în locuinţa ei, şopti Maria ; mi s-a părut însă mai potrivit ca, înainte de a sta de vorbă cu stăpîna magazinului, să urmăreşti puţin activitatea personalului din magazin.

Într-adevăr, în magazin, la tejghele, era forfotă şi mare animaţie. Cei opt vînzători vorbeau clienţilor cu un entuziasm neobişnuit, desfăşurînd şi înfăşurînd în dosul tejghelei stive de materiale, mătăsuri foşnitoare în toate culorile. De partea cealaltă, în faţa a nenumărate ţesături scumpe, îngrămădite unele peste altele, se aflau patru femei îmbrăcate în rochii de atlaz şi în blănuri de samur. Veniseră, fără îndoială, cu cele două trăsuri luxoase ce aşteptau în faţa magazinului. Patru bărbaţi tineri se întreceau în a le prezenta ce aveau mai bun în magazin. Luau poziţiile cele mai diferite, ici stînd smirnă, ici înclinîndu-se, se căţărau pînă la rafturile de sus, făceau reverenţe, gesticulau, punîndu-şi în mişcare nu numai mîinile, dar şi pieptul, capul, buzele, sprîncenele, ba pînă şi părul... Părul, care de obicei joacă un rol secundar în înfăţişarea omului, la aceşti vînzători merita o atenţie deosebită... Pomădat, parfumat, lucios, răsucit în ingenioase inele sau căzînd în dezordine pe frunte, părul lor era o capodoperă a artei frizerului, scoţînd în evidenţă distincţia tinerilor vînzători. Se simţea cale de o poştă că distincţia lor nu era înnăscută, că natura îi înzestrase cu o neobişnuită putere fizică, cu o musculatură demnă de munci mult mai grele, mai puţin delicate şi agreabile, dar mai folositoare decît desfacerea mătăsurilor sau pipăitul dantelelor fine, asemenea pînzei de păian-

jen, şi mînuirea metrului elegant şi lustruit. Aveau braţe bine dezvoltate, mîini mari cu degete groase, chipuri nu prea juvenile, cu bărbi bogate — păreau oameni trecuţi de mult de treizeci de ani. Totuşi, îmbrăcămintea de bun gust, papioanele multicolore, bărbile îngrijite, mîinile care se mişcau graţios, degetele împodobite cu inele, cămăşile care se luau la întrecere cu albul zăpezii, cît şi jabourile bogate şi încărcate cu broderii le dădeau un aer cît se poate de elegant. Prin elasticitatea şi vioiciunea în mişcări, în sărituri, prin mobilitatea ochilor şi a trăsăturilor, puteau rivaliza cu o coardă, cu un arc, cu o minge, sau cu trupul încorsetat al celei mai suple femei din lume.

— Vă convine culoarea *Mexique* imprimat cu alb ? întrebă unul dintre aceştia, desfăşurînd înaintea clientelor un sul de stofă.

— Poate că doamnele preferă un *Mexique pur* ! interveni altul.

— Sau un *gros grains, vert de mer* ! E ultima modă.

— Iată o dantelă de „Cluny" pentru volane, răsună o voce sonoră bărbătească, tocmai de la capătul celălalt al tejghelei.

— Sau doriţi dantele de Valenciennes, de Alençon, de Bruges ? Imitaţii, ca „blondine" ori „iluzii"...

— Un fai de culoarea *Bismarck* ar fi puţin prea *voyant,* nu ? Atunci, iată, aveţi aci altul imprimat cu negru.

— Şi *bordeaux, ton sur ton* ! Doreşte poate doamna ceva mai uşor ?

— Atunci luaţi *Mozambique ! Sultan !* Culoarea pielii ! sînt minunate pentru brunete !

— A, doriţi ceva în dungi ? Cum să fie ? Pe lat sau pe lung ?

— Vă mai arăt un material cu dungi albe şi trandafirii ! Efectul e excelent ! *Très voyant ! Très voyant !*

— Poate preferaţi dungi cenuşii ? E tot ce poate fi mai distins !

— Iată şi un desen *bleu* pe fond alb ! Pentru persoane tinere...

— O dantelă puf sau *papillon* ! Avem în culori — cu margini *dantelées* şi *unies.* De care doriţi ?

— Preferați *Bismarck* cu model ? Foarte bine ! Cîți metri să vă dau ? Cincisprezece, douăzeci ?

— Poate preferați colorate cu margini dantelate ? Sînt superbe ! Pentru *papillon* ?

— Pentru dumneavoastră, doamnă, dungi cenușii, iar pentru doamna un desen *bleu* pe fond alb ? Cîți metri ?

Aceste dialoguri între vînzători și cumpărătoare îi păreau Martei un fel de ciripit ciudat, dacă se poate numi astfel sunetul unor glasuri bărbătești. Dacă nu i-ai fi văzut pe acești oameni, care imitau prin modulațiile vocilor foșnetele materialelor unduioase și fîșîitul dantelelor, n-ai fi crezut că acest gîngurit pornește din piepturi bărbătești, cu plămîni viguroși și coarde vocale perfect sănătoase. Dacă nu i-ai fi văzut cu ochii tăi recomandînd dungile, desenele, fondurile, culorile, volanele, papioanele, ți-ar fi fost greu să-ți închipui că o erudiție atît de impresionantă în domeniul respectiv o aveau niște reprezentanți ai sexului masculin, demni de o gîndire și de o muncă serioase.

— Doamna Ewelina D. a venit ! glăsui tare o voce groasă în pîlnia tubului acustic.

Maria Rudzinska se ridică grăbită.

— Te rog, așteaptă-mă o clipă ! îi spuse ea Martei. Vreau să vorbesc întîi eu singură cu patroana magazinului. În caz de refuz, n-aș dori să te expun unei umilințe inutile. Dacă totul se va rezolva cu bine, după cum sper, voi veni imediat să te iau cu mine și să te conduc la dînsa.

Marta rămase să urmărească mai departe, cu atenție, manipulările de vînzare-cumpărare, de ambele părți ale tejghelei. Din cînd în cînd, un zîmbet îi înviora pentru o clipă buzele palide ; asta se întîmpla mai cu seamă atunci cînd gesturile domnilor vînzători deveneau mai grațioase, frizurile mai mobile și ochii mai expresivi.

Maria Rudzinska urcă în grabă scara acoperită cu covor moale, apoi străbătu două saloane mari, care aveau de-a lungul pereților dulapuri-vitrine, și intră într-un buduar foarte frumos mobilat. Trecură cîteva

minute și auzi foșnetul unei rochii de mătase atingînd parchetul.

— *Ah, c'est vous, Marie ?* [1] exclamă o voce feminină, extrem de plăcută, și două mînuțe albe cuprinseră mîinile Mariei, strîngîndu-le prietenos. Șezi, te rog ! Mi-ai făcut o foarte plăcută surpriză, draga mea ! Sînt fericită că te văd ! Cît de bine arăți ! Ce mai face distinsul tău soț ? Muncește tot atît de mult ? Am citit ultimul lui articol despre... despre... într-adevăr, nu mai țin minte despre ce... dar era minunat ! Micuța Jadzia învață bine ? Dumnezeule, unde sînt timpurile cînd învățam împreună la doamna Devrient ? Nici nu-ți poți închipui cît de plăcută îmi este amintirea acelor vremuri petrecute împreună cu tine la pension !

Acest potop de cuvinte rostite pe nerăsuflate se revărsa de pe buzele unei femei de peste treizeci de ani, grațioasă, foarte elegantă, cu trăsături regulate, deși puțin cam șterse, cu un coc ingenios pe ceafă, cu ochii negri, sclipitori, adumbriți de sprîncene groase. Ea se așeză alături de fosta ei colegă, fără a da drumul mîinilor Mariei, și ar fi vorbit desigur mai departe, dacă Maria n-ar fi întrerupt-o :

— Dragă Ewelino, zise ea, iartă-mă că de data aceasta voi trece fără prea multă introducere la o chestiune care îmi e la inimă ! Am venit să-ți fac o rugăminte.

— Tu să-mi faci mie o rugăminte, Marysia ? O, sînt nespus de fericită că te-ai gîndit la mine. Haide, spune, spune cît mai repede cu ce-ți pot fi de folos ? Pentru tine aș fi gata să merg pînă la capătul pămîntului...

— O, nu te gîndi că am să-ți cer un sacrificiu atît de mare, dragă Ewelino ! răspunse Maria, rîzînd, apoi adăugă pe tonul cel mai serios : Am cunoscut cu un prilej oarecare o femeie sărmană și care mi-a trezit o vie compătimire.

— O femeie sărmană ? o întrerupse cu însuflețire stăpîna marelui magazin. Vrei poate s-o ajut cu ceva ? Sînt gata, scumpa mea Maria ! Mîinile mele sînt întot-

[1] Ah, tu ești, Mario ?

deauna gata să se întindă pentru a ajuta pe cei în suferință !

Și, băgînd mîna în buzunar, scoase repede portmoneul, pe care vru să-l deschidă, dar Maria o opri cu un gest scurt.

— Nu e vorba de pomană. Persoana despre care îți vorbesc nu cere și nici n-ar primi nimic, fără să dea ceva în schimb. Ea ar vrea să muncească undeva...

— Să muncească ?! repetă frumoasa doamnă Ewelina, arcuindu-și ușor sprîncenele negre. Înțeleg. Și cine-o împiedică ?

— Îi stau multe piedici în cale, despre care ar trebui să vorbim mai pe larg, răspunse cu toată seriozitatea Maria și, apucînd mîna fostei sale prietene din copilărie, adăugă cu multă duioșie în glas : tocmai de aceea am venit la tine, cu rugămintea să-i dai putința să muncească.

— Eu ? Dar cum ? Nu te-nțeleg.

— S-o primești ca vînzătoare în magazinul tău.

Sprîncenele Ewelinei se ridicară a mirare, iar pe chipul ei se ivi o mare nedumerire.

— Mario dragă, răspunse ea după un timp, vădit încurcată. Dar asta nu intră în sfera mea de activitate... În general, cu chestiunile privitoare la magazin se ocupă soțul meu...

— Ascultă, Ewelino ! De ce nu ești sinceră cu mine ? exclamă Maria. Soțul tău e stăpînul oficial al magazinului, dar tu conduci afacerile cot la cot cu el, ba chiar mai mult decît el, și toată lumea știe, și cu atît mai mult eu, că te pricepi mai bine în afaceri, că ai multă energie și inițiativă. Atunci de ce...

Ewelina n-o lăsă să termine.

— Ai dreptate, așa e ! răspunse ea cu însuflețire, dar mi-era penibil să te refuz și voiam să uzez de primul pretext ce mi-a fost la îndemînă... Am procedat urît... n-am fost sinceră cu tine, recunosc, dar află, dragă prietenă, că nu-ți pot împlini dorința. Mi-e absolut imposibil.

— De ce ? întrebă Maria cu aceeași însuflețire cu care îi vorbise Ewelina.

— Pentru că în magazinul nostru cu vînzarea mărfurilor se ocupă numai bărbaţi.

— Dar de ce numai bărbaţi ? Este oare nevoie pentru treaba asta să cunoşti limba greacă, sau să poţi îndoi nişte drugi de fier ?

— Mă pui într-o situaţie grea, Mario dragă, o întrerupse gazda. Nu ştiu cum să-ţi explic.

— Tu nu faci parte dintre acei oameni care nu sînt stăpîni pe faptele lor.

— Bineînţeles că nu. Altfel n-aş putea fi asociata activă a soţului meu într-o întreprindere comercială. Dar ce să fac ? Nu pot trece peste anumite reguli.

— Vrei iar să scapi. Dar te previn că n-ai să reuşeşti. Vechea noastră prietenie îmi dă dreptul să fac uz de o oarecare indiscreţie. Zici că există anumite reguli. Aş putea să ştiu ce stă la baza acestor reguli ? Dacă le respecţi, înseamnă că-ţi convin ?

Ewelina sări de pe canapea, parcurse de cîteva ori cu paşi repezi camera, făcînd să foşnească pe parchet trena lungă a rochiei sale. O uşoară roşeaţă îi împurpură obrajii, cu urme de pudră şterse în grabă, cu neîndemînare.

— Mă pui în mare încurcătură ! exclamă ea, oprindu-se deodată în faţa Mariei. Îmi este penibil să-ţi spun ceea ce va trebui să-ţi spun, pentru că nu pot să te las fără răspuns ; cumpărătoarele noastre nu pot suferi femeile, preferă să fie servite de bărbaţi.

De data aceasta obrajii Mariei se îmbujorară.

— Cred că te înşeli, Ewelina, exclamă ea, sau iar nu eşti sinceră cu mine ? Este cu neputinţă...

— Şi eu îţi spun încă o dată că acesta este adevărul... Vînzătorii tineri, prezentabili şi manieraţi, fac impresie bună, atrag în magazin cumpărătorii şi, mai ales, cumpărătoarele...

Maria fu cuprinsă de o indignare pe care nu şi-o putu ascunde.

— Ceea ce afirmi tu e îngrozitor ! exclamă ea. Dacă acesta e adevărul, atunci nu mai ştiu ce să cred... Tu cum îţi explici fenomenul acesta ?

— Nu caut să mi-l explic. N-am meditat niciodată

asupra lui... Şi apoi, ca să fiu sinceră, nu mă interesează.

— Cum adică? De ce nu te interesează, Ewelino? întrebă cu gravitate Maria. Nu înţelegi oare că dacă te conformezi acestor, cum le spui tu, reguli, încurajezi, n-aş putea preciza ce anume, dar fără îndoială ceva rău...

Patroana magazinului se opri în mijlocul camerei şi se uită cu ochii mari la Maria.

Ochii aceştia erau plini de agerime, de inteligenţă chiar, dar în acelaşi timp şi de ironie.

— Ce crezi tu, Maria, vorbi ea aproape în şoaptă, că pentru nu ştiu ce teorii acolo merită să-mi periclitez eu întreprinderea? Unica mea sursă de cîştig şi a copiilor mei? Vouă, literaţilor, vă dă mîna să judecaţi aşa, stînd cu cartea şi cu condeiul în mînă, pe cînd noi, negustorii, trebuie să fim oameni practici...

— Aşadar, după părerea ta, negustorii trebuie să fie scutiţi de orice obligaţii cetăţeneşti? întrebă Maria.

— Nu, desigur că nu! răspunse patroana cu aprindere. Nici eu, nici bărbatul meu nu ne dăm în lături de la îndeplinirea acestor obligaţii. Ajutăm întotdeauna pe cît putem...

— A, da, ştiu ce vrei să spui. Sînteţi filantropi! Contribuiţi la toate colectele şi luaţi parte la toate serbările instituţiilor de acest fel. Are oare nevoie societatea noastră numai de pomeni şi de filantropie? Sînteţi oameni bogaţi şi aveţi destulă influenţă, n-ar trebui să luaţi iniţiative în ceea ce priveşte îndreptarea unor anumite moravuri şi prejudecăţi dăunătoare societăţii?

Ewelina rîse forţat.

— Draga mea, asemenea luptă e potrivită pentru oameni cum e, de pildă, bărbatul tău, pentru învăţaţi, scriitori, publicişti. Noi, comercianţii, trebuie să ţinem seama de gusturile şi de cerinţele cumpărătorilor. Cumpărătorul e stăpînul nostru, de el depinde existenţa noastră... bunul mers şi viitorul întreprinderii noastre...

— Aşa! interveni energic Maria. Şi trebuie să-i satisfaceţi cumpărătorului orice capricii lipsite de sens

și gusturile lui îndoielnice ?!... Și pentru a-ți arăta care e realitatea, țin să-ți spun, draga mea, că vînzătorii tăi, care se scălămbăie într-una și turuie ca niște papagali despre dantele și papioane, sînt pur și simplu ridiculi.

Ewelina izbucni în rîs.

— Nu-mi spui nici o noutate. O știu !

— Și dacă aș fi în locul tău, vorbi mai departe Maria, i-aș sfătui pe acești domni ca, în loc de mătăsuri și dantele, să pună mîna pe coarnele plugului, pe topor, ciocan sau mistrie... Le-ar sta mult mai bine...

— Știu, știu și asta ! spuse Ewelina, continuînd să rîdă.

— ...și aș pune în locul lor femei, încheie Maria, ființe care nu au puterea fizică de a lovi cu ciocanul și a mînui toporul.

Ewelina încetă deodată de a mai rîde și se uită la Maria cu un aer grav.

— Dar bine, dragă Maria, și acești oameni au nevoie să-și cîștige existența, și poate chiar mai mult decît femeile... căci sînt capi de familie.

De data aceasta fu rîndul Mariei să zîmbească.

— Ascultă, draga mea, reluă ea, în virtutea acelorași legături de prietenie care ne leagă, îți spun că ai repetat mecanic o vorbă care se rostește mereu și pe care probabil n-ai căutat s-o pătrunzi niciodată. Acești oameni sînt capi de familie, se poate, dar femeia pentru care intervin are și ea un copil pe care trebuie să-l hrănească și să-l crească. Dacă pe mine, de exemplu, m-ar lovi nenorocirea de a-l pierde pe bunul meu soț, care nu numai că-mi face viața fericită, dar care, prin munca sa, îmi asigură existența, n-aș deveni și eu capul familiei mele ? Dacă voi amîndoi, adică tu și soțul tău, ați părăsi această lume și n-ați lăsa nici o avere în urma voastră, oare fiica voastră mai mare n-ar fi obligată să susțină, să crească și să-i educe pe frații și pe surorile ei mai mici ?

Ewelina o asculta cu ochii plecați. Îi era, într-adevăr, foarte greu să găsească vreun răspuns. Dintr-o dată, i se păru aproape imposibil să respingă fără mo-

tive plauzibile cererea Mariei, cu care ar fi vrut să mențină bunele relații, poate pentru că se simțea măgulită în amorul ei propriu. Dar istețimea ei deosebită îi sugeră un nou răspuns :

— Să zicem că ai dreptate, spuse ea, ridicînd privirea, dar găsești tu, dragă Maria, decent, ca o femeie tînără, cum e desigur protejata ta, să stea zile întregi în dosul unei tejghele, alături de atîția bărbați tot tineri ? Nu s-ar expune unor bănuieli jignitoare pentru ea, penibile pentru mine și compromițătoare pentru magazinul meu ?

— Ai repetat din nou, Ewelino, o banalitate care circulă prin lumea noastră. Vă este teamă ca nu cumva munca alături de bărbați să submineze prestigiul unei femei și nu vă temeți că mizeria ar putea să o azvîrle în brațele lor ? Protejata mea, cum îți place să-i spui persoanei despre care este vorba, a rămas văduvă acum trei luni, are un copil pe care-l iubește, e îndurerată, preocupată numai de gîndul de a-și găsi un mijloc de existență și, după cum m-am putut convinge, e foarte cinstită. Crezi că o femeie într-o astfel de situație, cu astfel de sentimente, cu amintirile ei, cu grija zilei de mîine, ar putea să-și îndrepte măcar o clipă atenția asupra filfizonilor tăi de vînzători ? Îți garantez că alături de ei nici un gînd ușuratic nu i-ar putea încolți în minte.

— Draga mea, exclamă patetic Ewelina, nu te grăbi să garantezi pentru altul ! Femeile sînt atît de ușuratice, atît de ușuratice !...

— Să zicem că-i așa, răspunse Maria, privind-o cu mare atenție pe fosta ei colegă, dar crezi că înlăturarea lor de la orice muncă este un leac nimerit împotriva ușurinței ? Îți spun încă o dată, Ewelina, că femeia despre care îți vorbesc nu este nici ușuratică, nici necinstită... Dacă însă va trebui să-și cerșească dreptul la muncă și va pleca de la multe uși, așa cum va trebui să plece de la ușa ta, nu garantez că în viitor va putea rămîne cum este astăzi.

— Ah, iar m-ai pus în încurcătură, draga mea ! zise, exasperată, stăpîna magazinului. Ei bine, vreau să te cred. Persoana de care te ocupi e un model de

virtute, de seriozitate, de cinste... dar mă poți asigura că e și ordonată, că știe să socotească, că va fi punctuală la serviciu și-și va îndeplini obligațiile, care nu îngăduie nici cea mai mică abatere, nici cea mai mică neglijență?

Maria întîrzie cu răspunsul. Își aminti de eșecurile Martei, ca profesoară și desenatoare, își aminti de cuvintele rostite de ea însăși cu cîteva ore înainte: „Nimeni nu m-a înarmat împotriva mizeriei, nimeni nu m-a învățat să muncesc!"

Maria tăcu. Foarte pătrunzătoare, Ewelina prinse pe dată momentul de nedumerire, de șovăială al prietenei sale.

— Dragă Maria, spuneai adineauri că persoanele care se ocupă cu vînzarea mărfurilor trebuie să știe numai să desfacă, să strîngă și să măsoare materialul. Așa s-ar părea la prima vedere; de fapt, ele trebuie să mai aibă și alte calități. De exemplu: să fie foarte ordonate, căci dacă un singur obiect nu e pus la locul său sau o singură cută nu este îndoită așa cum trebuie, ori o dantelă este neglijent aruncată pe undeva, toate astea ar crea dezordine în magazin sau ne-ar putea aduce pierderi serioase. Angajații trebuie să mai știe să socotească bine și repede, fiindcă acolo unde în fiecare oră, aproape în fiecare minut, se încasează sume mari, scăparea unei cifre cît de neînsemnate poate pricinui greutăți contabilității. Apoi, vînzătorii trebuie să cunoască viața, oamenii, trebuie să știe cum să se poarte cu fiecare client în parte, cum să-l satisfacă, pe cine să creadă pe cuvînt, cui să-i refuze creditul și așa mai departe. De obicei, aceste calități nu le prea au femeile. Nefiind obișnuite cu ordinea, cu acuratețea, cu socotelile, sînt silite să umble cu tabla înmulțirii în buzunar. Femeile noastre au fost ținute ca niște pușori sub aripa cloștii. Abia îndrăznesc să ridice ochii asupra clienților, nu știu cum trebuie să le vorbească, ce părere să-și facă despre fiecare în parte, iar — dacă le lași de capul lor — devin zvăpăiate, neserioase. Încep prin a-și da aere de femei de lume, cochetează, vorbesc fără tact, periclitîndu-și cinstea și compromițînd întreprinderea în care se află. Bărbații, deși par ridi-

culi şi nepotriviţi pentru o astfel de muncă, ne sînt foarte utili. Iată de ce toate magazinele angajează bărbaţi, iar patronii, care au încercat să-i înlocuiască cu femei, au avut rezultate proaste. Femeile, draga mea, nu sînt pregătite pentru asemenea îndatoriri, nu se împacă cu exactitatea cifrelor şi cu cerinţele atît de capricioase ale cumpărătorilor.

Ewelina se opri şi o privi cu un aer de triumf pe prietena ei. Avea şi de ce. Maria Rudzinska îşi plecase ochii cu o expresie de tristeţe pe faţă şi tăcea. Ewelina o luă de mînă.

— Ei, spune-mi, dragă Maria, zise ea, spune-mi sincer: poţi să-mi garantezi că protejata ta e o persoană ordonată, punctuală, pricepută la socoteli, că are tact şi cunoaşte oamenii, poţi să-mi garantezi cu aceeaşi siguranţă cu care mi-ai garantat pentru cinstea ei?

— Nu, Ewelina, răspunse înfrîntă Maria, asta nu îţi pot garanta.

— Şi acum, stărui Ewelina cu însufleţire crescîndă, spune-mi, dacă voi, oamenii teoriilor şi ai raţionamentelor, puteţi cere în mod justificat de la noi, oamenii practici, oamenii cifrelor, să angajăm, din filantropie sau — cum ai spus tu — din obligaţie cetăţenească, unele persoane care ar dăuna intereselor noastre? Să ne expunem la încurcături, la pierderi şi chiar la discreditarea întreprinderilor pe care le conducem? Are cineva dreptul să ne ceară aşa ceva?

— Bineînţeles că nu, îngăimă Maria.

— Atunci vezi, trebuie să mă înţelegi de ce nu pot satisface cererea ta. E desigur foarte trist că femeile sărace nu sînt primite în comerţ, dar la menţinerea acestei stări de lucruri contribuie atît capriciile cît şi instinctele tainice ale femeilor bogate, dornice de distracţii şi de mai ştiu eu ce senzaţii, cît şi neîdemînarea, mărginirea şi superficialitatea femeilor care ar voi să munceacă, dar nu se pricep cum s-o facă. Cînd primele vor deveni mai nobile şi mai inteligente, iar cele din urmă vor fi mai bine pregătite pentru muncă, atunci am să-i expediez pe toţi slujbaşii noştri şi-am să te rog să-mi recomanzi în locul lor femei din rîndul protejatelor tale.

Cu aceste cuvinte, Ewelina o sărută pe Maria pe amîndoi obrajii cu vioiciunea ei caracteristică.

Femeia în doliu, rămasă în magazin, aşteptînd cu încordare, auzi foşnetul rochiei şi paşii protectoarei sale încă din capătul scării. Se ridică cu privirea aţintită asupra celei care cobora. După obrajii încinşi şi ochii plecaţi ai Mariei, Marta înţelese totul dintr-o dată.

— Doamnă, vorbi ea aproape în şoaptă, apropiindu-se de Maria, vă rog să vă cruţaţi neplăcerea de a-mi spune amănunte. Aţi fost refuzată... nu-i aşa?

Maria confirmă, clătinînd din cap, şi strînse în tăcere mîna Martei. Ieşiră amîndouă în stradă. Marta era foarte palidă şi părea cuprinsă de friguri. Începu să tremure sub haina îmblănită, cu ochii pironiţi în pavajul străzii.

— Cred că îţi dai seama cît sînt de îndurerată de neputinţa mea de a te ajuta să mergi pe calea pe care ai pornit-o, vorbi Maria. Pe de o parte, această cale îţi este închisă de insuficienţa pregătirii dumitale, iar pe de alta, de orînduirea societăţii noastre cît şi de faima rea a femeilor care muncesc.

— Înţeleg, răspunse cu glasul stins Marta, nu m-au angajat fiindcă ar fi ceva împotriva obiceiului şi nu inspir destulă încredere...

— Te rog să-mi dai adresa dumitale, zise Maria, evitînd răspunsul, voi mai căuta şi, dacă voi afla ceva, te voi înştiinţa.

Marta rosti aproape mecanic numele străzii şi numărul casei în care locuia, apoi, ridicînd ochii, în care se citea o recunoştinţă fără margini, întinse amîndouă mîinile să le cuprindă pe ale protectoarei sale.

Maria i le strînse cu toată căldura. Deodată, Marta se retrase cîţiva paşi — doamna Rudzinska îi strecurase în palmă acelaşi plic alb, pe care-l refuzase cu două săptămîni înainte.

Rămase cîteva clipe nemişcată, şi în locul palorii, pe chipul ei se ivi o roşeaţă vie.

— Pomană! şopti ea, cu glas tremurat. Pomană! şi un geamăt înăbuşit, urmat de un plînş cu suspine, multă vreme reţinute, îi zguduiră pieptul. Alergă în

neştire după doamna Rudzinska, dar puhoiul de trecători, care se scurgea necontenit pe trotuar, o înghiţise parcă. Abia cînd ajunse la colţul străzii zări birja în care se urcase Maria.

— Doamnă ! Doamnă ! strigă ea.

Dar glasul ei fu acoperit de larma şi de forfota străzii.

Se îndreptă, cu plicul în mînă, spre strada Swientojerska, cu gîndul să-l restituie numaidecît. Pomana aceasta îi ardea palmele ; paşii ei însă, la început repezi, deveniră din ce în ce mai nesiguri. Emoţiile multiple, încercate în ziua aceea, o zdruncinaseră, îi răpiseră orice putere ? Sau poate că în subconştient situaţia ei tragică o determină să respingă hotărîrea luată cu o clipă înainte ? Strînse mai tare plicul elegant în care foşneau cele cîteva bancnote. La colţul străzii Swientojerska rămase nemişcată, rezemîndu-se cu o mînă de zid, cu capul plecat, cu obrajii din care pierise parcă tot sîngele, apoi se întoarse brusc în direcţia opusă a străzii şi se îndreptă iute spre casă.

În inima ei, mîndria şi grija zilei de mîine duseseră o luptă grea, sfîşietoare, în care cea dintîi fusese biruită. Era tînără şi sănătoasă, dornică de muncă şi totuşi silită să primească pomană. Şi poate că n-ar fi primit-o. Simţul demnităţii n-ar fi cedat fricii de mizerie dacă ar fi fost singură pe lume. Dar în mansarda casei înalte, între cei patru pereţi goi, tremura de frig o fetiţă, fetiţa ei, care privea la soba rece şi înnegrită de funingine, cu ochii plini de lacrimi, cu obrajii scofîlciţi şi palizi, tremurînd din tot trupuşorul ei plăpînd, aşteptînd înfrigurată sosirea mamei care să-i aducă ceva de mîncare...

Ziua aceasta avu o mare importanţă în viaţa Martei, de care ea poate că nici nu-şi da încă bine seama. Era prima zi în care primise pomană. Gustase pentru prima dată din pîinea care chiar şi pentru bătrîni şi infirmi e destul de amară, iar pentru cei tineri şi sănătoşi e o adevărată otravă.

În seara aceea, în camera de la mansardă ardea un foc vesel în sobă, iar micuţa Janka se afla în faţa unei farfurii cu supă caldă. După multă vreme, copila

se bucura de căldură și de plăcerea de a mînca dintr-o mîncare bine pregătită și hrănitoare, cu poftă. Privirea ochilor ei mari și negri se plimba de la gura sobei luminate de flăcările focului, la felia de pîine cu unt de lîngă farfuria ei, și gurița nu-i mai tăcea o clipă. Marta sta nemișcată în fața focului, profilul sever, de om îngîndurat, i se contura limpede în lumina roșietică a flăcărilor. Ochii îi erau reci, sprîncenele încruntate, iar o cută adîncă își făcuse loc pe fruntea ei albă.

În imaginația ei apăru o femeie frîngîndu-și mîinile și pustiind pe față pecetea rușinii și o teamă ucigătoare.

„Sînt eu, cu adevărat? întrebă Marta în gînd năluca. Eu, care mi-am făgăduit solemn atît mie cît și copilului meu să muncesc, să-mi croiesc cu răbdare, cu energie și voință un drum în viață, să-mi cuceresc singură un loc sub soare? Ce-am făcut de atunci, de cînd am luat această hotărîre? Cum mi-am ținut făgăduiala dată din adîncul inimii față de memoria tatălui copilului meu?"

Femeia din imaginația ei se legăna ca o crenguță plăpîndă în bătaia vîntului. Drept răspuns, ea își frînse și mai mult mîinile, murmurînd cu buzele tremurînde:

„N-am izbutit să fac nimic! Vai, nu sînt bună de nimic!"

Și tot ea își reproșa:

„Sînt o neajutorată! Nu sînt demnă să port numele de om! Capul meu nu e în stare să mă cunoască ca lumea pe mine însămi, brațele mele sînt atît de slabe, încît nu sînt în stare să ocrotească nici măcar propriul meu copil, ființa aceea mică și plăpîndă! Pentru ce m-au stimat cîndva oamenii? Mă mai pot eu stima de acum încolo?"

Își acoperi fața cu mîinile.

Din ochii ei pînă acum uscați se revărsă un potop de lacrimi fierbinți. Picături mari i se prelingeau printre degetele cu care își acoperise fața.

— Tu plîngi, mamă? o întrebă mica Janka, sărind dintr-o dată de pe scaun.

Se uită mîhnită la mama ei; apoi se aplecă și, cuprinzîndu-i cu brațele ei mici genunchii, îi acoperi mîinile și picioarele cu sărutări. Marta își luă mîinile de pe obraz și rămase cîteva clipe așa, nemișcată. Sărutările fetiței o ardeau parcă. Iubirea fierbinte a făpturii micuțe, care se ghemuise lîngă genunchii ei, îi sfîșia inima, îi tortura conștiința...

Se aplecă, luă copila în brațe, îi atinse fruntea și obrajii cu buzele ei fierbinți, apoi alergă spre fereastră și, căzînd în genunchi, ridică privirea către petecul de cer, pe al cărui fond întunecat sclipeau cîteva stele.

— Dumnezeule! exclamă ea aproape cu glas tare. Fă-mi și mie un loc pe pămîntul acesta! Un loc cît de mic și de modest, dar unde să pot încăpea eu și copila mea! Nu mă lăsa să cad, să mai fiu silită să primesc iar pomană, să nu-mi pot îndeplini datoria de mamă, să am conștiința încărcată și să-mi pierd respectul față de mine însămi...

Iar voi, scumpii mei cititori, spuneți ce părere aveți? Nu găsiți că rugăminților pe care această femeie le ridica spre cer erau absurde și nedrepte? E drept că ea nu cerea un portofoliu ministerial, nici glorie și nici desfătări nepermise, ci doar să trăiască și să poată cîștiga o bucată de pîine pentru singura ființă pe care o iubea pe acest pămînt; ea dorea să nu mai fie pusă în situația de a cerși și nici în aceea de a simți cum i se înroșesc obrajii de rușine... Cît de ambițioasă, de vanitoasă și de exigentă era ea în pretențiile ei! Nu-i așa, dragi cititori?

Marta se birui din nou. Reduse la tăcere strigătele de revoltă pentru rușinea, jalea și teama de viață ce o cuprinseseră. Se ridică din genunchi mai liniștită. Luă fetița cu obrajii umezi de lacrimi în brațe și începu să-i povestească, cu voce domoală și blîndă, basmul preferat. Fără îndoială, avea multă voință. Îi era oare dat ca această voință să nu-i poată servi decît pentru lupta cu ea însăși, îi era dat oare să se încline smerită și neputincioasă în fața neajutorării sale intelectuale și fizice, să se lase învinsă de realitatea necruțătoare?

În noaptea aceea lungă de iarnă Marta rămase cu ochii deschiși, sfredelind întunericul de nepătruns al camerei, atentă la respirația liniștită a copilei ce-i dormea alături și gîndindu-se în același timp ce anume să întreprindă a doua zi.

A doua zi, o femeie în doliu intra în magazinul nu prea mare, dar luxos, în vitrinele căruia se aflau expuse rochii elegante și, ca un roi multicolor de fluturași, pălărioare cochete și scufițe de mătase. Era magazinul unde Marta obișnuia odinioară să-și cumpere veșmintele.

La sunetul clopoțelului de la ușă, o femeie tînără încă, bine făcută, cu înfățișare atrăgătoare, ieși s-o întîmpine. Cînd o zări, îi zimbi și se înclină foarte politicos. Recunoscu de îndată pe vechea ei clientă și se bucură că o revede intrînd în magazin.

— Fiți binevenită, doamnă! E mult de cînd nu ați mai dat pe la noi! i se adresă ea cu același zîmbet politicos. Dar cuprinse cu privirea rochia de doliu a Martei și adăugă: Dumnezeule! Am auzit de nenorocirea ce v-a lovit. Îl cunoșteam foarte bine pe domnul Świcki!

Chipul tinerei femei se crispă de durere. Auzind numele bărbatului iubit și pierdut pentru totdeauna, simți ca un tăiș de pumnal în rana încă proaspătă a inimii sale. Nu avea însă timp prea mult de-a se lăsa pradă amintirilor.

Ridică ochii asupra femeii din fața ei și vorbi simplu:

— Pînă acum veneam aici să cumpăr, doamnă, astăzi însă vin la dumneavoastră cu rugămintea să binevoiți a cumpăra ceva de la mine... Vreau să-mi vînd timpul și munca brațelor mele.

Marta își stăpînise cu greu tremurul glasului, reușind chiar să zîmbească.

— Aș dori din tot sufletul să vă fiu de folos, dar... n-am prea înțeles despre ce este vorba.

— Vreau să vă rog să mă angajați în întreprinderea dumneavoastră.

Stăpîna magazinului nu păru de loc mirată sau încurcată, păstrînd pe chip aceeași expresie politi-

coasă și prietenoasă. După o clipă de tăcere, îi arătă ușa camerei alăturate și-i spuse respectuos :

— Vă rog să poftiți în atelier ; acolo vom putea sta de vorbă mai în liniște.

Atelierul se afla într-o încăpere mare. La masa așezată lîngă fereastră și încărcată cu panglici, dantele, pene, flori și cu bucăți mari de stofă, ședeau trei femei tinere, care confecționau pălării, bonete și tot felul de garnituri pentru rochii. Din fund răzbătea țăcănitul a două mașini de cusut, iar în mijlocul camerei era o altă masă plină de tipare, pînză, bucăți de stofă, iar printre ele un foarfece mare de oțel, cretă de croitorie, creioane. La intrarea Martei, femeile din atelier, cufundate în lucru, nu făcură nici o mișcare. Numai una dintre ele, ridicînd puțin privirea și dînd cu ochii de Marta, o salută printr-o înclinare a capului.

Stăpîna magazinului îi arătă Martei un scaun, apoi se adresă uneia dintre lucrătoare, care tocmai potrivea o pană de struț la o pălărie de catifea :

— Doamna dorește să lucreze la noi, domnișoară Bronislawa ! Mi se pare că a venit tocmai la timp. Chiar ieri îți spuneam că ar trebui să mai angajăm o persoană.

Aceea căreia i se adresase era probabil supraveghetoarea magazinului.

— Da, doamnă, răspunse ea, de la plecarea domnișoarei Leontina, avem o mașină liberă, iar domnișoara Klara și domnișoara Krystyna nu mai prididesc cu lucrul. Nici eu nu mă mai pot ocupa de croit atît cît se cere, fiindcă trebuie să dirijez confecționarea pălăriilor ; iar lucrul întîrzie, comenzile nu se pot executa la vreme.

— Ai dreptate, răspunse stăpîna magazinului, după o clipă de gîndire. Întrucît doamna Świcka a venit la noi în căutare de lucru, mi se pare că nimic nu ne împiedică s-o angajăm, mai cu seamă că-i o veche clientă de-a noastră.

Domnișoara Bronislawa se înclină politicos.

— Desigur, numai dacă doamna știe să croiască, zise ea, privind la Marta cu un aer întrebător.

În clipa aceea una din maşini se opri, căci lucrătoarea din faţa ei îşi ridică ochii şi deveni atentă la convorbire.

Cele trei femei care se aflau la masa cea mare din mijlocul salonului tăcură, iar stăpîna magazinului se uită la Marta întrebător. Marta îşi plimbă privirea peste tiparele de pe masă, brăzdate de linii negre, unele drepte, altele curbe, mergînd de-a lungul şi de-a latul hîrtiei, încrucişîndu-se, întîlnindu-se şi despărţindu-se, formînd cele mai variate figuri geometrice, de neînţeles pentru un ochi neiniţiat.

Pleoapele Martei se ridicară încet.

— Ar fi necinstit din partea mea să mă declar cunoscătoare, răspunse ea, şi cred că nici nu mi-ar folosi la nimic. Mă pricep foarte puţin la croit. Aş putea croi cel mult un guleraş, o cămaşă... dar la rochii, la haine sau la lingerie de lux, nu mă pricep de loc.

Stăpîna magazinului nu răspunse, dar pe buzele domnişoarei Bronislawa apăru un zîmbet ironic.

— Ciudat lucru ! zise ea, adresîndu-i-se stăpînei întreprinderii. Atîtea amatoare sînt să se apuce de cusut, dar cît de puţine se pricep să croiască. Şi tocmai croitul este baza meseriei noastre.

Supraveghetoarea, care era, fără îndoială, destul de bine plătită, i se adresă din nou Martei :

— Dar în ceea ce priveşte cusutul propriu-zis ?...

— Cos destul de bine, răspunse ea.

— Desigur, la maşină ?

— Nu, domnişoară, n-am cusut niciodată la maşină.

Domnişoara Bronislawa rămase încremenită. Îşi încrucişă mîinile pe piept, fără a mai scoate o vorbă. Iar stăpîna magazinului deveni deodată gravă.

— Îmi pare rău, bolborosi ea, încurcată ; sînt adînc mîhnită... Aveam mare nevoie de o persoană care să ştie a croi. La rigoare, ne-am fi mulţumit şi numai cu cusutul, dar la maşină... la noi nu se coase decît la maşină.

Se lăsă o liniște apăsătoare de cîteva clipe. Buzele Martei începură să tremure, iar pe obraji roșeața alterna cu paloarea.

— V-aș ruga ceva, doamnă, îngînă ea, ridicînd, în sfîrșit, ochii către stăpîna magazinului. N-aș putea oare învăța toate acestea în atelierul dumneavoastră?... Aș munci un timp gratuit... numai să pot învăța ceva.

— La noi, nu se poate așa ceva! exclamă domnișoara Bronislawa pe un ton destul de aspru.

— Îmi pare foarte rău, o întrerupse stăpîna magazinului, vorbind pe un ton mai politicos. Noi executăm comenzi, în majoritatea cazurilor din materiale scumpe, pe care nu le putem folosi pentru ucenicie... Comenzile trebuie executate prompt. Resimțim și așa lipsa unui număr suficient de lucrătoare bine pregătite, ceea ce întîrzie mult lucrul. Avem pierderi și neplăceri mari din pricina aceasta. Nu putem deci primi decît lucrătoare pricepute... Vă rog să mă credeți că regret a nu vă putea fi de folos.

Mașina care se oprise la începutul convorbirii porni să țăcăne din nou, dar pe femeia care sta aplecată asupra ei o podidiră lacrimile.

Marta ieși repede din magazin, dar nu se-ndreptă spre casă, ci o porni pe stradă, la întîmplare. Mergea fără țintă, cu mîinile vîrîte adînc în buzunarele paltonului. Simțea nevoia să-și strîngă în palme tîmplele care-i ardeau ca focul. În capul ei stăruia un gînd sîcîitor: „Nu sînt bună de nimic!" Și gîndul acesta îi înfigea în piept mii de pumnale, care-i sfîșiau inima. „Mereu și peste tot același lucru"... își spunea ea.

O vreme merse cu mintea aiurea, repetînd inconștient: „Nu sînt bună de nimic". Apoi începu să se întrebe: „Ce mă urmărește peste tot și ce mă alungă de oriunde mă duc?"

Își frecă fruntea cu mîna și-și răspunse: „Eu însămi mă urmăresc și eu însămi contribui să fiu gonită".

Căuta să-și reamintească toate cîte se întîmplaseră în ultima vreme, din clipa cînd se așezase la pianul din salonul biroului de plasare, pentru a cînta de probă *„La prière d'une vierge"*, pînă la ultima clipă, aceea din atelierul magazinului de lux, unde fusese

nevoită să recunoască adevărul în toată cruzimea lui : „Nu. Nu mă pricep !"

„Mereu același lucru, își repetă în gînd. În nici un domeniu nu știu nimic temeinic... Am învățat totul superficial, pentru mine. Nu știu însă nimic care să-mi fie de folos în viață." Simți că-i vine ameteală și că vede totul ca prin ceață. Își aduse aminte că uitase să mănînce. Ba simțise chiar un oarecare dezgust, cînd o văzuse pe Janka bîndu-și laptele. Mereu hărțuită, mereu jignită, își dădea seama că-și pierde curajul. Își simțea picioarele moi, abia tîrîndu-se pe caldarîmul străzii, inima-i bătea cu putere și cu o repeziciune neobișnuită. Era amețită și o frămînta o singură întrebare : „De ce ? De ce se întîmplau toate acestea ?" Întrebarea, la început confuză, căpătase treptat o rezonanță logică : „De ce oare mi se cere ceea ce nu mi s-a dat ? Și de ce nu mi s-a dat ceea ce mi se cere ?"

Simți că cineva îi atinge brațul și tresări.

— Îmi permiteți, doamnă, să vă vorbesc. Nu știu dacă vă mai amintiți de mine ? auzi apoi o voce blîndă, sfioasă de femeie.

Marta se întoarse și văzu lîngă ea pe una din lucrătoarele magazinului. Era aceea care, la intrarea Martei în atelier, își ridicase capul de la mașină și o salutase cuviincios, apoi se oprise din lucru, ascultînd cu luare-aminte convorbirea ei cu patroana. Avea o figură destul de șteasră, dar, ca orice varșoviană, era foarte grațioasă și îmbrăcată cu gust. Chipul ei ciupit de vărsat exprima inteligență și bunătate.

— Poate că nu mă recunoașteți, zise ea. Numele meu este Klara și lucrez la magazin de aproape cinci ani. Vă lucram cîndva rochiile pe care vi le aduceam în strada Graniczna.

Marta se uita cu ochii împăienjeniți la tînăra de lîngă ea.

— Da, da, acum îmi amintesc, spuse ea după un timp, cu tristețe în glas.

— Vă rog să-mi iertați îndrăzneala de a vă opri în stradă, vorbi mai departe Klara, dar ați fost întotdeauna atît de bună și de amabilă cu mine... Aveți,

după cît îmi amintesc, o fetiță micuță, tare drăgălașă. Fetița dumneavoastră...

Ezită să-și termine gîndul, Maria însă îi ghici tîlcul.

— Da, copila mea trăiește...

Cuvintele le rosti aproape fără voie, repede, mai mult le bîigui, cu o nouă amărăciune în glas. Klara tăcu o clipă, gîndindu-se parcă la ceva, apoi zise :

— Am auzit de moartea domnului Świcki și m-am gîndit la dumneavoastră, întrebîndu-mă cum vă veți descurca singură... și mai cu seamă avînd un copil. M-am bucurat foarte mult cînd v-am văzut intrînd în magazinul nostru și am crezut o clipă că veți putea lucra la noi, ceea ce ar fi fost foarte bine, fiindcă doamna N. e foarte cumsecade și plătește binișor. Cît o privește pe domnișoara Bronisława, e cam capricioasă, cu toane, dar ce să-i faci ? Cînd vrei să muncești trebuie să suferi... De aceea mi-a părut tare rău cînd ați fost refuzată. M-am gîndit atunci la sărmana mea Emilia...

Croitoreasa spusese ultimele cuvinte mai încet și parcă mai mult pentru sine, dar Marta le ascultase cu cea mai mare atenție.

— Cine este Emilia, domnișoară Klara ?

— E o verișoară de a mea, ceva mai tînără decît mine. Mama mea și mama ei, deși erau surori bune, au avut destine diferite. Mama ei s-a căsătorit cu un funcționar, iar a mea cu un meseriaș. Cînd ne-am făcut mari, Emilia era o domnișoară, în timp ce eu nu eram decît o fată simplă. În afară de asta, ea era frumoasă, pe cînd pe mine m-a pocit vărsatul de vînt, cînd împlinisem abia doisprezece ani. Mătușă-mea spunea mereu : „Emiliei vreau să-i dau o educație aleasă, apoi s-o mărit bine". La început îi ținuse guvernantă, pe urmă o trimisese la un mic pension. Maică-mea se necăjea grozav din pricina urîțeniei mele, dar tata nu se prea sinchisea. „Ei și, spunea el, e urîtă și n-o să se mărite ! Ce mare nenorocire ? Parcă nu sînt bărbați care nu se căsătoresc și totuși trăiesc și n-o duc de loc rău ? !" Mama îi răspundea : „Un bărbat e altceva ! Doamne ferește să ni se în-

tîmple nouă vreo nenorocire, căci Klara, neputîndu-se mărita, ar muri de foame!" Dar tatăl meu rîdea, ba cîteodată se şi supăra: „Oh, voi muierile, zicea, trebuie neapărat să muriţi de foame dacă nu vă măritaţi... Dar ce? Fata noastră n-are mîini?" Trebuie să vă mai spun că tata era tîmplar şi-i plăcea să se laude cu puterea lui fizică. „Mîini să ai, fîrtate! Asta e temelia! Dumnezeu dă unuia cap, altuia nu, dar mîini are fiecare!"

Aveam treisprezece ani, cînd părinţii m-au trimis la un atelier de croitorie. Firește că au plătit pentru a mă învăţa meserie şi încă bani grei, dar, mulţumesc lui Dumnezeu, am învăţat tot ce-mi trebuie pentru a-mi cîştiga o pîine...

— Şi ţi-a trebuit mult timp să înveţi? întrebă Marta, care asculta cu un interes crescînd simpla poveste a croitoresei.

— O, desigur! Am învăţat trei ani încheiaţi! răspunse domnişoara Klara. Am mai muncit un an gratuit la doamna N., pentru a deprinde şi mai bine croitul şi cusutul la maşină. Acum însă ştiu atîta, încît aş putea să-mi deschid un atelier sau un magazin dacă aş avea bani. Dar acum vreo cîţiva ani mi-a murit tatăl, lăsînd-o pe mama cu încă doi copii, în afară de mine. Unul învaţă acum tîmplăria, iar celălalt mai umblă la şcoală. Pentru aceşti copii îmi trebuiesc bani, şi pe mama, care nu mai e nici ea tînără, trebuie s-o cruţ...

— Şi dumneata singură îi întreţii pe toţi?

— Aproape. Ne-a rămas de la tata o căsuţă pe strada Solna, unde locuim cu toţii şi nu trebuie să mai plătim chirie... De altfel, doamna N. plăteşte destul de bine. Cu ceea ce iau de la dînsa ne ducem zilele şi reuşesc să-i ţin şi pe băieţi la învăţătură.

— Cît de fericită eşti! exclamă Marta.

— Da, deşi viaţa pe care o duc e destul de grea. Gîndiţi-vă, nu-i uşor să stai toată ziua aplecată la maşină şi numai duminica sau sărbătorile să ieşi puţin în lume, dar cînd mă gîndesc că munca mea o ajută pe mama şi le asigură fraţilor mei un viitor, mă simt foarte fericită şi mă uit cu milă la cei care — cum

spunea tatăl meu — nu au nici mîini, nici cap. Şi apoi, dacă aţi şti cîte necazuri am avut cu Emilia, cît de mult am plîns din pricina ei...

— Dar ea nu s-a măritat ? întrebă Marta.

— Nu. Deşi era o fată cu şcoală şi frumoasă, totuşi nu s-a măritat. Tatăl ei şi-a pierdut într-o bună zi slujba şi de supărare s-a îmbolnăvit ; zace de atunci, sărmanul, nici viu, nici mort. Mama ei e de asemenea o femeie bolnăvicioasă şi nervoasă din cale-afară. Pe lîngă Emilia, mai are a fetiţă şi un băiat, cu care nu ştie cum să o scoată la capăt. Pentru a-i învăţa o meserie, trebuie să plătească, şi n-au de unde, o duc tare greu. Cînd au sărăcit, mătuşa a trimis-o pe Emilia la muncă, dar fata, răsfăţată, deprinsă cu baluri şi lux, nu prea avea chef de muncă. Şi-apoi, toată învăţătura ei nu i-a dat, vorba tatii, nici cap, nici mîini. Se gîndise să dea lecţii, dar ţi-ai găsit ! Ştie să zdrăngăne puţin la pian şi vorbeşte destul de bine franţuzeşte, dar cînd a încercat să predea n-a ieşit nimic ! Nu ştia destul... şi nimeni n-a vrut s-o primească. Într-un timp, a căpătat două lecţii, de cîte patruzeci de groşi ora, dar le-a pierdut şi pe acelea fiindcă nu avea o pregătire temeinică. Oriunde a vrut să se angajeze a fost refuzată. Acasă, mama o cicăleşte că-i leneşă, tatăl bolnav geme în pat, fratele umblă haimana pe străzi. Doamne fereşte, mai ajunge hoţ sau mai ştiu eu ce. De plictiseală şi supărare, soră-sa se ciondăneşte cu toată familia. N-au nici de mîncare îndeajuns, n-au nici lemne cu ce să se încălzească... Emilia, fată bună, săraca, a suferit mult şi a slăbit atît de tare, încît toţi ne temem să nu se îmbolnăvească de oftică. Dar acum două luni a găsit, în sfîrşit, ceva de lucru.

— A găsit totuşi ! exclamă Marta, oftînd, de parcă i-ar fi luat cineva o greutate de pe inimă.

Ascultînd povestea sărmanei necunoscute, Martei i se părea că ascultă propria ei poveste, viaţa trăită de ea însăşi în ultima vreme. Asemănarea celor două destine trezea în ea atît compătimire, cît şi curiozitate. După un răstimp, Klara avu o uşoară ezitare, apoi reîncepu, timidă :

— Cînd v-am văzut ieşind din magazinul nostru, am alergat după dumneavoastră. Voiam neapărat să vă ajung... Din fericire, acesta este timpul cînd mă duc acasă pentru două ore, ca să iau masa şi s-o ajut pe mama la bucătărie, apoi mă întorc la magazin pentru alte cinci ore de lucru... Am venit după dumneavoastră să vă spun că... dacă, întîmplător, vă aflaţi în aceeaşi situaţie grea în care se găsea sărmana mea Emilia cu două luni în urmă, atunci poate... poate că aţi consimţi să lucraţi acolo unde lucrează ea acum.

Sfiala cu care rostise aceste cuvinte te lăsa să înţelegi că propunerea nu era de loc avantajoasă. Marta, trezită parcă dintr-un somn lung, apucă repede mîna fetei :

— Spune-mi, domnişoară Klara ! Spune-mi cît mai repede unde ? Mă învoiesc la orice ! Sînt într-o situaţie disperată !

Vocea îi era surdă şi-i tremura îngrozitor, iar mîna ei strîngea convulsiv mîna croitoresei.

— Dumnezeule ! exclamă Klara. Ce bine îmi pare că mi-a trecut prin minte gîndul acesta, dacă vă găsiţi într-o situaţie atît de grea... mai ales că aveţi şi un copil de hrănit... pe îngeraşul cu care îmi îngăduiaţi să mă joc, pe cînd vă aduceam rochiile în strada Graniczna. Deşi, ţin să vă spun... soarta femeilor care muncesc la Szwejcowa nu este de loc de invidiat...

— Cine-i această Szwejcowa ? Spune-mi unde stă şi cu ce se ocupă ? o rugă Marta, tulburată.

— Szwejcowa are un atelier de lingerie în strada Fret. E un atelier deosebit, într-adevăr, în care lucrează cam douăzeci de femei, dar unde nu există nici o maşină de cusut. De şase ani, în toate atelierele de croitorie nu se coase altfel decît la maşină, numai la Szwejcowa nu. Cu croitul se ocupă ea, împreună cu fiica ei, iar de angajat nu angajează decît lucrătoare care nu ştiu să coasă la maşină, din cele mai disperate, care nu găsesc de lucru... de aceea le plăteşte... de o astfel de plată ţi-e şi ruşine şi necaz să vorbeşti.

— N-are importanţă. Toate astea nu schimbă hotărîrea mea, domnişoară Klara, o întrerupse cu însufleţire Marta. Eu, ca şi verişoara dumitale, nu ştiu să fac

nimic cum se cuvine, trebuie deci să mă duc acolo unde mi se cere cît mai puțin.

— Și unde se plătește cel mai puțin, încheie Klara cu tristețe în glas. E adevărat, vorbi ea mai departe, e mai bine decît nimic. Așa că... dacă doriți, pot să vă conduc la Szwejcowa.

— Dă-mi, te rog, adresa și mă voi duce singură. De ce să-ți mai pierzi vremea cu mine?

— Nu, e bine să merg cu dumneavoastră; voi întîrzia puțin de la masă, dar asta nu face nimic; mama nu va fi neliniștită din pricina asta. Se întîmplă cîteodată să fiu reținută mai mult la magazin, cînd am de terminat ceva urgent. De altfel, n-am mai văzut-o de mult pe Emilia. Mergem împreună.

Marta îi strînse mîna cu recunoștință și porniră amîndouă spre strada Fret.

— Szwejcowa, îi povesti Klara, nu mai e o femeie tînără, iar despre trecutul ei se vorbește în fel și chip. Și-a înjghebat un atelier de croitorie în urmă cu douăzeci de ani, dar nu prea îi mergea bine, pînă nu apăruseră mașinile de cusut. De cînd s-au introdus mașinile de cusut, Szwejcowa s-a îmbogățit; pare ciudat, dar așa este. Am auzit-o pe doamna N. spunîndu-i domnișoarei Bronislawa că Szwejcowa exploatează pe muncitoarele sărace, care nu știu mare lucru și care din cauza mizeriei sînt silite să muncească cu orice salariu. Nu înțeleg bine ce înseamnă asta, dar mi se pare că dacă Szwejcowa nedreptățește pe femeile sărace vina e nu numai a ei, ci și a altcuiva...

Croitoreasa tăcu, îngîndurată. Nu știa pesemne să-și lămurească ideea care i se înfiripase în minte.

— N-aș ști să explic a cui e vina, dar mă întreb de ce sînt pe lume femei pe care le poți nedreptăți? Ba chiar care umblă și se roagă să fie nedreptățite, numai pentru o bucățică amară de pîine?

Marta mergea atît de repede, încît Klara abia putea să țină pasul cu ea. Curînd, ajunseră în strada Fret.

— Pe-aici, doamnă, zise Klara, intrînd pe poarta joasă a unei clădiri, într-un gang jilav.

Intrară apoi într-o curte îngustă, lungă și întunecoasă, înconjurată din cele patru părți de ziduri înalte,

vechi și igrasioase, ce nu lăsau să se vadă decît o fîșie de cer întunecat. Acolo aerul era întotdeauna înăbușitor și îmbîcsit, fiindcă deasupra zidurilor se aflau o mulțime de coșuri, din care fumul ieșea în voie. Învălătucindu-se, așternea în cuntea strîmtă o perdea groasă, cenușie.

În fundul curții era o ușă cu cîteva trepte putrede; deasupra ușii atîrna o firmă mică, dreptunghiulară. Pe fondul ei decolorat scria cu litere mari, galbene:

ATELIER DE LENJERIE
BĂRBĂTEASCĂ ȘI DE DAME
B. SZWEJCOWA

Klara o conduse pe Manta printr-un coridor lung și întunecos, cu o scară în fund. Deschise una din ușile care se înșirau de o parte și de alta a coridorului. Un val gros de aer muced le izbi pe cele două femei. Se opriră într-o încăpere spațioasă, mai mult lungă decît lată, luminată de trei ferestre acoperite pînă la jumătate cu perdelușe albe de muselină, ce dădeau spre curte. Fundul încăperii se pierdea cu totul în întuneric. Tavanul era scund, susținut de niște grinzi prăfuite, podeaua din scînduri nevopsite, iar pereții cenușii, înnegriți de vreme, erau pătați de igrasie.

Pe fundalul acestei încăperi mohorîte se deslușeau siluetele unor femei, foarte multe la număr, așezate în grupuri pe lîngă ferestre, pe la mese, sau cîte una în fața unor dulapuri mari, prin geamurile cărora se zăreau stive de lenjerie cusută, sau pregătită pentru a fi cusută. Deasupra mesei negre din mijlocul încăperii stăteau aplecate două femei, ținînd în mînă cîte o pereche de foarfeci și cîte o cutie cu ace cu gămălie.

După ce înaintă cîțiva pași, Klara dădu din cap în chip de salut către lucrătoarele care își ridicaseră privirile către ea, apoi se îndreptă spre masa din mijlocul încăperii.

— Bună ziua, doamnă Szwejcowa!

Una din cele două femei de lîngă masă își întoarse capul către noua venită și-i zîmbi amabil.

— A, dumneata eşti, domnişoară Klara? Ai venit desigur s-o vezi pe vara dumitale, domnişoara Emilia? Ei, domnişoară Emilia!

Una dintre femeile care şedeau ceva mai în umbră îşi săltă capul. Preocupată de lucrul ei, sau poate dusă pe gînduri, nu văzuse nimic din ceea ce se petrecuse în jurul ei. Îşi ridică ochii tulburi spre Klara, apoi se sculă încet în picioare, puse lucrul pe un scăunel şi făcu domol cîţiva paşi.

— Tu eşti, Klara?! întrebă şi-i întinse o mînă albă, foarte slabă, cu degetele pline de-nţepături.

Cînd apăru în lumina ferestrei, Marta o recunoscu. Era fata pe care o întîlnise pe scările biroului de plasare, cînd se dusese acolo pentru prima dată. Purta aceeaşi rochie, numai că în răstimpul celor trei luni, care se scurseseră de atunci, rochia se mai rosese şi se vedeau pe alocuri unele ţesături, iar faţa îi era mai palidă şi mai trasă. Atît îmbrăcămintea cît şi toată înfăţişarea ei arătau limpede că, în ce-o priveşte, viaţa începuse să-şi înfăptuiască prea devreme procesul cumplit al distrugerii.

Cele două verişoare îşi strînseră mîinile în tăcere. Emilia se întoarse la locul ei, iar Klara se adresă patroanei atelierului:

— V-am adus-o pe doamna Marta Świcka, doamnă Szwejcowa. Ar vrea şi ea să lucreze la dumneavoastră.

Szwejcowa apucase s-o studieze bine pe Marta. Nu i se putea vedea expresia ochilor, ascunşi în dosul ochelarilor, dar glasul îi sună foarte politicos, dulceag, aproape afectuos:

— Îţi sînt foarte recunoscătoare, domnişoară Klara! Doamnă... dacă nu mă înşel, Świcka, sînt măgulită că v-aţi gîndit la modestul meu atelier, dar sincer vă spun, am atîtea lucrătoare, încît nu ştiu, zău, dacă voi putea...

Marta voi să răspundă ceva, dar Klara o trase uşor de mînecă şi interveni imediat:

— Doamnă Szwejcowa, spuse ea cu hotărîrea unei persoane sigure pe ea şi care-şi cunoaşte superioritatea, de ce să mai pierdem vremea? Acelaşi lucru i l-aţi spus şi Emiliei, cînd a venit aici pentru întîia dată, şi

totuşi aţi primit-o... Toată chestiunea constă în a o convinge pe doamna Świcka să accepte cea mai mică plată posibilă, nu-i aşa ?

Szwejcowa zîmbi.

— Dumneata, domnişoară Klara, ai un temperament grozav de iute, zise ea cu o dulceaţă prefăcută în glas. Dumneata compari probabil plata pe care o primesc lucrătoarele la doamna N. cu aceea pe care o poate oferi bietul nostru atelier, atît de sărac, de aceea ţi se pare că plătim prea puţin...

— Ceea ce mi se pare mie, sau ce cred eu, dragă doamnă Szwejcowa, n-are nici o importanţă, o întrerupse Klara. Aş dori numai să ştiu dacă doamna Świcka poate găsi de lucru aici, iar dacă nu, vom merge să căutăm în altă parte.

Szwejcowa lăsă capul în jos şi îşi împreună mîinile pe piept.

— Iubirea de aproapele meu, răspunse ea cu glasul scăzut, nu îmi îngăduie să refuz de lucru unei persoane care...

Klara făcu un gest de nerăbdare :

— N-are nici un rost să vorbim despre iubirea de aproapele în cazul nostru. Doamna Świcka vă oferă munca ei pentru care dumneavoastră o veţi plăti şi atîta tot. E ca şi cum cineva ar intra într-un magazin, ar lua o marfă şi ar pune banii pe masă, fără să mai discute despre iubirea de aproapele...

Szwejcowa îşi înăbuşi un oftat.

— Ştii bine, domnişoară Klara, zise ea, cîtă grijă port eu sănătăţii lucrătoarelor mele şi înainte de toate bunei lor reputaţii...

La aceste cuvinte, chipul ei prelung, brăzdat de zbîrcituri, căpătă o expresie de duritate şi de severitate, pe care n-o mai putuse ascunde.

Klara zîmbi.

— Toate acestea sînt de prisos. Eu aş dori numai să aflu dacă o primiţi pe doamna Świcka în atelierul dumneavoastră, sau nu ?

— Ce să fac ? Ce să fac ? Cu toate că am mai multe lucrătoare decît comenzi, o voi primi...

— Atunci vă pot întreba în ce condiţiuni ? stărui Klara.

— Cum în ce condiţiuni ? În aceleaşi condiţiuni în care lucrează toate aceste femei. Patruzeci de groşi pe zi şi zece ore de muncă.

Klara clătină din cap.

— Doamna Świcka nu va accepta o plată ca asta ! zise ea hotărîtă şi adăugă, rîzînd : Patruzeci de groşi pentru zece ore de muncă înseamnă patru groşi pe oră. Vreau să cred că glumiţi...

Apoi se întoarse către Marta şi-i spuse hotărîtă :

— Să mergem în altă parte !

Klara se şi îndreptase spre uşă, dar Marta rămase locului. Stătu un moment nemişcată, apoi, dintr-o dată, sălţă capul şi spuse răspicat :

— Primesc condiţiunile doamnei. Voi lucra zece ore pe zi pentru patruzeci de groşi.

Klara ar fi vrut să mai spună ceva, dar Marta n-o lăsă să vorbească.

— M-am hotărît să primesc, zise ea şi-i şopti : chiar dumneata spuneai acum o oră că e mai bine să cîştigi puţin decît nimic.

Cele două femei căzură la învoială şi Marta urmă să înceapă lucrul în atelierul Szwejcowei chiar din ziua următoare.

În sfîrşit, după lungi căutări, după o trudă zadarnică, după atîtea umilinţe şi alergături infructuoase, Marta găsise de lucru, aflase posibilitatea de a se întreţine pe ea şi pe copil. Dar cînd se întoarse în cămăruţa ei, obosită de atîta frămîntare, nu zîmbi ca-n ziua în care venise de la biroul de plasare, nu-şi deschise braţele să-şi îmbrăţişeze copila, care-i alergă întru întîmpinare, şi nu-i mai spuse cu lacrimi în ochi şi zîmbetul pe buze : „Să-i mulţumim lui Dumnezeu, micuţa mea !"

Îngîndurată, palidă, cu o cută adîncă pe frunte, cu buzele strînse, se aşeză lîngă gemuleţul mansardei, uitîndu-se cu ochi sticloşi la acoperişurile clădirilor înconjurătoare şi ascultînd zumzetul marelui oraş, fără să poată deslusi vreun sunet.

Cifra infimă a cîştigului făgăduit n-o înspăimînta. Se scursese puţină vreme de cînd începuse a-şi cîrpi

zilele ca pe o zdreanță, ce i se rupea și se destrăma în mîini. Nu se deprinsese încă cu socotelile mărunte ale celor sărmani și nu cunoștea povara grea a grijilor de fiecare zi, care apasă pe umerii omului sărac, pentru a putea măsura viitorul ei cîștig cu nevoile zilnice și să întrevadă cît era el de insuficient.

Nu știa încă dacă va putea face față cu patruzeci de groși pe zi, împreună cu copila ei. Această cifră ridicolă i se părea imensă în comparație cu ceea ce avusese în zilele din urmă. Deși era la începutul drumului spinos al vieții, era destul de deșteaptă și de instruită pentru a-și da seama cît de joasă era treapta socială pe care se afla în prezent, fără cea mai neînsemnată perspectivă de a mai urca vreodată.

Era treapta pe care o așezase incapacitatea ei și teama de a nu muri de foame.

Era treapta la care coborau numai acei lipsiți de o pregătire temeinică, care se încăpățînau să răzbească prin propriile forțe. Ea te cufunda în beznă, într-o atmosferă sufocantă, te condamna la o muncă istovitoare, fără răgaz, pentru o bucată de pîine neagră, amară, pentru o existență în care ești strivit, nevoit să te zbați pentru a te menține cu chiu, cu vai în viață.

O cursă întinsă ca o plasă de păianjen muștelor care zburau către ea de bunăvoie, unde domnea nedreptatea și asuprirea oamenilor care-și plecaseră capetele, smeriți, conștienți de neputința lor.

Niciodată, niciodată, în zilele de bunăstare și belșug, nici într-acelea în care se trezise singură și fără un ban, și nici în perioada în care începuse să-și caute un drum cinstit în viață, Marta nu-și închipuise că puterile îi sînt atît de slabe, cunoștințele atît de reduse, încît va fi nevoită să coboare atît de jos.

Își primise destinul cu o grabă febrilă și cu hotărîre, deși el fusese neașteptat pentru ea. Toate cele îndurate de ea în ultima vreme nu izbutiseră s-o pregătească sufletește.

O sumedenie de gînduri noi, pînă acum necunoscute, negre, sîcîitoare, i se îmbulzeau în minte, în timp ce sta în încăperea întunecoasă și igrasioasă din strada

Fret, cu o pînză în mînă, la care cosea cu sîrguință, ridicînd și coborînd mîna în ritmul monoton al celor-lalte douăzeci de mîini, care se ridicau și coborau în preajma ei.

Venită aci pentru prima dată ca lucrătoare, privi cu mai multă atenție decît în ziua precedentă la femeile numeroase din jur, tovarășele ei de suferință.

Mare i-a fost mirarea constatînd că majoritatea lor erau femei cu trăsături delicate, zvelte, cu mîini albe, care dovedeau că vin din altă categorie socială decît aceea în care se aflau acum. Probabil zorile vieții lor fuseseră mai luminoase. Erau femei de diferite vîrste, cu înfățișări diferite și... fără îndoială, cu temperamente diferite.

Unele stăteau nemișcate și tăcute pe scăunele joase, mișcînd mîinile necontenit. Capetele lor, aplecate asupra lucrului, se ridicau anevoie la sfîrșitul zilei de muncă. Picioarele li se împleteceau, iar ochii stinși, acoperiți de pleoape umflate, roșii, nu se luminau în bătaia soarelui de amiază ce scălda cu razele lui străzile animate ale orașului. Nu reacționau nici la ecoul glasurilor voioase ale oamenilor și nici la forfota din jur.

Îmbrăcămintea le era ponosită, stropită de noroiul străzilor ; părul, pieptănat în grabă, îl purtau strîns la spate într-un coc din care se împrăștiau în dezordine șuvițe pe ceafa lor uscată. Doar cîte un guleraș de un alb imaculat, cîte o verighetă care le sclipea în deget, aminteau necruțător de deprinderile de altădată, de sentimentele și legăturile sufletești care au existat probabil în trecutul lor, mort acum pentru totdeauna.

Erau niște biete ființe obosite, cu inima și cu mintea sleite, cu trupul bolnav, cu sufletul sfîșiat, care duceau o existență sumbră, deznădăjduită, fără de speranță, neavînd drept scut decît tăcerea în care se învăluiseră.

Dar nu aceste femei ofereau cel mai trist tablou în atelierul Szwejcowei. La ferestre, ca niște păsărele ținute în colivie, jinduind după lumina zilei, se îngrămădeau lucrătoarele mai tinere, care nu apucaseră să treacă prin prea multe încercări, fete cu dragoste de

viață în suflet, cu zîmbete care se încăpățîna să le rămînă pe buze. Chipurile le erau palide și supte, îmbrăcămintea sărăcăcioasă, dar ochii, care se ridicau din vreme în vreme, căutînd privirile celorlalte, aveau licăriri de voioșie ; cînd și cînd, aruncau în jur căutături șirete, ironice, sau răutăcioase, așteptînd parcă o rază de lumină să vină de dincolo de zidurile umede și întunecate. Pe chipurile lor trase și din zi în zi tot mai galbene, apărea cîte un zîmbet aidoma expresiei ochilor, neastîmpărat, cîteodată ironic, altă dată visător. În părul bogat se mai rătăcea cîte o floricică, cîte o fundă, o panglicuță trandafirie sau albastră, iar mărgelele la gîtul unora își rîdeau parcă de cîrpiturile și petecele bluzițelor pe care, chipurile, le împodobeau. Toate aceste priviri, zîmbete și podoabe ofereau o priveliște și mai tristă decît înțepenirea și nepăsarea celorlalte femei mai vîrstnice... În aceste făpturi tinere se mai da încă lupta între sentimentele și năzuințele lor și condițiile apăsătoare de trai, între visele unei vieți fericite și realitatea cea mai mizeră. Colegele lor mai mari ajunseseră la resemnare în fața destinului, pe cînd ele mai nutreau speranțe de fericire și tocmai de aceea erau mai în primejdie de a cădea în ispitele vieții. Cele resemnate se apropiau de sfîrșitul drumului lor de chinuri, pe cînd astelalte erau abia la începutul unui drum ce le-ar fi putut duce în păcat. Pe unele le aștepta mormîntul, pe altele poate mocirla.

Cînd erau în atelier Szwejcowa și fiica ei, în odaie domnea o liniște desăvîrșită. Singurul zgomot ce se auzea era țăcănitul uriașelor foarfeci, mînuite fără întrerupere de degete dibace.

Dar liniștea era numai aparentă. Treptat, atmosfera se umplea de foșnet nedeslușit, întretăiat, un fel de zumzet necontenit, care unduia încet, izbucnind din cînd în cînd mai tare, apoi domolindu-se și contopindu-se din nou cu liniștea. Era zgomotul a douăzeci de mîini în continuă mișcare ritmică, respirația a douăzeci de piepturi, tuse uscată, seacă sau violentă, șoaptele buzelor ce abia se mișcau, chicoteli înăbușite. Lucrătoarele din fundul sălii tușeau, iar cele care se înghe-

suiau către ferestre şopteau şi chicoteau. Szwejcowa ridica adesea capul şi arunca de după ochelari o privire asupra sălii. Ochii ei pătrunzători luceau în dosul sticlelor groase, supraveghind atent munca lucrătoarelor. Uneori, punea foarfecele pe masă şi se pornea să ţină cîte o predică lungă cu o voce tărăgănată, mieroasă.

În alte ateliere, spunea ea, lucrătoarele îşi irosesc sănătatea la maşini, care — precum se ştie — sleiesc puterile şi provoacă fel de fel de accidente, dar ea a renunţat la toate foloasele pe care i le-ar fi putut aduce maşinile, numai ca să nu-şi încarce conştiinţa cu păcatul distrugerii sănătăţii semenelor ei. Conştiinţa e lucrul cel mai important, tot ce-i în afara conştiinţei nu e decît iluzie deşartă, spunea ea, cerînd lucrătoarelor ei un singur lucru : moralitate ireproşabilă. În această privinţă era neînduplecată fiindcă nu voia ca întreprinderea ei să capete un renume prost. Asta ar fi dus, zicea, la pierderea clientelei onorabile, la decăderea ei, a copiilor şi a nepoţilor săi.

Lucrătoarele îi ascultau predicile într-o linişte adîncă, dar nici una n-o lua în serios. Ştiau bine că erau crunt exploatate, totuşi o ascultau, tăcute şi smerite, dîndu-şi seama că dincolo de pereţii acestei sordide încăperi le aştepta mormîntul, sau mocirla.

Uneori, Szwejcowa sau fiică-sa plecau pînă în locuinţa lor ce se afla alături de atelier. Prin uşa întredeschisă, răzbăteau pînă la urechile lucrătoarelor acordurile unui pian, se zărea un şir de camere luxos mobilate, cu pardoseală ceruită, strălucitoare, cu oglinzi mari, cu fotolii îmbrăcate în damasc roşu care-ţi lua ochii. Douăzeci de inimi îndurerate de femei se umpleau de amărăciune şi invidie. Unele zîmbeau cu tristeţe, altele se uitau posomorîte, sau clipeau din ochi cu răutate. La ora trei se aprindeau becurile din tavan şi se lucra mai departe la lumina lor, pînă cînd ceasul de perete al Szwejcowei bătea ora nouă.

Întorcîndu-se seara acasă, Marta abia se mai ţinea pe picioare.

N-o istovise atît munca, cît toată atmosfera aceea apăsătoare. O groază nedesluşită îi încleştase inima, îi pătrunsese în creier, în măduva oaselor, paralizînd-o.

•

Rog pe cititorii exigenţi şi mai ales pe cititoarele sensibile şi dornice de impresii puternice, să mă ierte că le narez această poveste cu totul lipsită de intrigă plină de mister şi de eterna desfăşurare a unei idile între două inimi atinse de săgeţile dragostei.

Oricare subiect poate fi dezvoltat într-o povestire în mod diferit. Povestea sărmanei Marta, în loc să se depene ca un fir uniform, ar putea fi desigur înfrumuseţată prin tot felul de sentimente contradictorii, prin evenimente de efect, ar putea fi împletită într-o serie de episoade, care să-i dea farmec, trezind în cititor sentimentul de încîntare sau de groază. Povestea ei ar fi putut să fie inclusă ca un simplu episod într-un roman palpitant, descriind întîmplări fericite sau nefericite, amoroase sau vitejeşti, ale unor eroi favorizaţi de soartă sau urmăriţi de ea, ca în *Numa Pompilius* [1].

Iertaţi-mă dacă, întîlnind-o pe Marta în viaţă, m-am uitat atent împrejur, sperînd să găsesc vreun Pompilius, dar nu l-am aflat. Atunci am încercat să scurtez povestea acestei femei, s-o rezum la un singur episod, dar n-am putut, fiindcă am ajuns la convingerea că ea merită să alcătuiască subiectul unei cărţi ; în sfîrşit, aş fi putut s-o includ într-un ghem încîlcit de intrigi, într-un lanţ de episoade ; n-am făcut nici asta, căci mi s-a părut că i se potriveşte cel mai bine să fie înfăţişată fără asemenea adăugiri.

Iertaţi-mi simplitatea mijloacelor pe care le folosesc pentru a vă prezenta una dintre cele mai îngrozitoare nedreptăţi sociale de astăzi şi însoţiţi-mă mai departe pe calea pe care păşeşte făptura tristă a unei femei, demnă poate de o soartă mai bună decît aceea pe care

[1] Aluzie la romanul *Numa pompilius* al scriitorului francez *Jean-Pierre Claris de Florian* (1755—1794).

a avut-o... Cine e marele vinovat care asupreşte aceste fiinţe, le urmăreşte ca un blestem, le pune piedici şi le zdrobeşte inimile? O veţi deduce singuri din trista poveste a Martei.

•

Varşovia se vesela, strălucea, clărmuia. Era prima săptămînă de după Crăciun. Trecuseră abia cîteva zile de cînd se stinseseră luminile aninate de crengile verzi ale brazilor. În aer mai vibrau, mai pluteau parcă ecourile rîsetelor de copii, ale conversaţiilor zgomotoase din familiile oamenilor fericiţi, adunaţi în jurul meselor încărcate şi împodobite de sărbătoare. Acum era aşteptat să sosească un oaspete mult dorit: Anul nou. Interioarele caselor şi vitrinele magazinelor erau frumos împodobite. Pe străzi se aşternuse un strat gros de zăpadă. Gerul o făcea să sclipească în mii de scîntei, sub razele unui soare generos, ce strălucea pe bolta senină.

Şiruri întregi de sănii alunecau în toate direcţiile, pe trotuare se înghesuiau trecătorii. În această mulţime multicoloră şi agitată, cîte capete atîtea gînduri tainice, îndreptate spre ţeluri mai apropiate sau mai îndepărtate, înalte sau josnice. Iubire, lăcomie, ură, teamă, nădejde, cele mai felurite pasiuni, interese şi năzuinţe se îmbulzeau, se încrucişau în minţile oamenilor. Locuitorii marelui oraş, grăbeau, care pe jos, care în trăsuri, într-acolo unde îi goneau marile idealuri ale vieţii, sau scopurile meschine şi mărunte de fiecare zi. În mijlocul acestui zumzet tainic, imperceptibil pentru urechile omeneşti, pe care-l acopereau risipa de vorbe şi de fapte ale miilor de oameni, se depăna încetişor, neobservat, firul unui gînd ascuns în capul plecat al unei femei, neluate de nimeni în seamă.

„Patruzeci de groşi pe zi... opt zloţi pe săptămînă... din care trebuie să dau zilnic soţiei portarului zece groşi pentru supravegherea fetiţei în timpul lipsei mele de acasă... cincisprezece groşi pentru pîinea şi laptele copilei... cincisprezece groşi pentru masa de prînz... Iar pentru duminică nu mai rămîne nimic..."

Iată la ce se gîndea Marta pe cînd păşea încet, cu capul plecat, pe Calea Krakowska.

„Datorez 45 de zloţi pentru chiria pe două luni... de asemeni la băcănie 20... Pentru blana vîndută am primit 100... Dacă scad 60 din 100 rămîn 40... Janka are neapărată nevoie de ghetuţe şi nici ghetele mele nu mai ţin mult... Mai trebuie să cumpăr lemne... Copilul suferă de frig..."

Marta se pomeni tuşind. Era o tuse seacă, dar rebelă. Trecuse abia o lună de cînd intrase ca lucrătoare în atelierul Szwejcowei şi cît de mult se schimbase. Pe obrazul străveziu apăruseră ici, colo pete gălbui. În jurul ochilor se desenau ceafcăne negre, care se lăţeau din ce în ce mai mult. Pe fruntea atît de netedă şi de frumoasă altădată se săpase o cută adîncă. Rochia ei neagră, îngrijită, se înverzise. Nu mai purta nici pălărie, nici haină îmblănită. Un şal negru de lînă îi acoperea capul, încadrîndu-i fruntea palidă şi obrajii scofîlciţi.

Pe trotuarul larg al străzii forfotea mulţimea oraşului, puntînd cu ea şuvoaiele de gînduri. Printre acestea se strecura şi gîndul trist, mereu acelaşi, al femeii, care trecea neobservată prin mulţime.

„Zece groşi şi cu cinci... cincisprezece, şi cu doi... şaptesprezece... şaptesprezece din patruzeci... = douăzeci şi trei..."

Un gînd neînsemnat, meschin, prozaic, înfiripîndu-se sub bolta cerului de iarnă senin şi strălucitor, cristalizîndu-se într-un şir de cifre reci, în vreme ce omenirea, înaripată de speranţe şi năzuinţe, aştepta noul an.

Acest exerciţiu mintal îi jignea sensibilitatea cu proza şi banalitatea lui meschină, copleşind-o întocmai ca şi sărăcia ei!

Da, a fost o vreme cînd o înaripau şi pe Marta gînduri mai înalte! A fost o vreme cînd şi ea îşi înălţa privirea către albastrul cerului, cînd aştepta şi ea Anul nou cu inima bătînd mai tare şi cu zîmbete pline de nădejde pe buze. Îşi aduse aminte de acele vremuri şi, ridicînd pleoapele, cuprinse cu privirea lumea înconjurătoare. În ochii ei, în care se oglindise pînă atunci numai mîhnirea, începură să se aprindă sclipirile

sentimentelor care-i năvăliră deodată în inimă. O cuprinse întîi dorul de căminul de altădată, apoi o sfîşietoare durere sufletească, apoi revolta pentru lipsurile de care suferea şi cu care încă nu înţelegea să încheie alianţă. Ochii aceia pierduţi în fundul capului se aprinseră neaşteptat, toată fiinţa ei striga parcă de durere, gemînd de spaimă şi de revoltă, cu toată puterea încă neepuizată a voinţei. Se opri o clipă din mers, înălţă capul spre cer şi şopti cu buze tremurînde :

— Nu ! Asta nu mai poate dăinui ! Trebuie să se schimbe ceva ! Nu poate şi nu trebuie să rămînă mereu astfel !

Şi merse mai departe, gîndindu-se că e cu neputinţă să rămînă pentru totdeauna ţintuită pe scăunelul scund din atelierul Szwejcowei, în lumina tulbure, în atmosfera aceea jilavă, mirosind a mucegai, înconjurată de chipuri palide şi scofîlcite, să lucreze zile întregi, fără să cîştige nici măcar atît cît îi trebuia pentru a putea dormi liniştită, pentru a nu-şi pierde clipele de răgaz în calcularea groşilor ce nu izbuteau să-i acopere nevoile.

Prin obîrşie şi prin tot trecutul ei făcea parte din rîndul oamenilor cultivaţi, astfel era privită de alţii şi astfel se socotea şi ea însăşi. Atunci de ce mîna aspră a destinului o trîntise pe treapta cea mai de jos a ierarhiei sociale, unde ar trebui să se găsească numai nefericiţii care nu s-au putut bucura de binefacerile culturii ? Pregătirea ei să fi fost într-adevăr atît de deficitară ? Să fi fost toată cultura ei o biată jucărie, menită să amuze un suflet liniştit, cuprins într-un trup sătul şi satisfăcut, o jucărie ce s-a făcut ţăndări la prima încercare de a o folosi drept sprijin pentru menţinerea forţelor spirituale şi fizice ? Să fi fost cultura ei o simplă iluzie ? Cunoştinţele ei trezeau numai dorinţa de a le folosi, fără să ofere posibilităţi reale de a împlini această dorinţă. Cunoştinţele acumulate de ea trezeau doar năzuinţe înalte, dar numai pentru a aduce o amară deziluzie şi a-i da o stare de adevărată panică în faţa vieţii.

Marta se gîndea la toate acestea, dar nu ştia să-şi generalizeze ideile şi sentimentele, nu-şi dădea bine

seama de fenomenul acela complex care îi cîrmuia destinul. Se agăţa de amintiri, se mîngîia cu conştiinţa că face parte din societatea oamenilor instruiţi în faţa cărora toate porţile sînt deschise.

Era condamnată oare să rămînă pentru totdeauna acolo unde se găsea acum? Nu mai era oare alt loc pe pămînt pentru ea decît acela care o făcea să se ruşineze şi la care se gîndea cu groază? E drept că se rugase lui Dumnezeu să-i dăruiască cel mai modest loc sub soare, pentru ea şi copila ei de care o legau cele mai sfinte sentimente. Dar locul pe care-l ocupa acum, după multiplele ei încercări şi străduinţe, nu era un loc sub soare, ci un hău întunecos, în care ea şi fiică-sa nu trăiau, ci, ferecate una de alta, se stingeau încetul cu încetul, în lipsuri şi nevoi.

Da, mureau încetul cu încetul. Nu era o simplă metaforă, ci o realitate îngrozitoare. Marta se gîndise de la început la situaţia în care se afla şi la datoriile ce o apăsau, dar îşi repetase mereu ca o încurajare şi ca o consolare: „Nu-i nimic. Sînt tînără şi sănătoasă!" Astăzi, numai una din aceste însuşiri îi mai rămînea. Era într-adevăr tînără, dar nu mai era sănătoasă. Suferinţele fizice şi morale, ca un ferăstrău invizibil, îi retezau încetul cu încetul din rezistenţă şi vitalitate.

Începuse să tuşească, slăbise, iar de cîteva săptămîni somnul îi era din ce în ce mai agitat. Se trezea în mijlocul nopţii cu capul greu şi cu dureri în coşul pieptului.

Aşa probabil îşi începuseră calvarul şi celelalte lucrătoare, astăzi cu rumeneala oficii în obraji. Într-una din zile, una din ele părăsi atelierul Szwejcowei cu cîteva ore mai devreme; şi nu se mai întoarse. A doua zi, Marta auzi şoaptele înăbuşite ale colegelor şi se înfioră.

— A murit! Săraca! A murit!

Nu a avut decît douăzeci şi şase de ani şi undeva, într-o mansardă, sau subsol, au rămas doi copilaşi aşteptînd venirea mamei.

— Şi ce s-a întîmplat cu copiii? întrebă cu îngrijorare mama drăgălaşei Janka, fetiţa cu ochişori negri.

— Fetița a fost dată la un orfelinat, iar băiatul a dispărut pur și simplu de-acasă.

La un orfelinat? Va trăi, prin urmare, din milă publică, lăsată în seama unor oameni străini, avînd un viitor plin de incertitudine. Dar băiatul dispărut? Unde s-o fi pripășit? În naivitatea lui de copil își căuta poate mama, pe care au luat-o din mansarda înaltă. Rătăcește poate pe străzi înzăpezite și într-o noapte geroasă de iarnă ar putea muri neștiut de nimeni, acoperit de lințoliul zăpezii, ori s-ar putea întovărăși cu cine știe ce depădături ale societății. Ce grozăvie!

Marta nu se putea gîndi la acestă poveste sumbră, fără să se cutremure. Poate că și pe ea o așteaptă același viitor. Asta n-ar fi nimic. Atîtea ființe care-i fuseseră dragi plecaseră din viață, iar ea se simțea atît de istovită și de nefericită, încît ar fi închis bucuroasă ochii pe veci pentru ca, după cum făgăduiește religia, să se întîlnească cu cei după care plîngea inima ei îndurerată. Dar era în joc viitorul copilei sale! Cum va trăi ea cînd mama ei nu va mai fi, cînd pe obrajii acesteia se va așterne paloarea morții, ca și pe ai lucrătoarei care, cu cîteva zile în urmă, părăsise cu pași șovăitori atelierul de croitorie al Szwejcowei, pentru a nu se mai întoarce niciodată!...

Sub năvala acestor gînduri, Marta își îndreptă dintr-o dată trupul încovoiat.

— Nu! își spuse ea încet, dar cu hotărîre. Asta nu se poate întîmpla! Așa ceva nu trebuie să se întîmple!

Simțise un imbold puternic de a se smulge din mizeria în care se afla, de a-și cuceri posibilitatea unui trai mai omenesc.

Se uită în jur cu o expresie de voință și energie în ochii pînă atunci triști și obosiți. Din tot ce o înconjura, un singur lucru îi reținu atenția: vitrina impunătoare a uneia dintre cele mai mari librării din capitală. La vederea cîtorva zeci de volume, cu coperte multicolore, sufletul femeii fu din nou năpădit de tristețe, de amintiri, de speranță. Își aduse aminte de zilele fericite cînd, sprijinită de brațul soțului ei, tînăr și instruit, intrase adeseori acolo. Recăpătă dorința de a

gusta din plăcerile spirituale pe care le cunoscuse odinioară și de care era astăzi cu desăvîrșire lipsită. Pe fondul întunecat al vieții sale licări bucuria lecturilor de odinioară. Zări cîteva nume de femei tipărite pe copertele cărților. Dintre aceste nume, unul aparținea unei persoane pe care o cunoscuse cîndva și căreia nimeni nu i-ar fi bănuit vreun talent. Dar iată că talentul ieșise la iveală și, încet, încet, numele ei ajunsese să ocupe un loc onorabil printre numele cele mai celebre și strălucite de scriitori polonezi. Iată o femeie, despre care știa că fusese singură și săracă și care își cucerise prin propriile forțe un loc sub soare și stima oamenilor.

— Cine știe? șopti Marta cu buzele-i tremurînde. Poate că și eu îmi voi găsi drumul cel adevărat.

Înaintă cu cîțiva pași și se opri în fața intrării librăriei. Aruncă o privire prin vitrină și îl zări în fundul încăperii pe proprietarul magazinului. Îl cunoscuse bine în trecutul ei fericit. Îi făcuse întotdeauna impresia unui om blînd și cinstit.

Clopoțelul de deasupra ușii răsună vesel și Marta intră în librărie. În prag se opri o clipă și aruncă o privire neliniștită în jur. Se temea să nu fie acolo cumpărători, în prezența cărora nu și-ar fi putut expune scopul pentru care venise.

Din fericire, libraru era singur în fața unui pupitru, preocupat cu trecerea socotelilor într-un registru mare. La deschiderea ușii, înălță capul. Văzînd-o pe Marta, o salută politicos și luă o poziție de așteptare. Femeia înaintă încet și se opri în fața lui.

Rămase un timp cu ochii plecați, iar buzele îi tremurau ușor. Se reculese repede și își ridică privirea către librar. Pe față i se citea încordarea maximă a voinței.

— Vreau să sper că mă recunoașteți? vorbi ea cu glas liniștit și hotărît.

Libraru, care o cercetase cu luare-aminte din clipa cînd o văzuse intrînd, răspunse:

— Bineînțeles, doamnă. Cum aș putea să nu vă recunosc? Am plăcerea să vorbesc cu doamna Świcka! și, fără să vrea, se uită la îmbrăcămintea sărăcăcioasă

a tinerei femei. Cu ce vă pot fi de folos, doamnă? întrebă apoi, cu multă amabilitate şi cu uşoară tristeţe în glas.

Urmă o clipă de tăcere. Marta avea faţa foarte palidă, iar privirea-i îşi pierduse parcă orice expresie.

— Am venit la dumneavoastră cu o rugăminte care vi se va părea desigur neobişnuită, poate chiar ciudată...

Glasul i se frînse neaşteptat. Îşi trecu mîinile peste fruntea palidă. Librarul se ridică de la pupitrul său şi-i oferi un taburet tapisat, apoi îşi reluă locul.

Părea şi el destul de încurcat.

— Luaţi loc, doamnă! Vă ascult cu atenţie.

Dar Marta nu se aşeză. Îşi rezemă doar mîinile de pupitru şi se uită din nou la omul din faţa ei cu o privire ce începuse să recapete expresie.

— Rugămintea cu care vin la dumneavoastră vi se va părea într-adevăr neobişnuită, dar... mi-am amintit că aţi fost odinioară în relaţii amicale cu soţul meu şi am îndrăznit...

Librarul se înclină adînc.

— E adevărat, domnul Świcki mi-a lăsat o neştearsă amintire. Se bucura de stima tuturor celor care l-au cunoscut mai de aproape.

— Îmi amintesc cu plăcere, continuă Marta, că aţi fost în multe rînduri oaspetele nostru.

Librarul se înclină din nou respectuos.

— Ştiu că nu sînteţi numai librar, ci şi editor, deci...

Făcu o pauză, simţind cum îi piere glasul. Apoi, ridică din nou capul, îşi împreună mîinile, şi respiră de cîteva ori adînc :

— Am venit să vă cer ceva de lucru... Să-mi daţi un sfat, să mă învăţaţi ce să fac...

Librarul păru foarte mirat. Se uită la ea cu o privire mai atentă, cercetătoare. Chipul frumos şi tînăr al Martei nu prezenta nici o enigmă greu de dezlegat. El exprima limpede durere, îngrijorare şi implorare! Ochii inteligenţi ai librarului, care o priviseră la început cercetători, severi aproape, păreau acum înduioşaţi. O îngîndurare tristă se aşternu pe fruntea lui. În

începere domni o clipă tăcerea pe care librarul o rupse cel dintîi :

— Dacă-nțeleg bine, spuse el cu o ușoară ezitare în glas, domnul Świcki n-a lăsat nici un fel de avere.

— Nu ! răspunse încet Marta.

— Aveți și un copil, îmi pare ?

— Da, o fetiță.

— Și n-ați găsit pînă acum nimic de lucru ?

— Ba da... lucrez într-un atelier de croitorie, pentru patruzeci de groși pe zi...

— Patruzeci de groși pe zi ?! exclamă librarul. Pentru două ființe ? Dar asta înseamnă adevărată mizerie !

— Da, mizerie ! repetă Marta. Și dacă această mizerie m-ar privi numai pe mine și ar fi fără speranță, vă rog să credeți că aș putea s-o îndur cu curaj, trăind fără să cerșesc sau murind fără a mă plînge. Dar, după cum știți, nu sînt singură, am un copil. Chiar dacă n-aș avea o inimă de mamă iubitoare, glasul conștiinței tot mi-ar porunci să mă-ngrijesc de copil. E datoria oricărei mame. Vă rog să mă credeți că mă cuprinde disperarea cînd mă uit la obrajii supți ai copilei mele și cînd mă gîndesc că pînă acum n-am putut face nimic pentru ea. Mă copleșește o rușine atît de mare, încît îmi vine să intru în pămînt. Știu că există oameni săraci care izbutesc pînă la urmă să se ridice, să-și crească copiii... De ce nu pot să fac și eu ceva pentru copilul meu ? Mizeria este greu de suportat, nici vorbă, dar să te simți neputincioasă în fața ei, deși ești gata să faci orice, e îngrozitor ! Să cauți neîncetat o ieșire și să te vezi alungată de pretutindeni, să fii nevoită mereu să te retragi cu sentimentul propriei tale incapacități, să suferi și să vezi cum suferă lîngă tine ființa cea mai dragă, să te gîndești că această suferință va dăinui și mîine, și poimîine, întotdeauna poate, și să-ți spui : „Eu nu pot face nimic pentru a curma această suferință", este un adevărat martiriu !

Marta spusese toate acestea repede, cu înfrigurare. La ultimele cuvinte, vocea i se stinse și două lacrimi, cu neputință de reținut, i se prelinseră de-a lungul

obrajilor. Își acoperi fața cu batista și rămase cîteva clipe nemișcată, luptînd împotriva plînsului, care îi zguduia din ce în ce mai tare pieptul. Plîngea pentru prima dată în prezența cuiva. Pentru prima dată spusese cu glas tare ceea ce purta de multă vreme în suflet. Nu mai era nici atît de tare, nici atît de mîndră pe cît fusese atunci cînd renunțase de bunăvoie, cu un aer liniștit, la remunerarea muncii, pe care n-o putuse, de fapt, îndeplini, în casa doamnei Rudzinska.

Librarul rămăsese aproape nemișcat la pupitrul său, cu mîinile încrucișate pe piept. Dacă la început păru puțin stînjenit de vehementa ei izbucnire, în clipa următoare fu adînc mișcat.

— Doamne, rosti el cu glasul puțin sugrumat, cît de ciudate sînt destinele oamenilor! Cînd v-am întîlnit în casa dumneavoastră, nu mi-aș fi putut închipui că am să vă revăd în această stare. Aveați un cămin îndestulat și erați o pereche atît de fericită!...

Marta își luă batista de la ochi.

— Da, zise ea cu glasul înăbușit. Eram fericită. Cînd a murit acela pe care l-am iubit atît, am crezut că nu voi supraviețui, dar... după cum vedeți, am supraviețuit!... Durerea mea nu-și va putea găsi niciodată alinare. Credeam totuși să găsesc o ușurare în îndeplinirea datoriei mele de mamă, dar iată că pînă astăzi nu mi-am putut-o îndeplini. Singură și abătută, am căutat să muncesc, ca să aflu cît de cît liniște sufletească și să-i asigur fetiței mele existența și viitorul, dar totul a fost în zadar...

Ochii librarului se pironiră, îngînduraţi, undeva în gol... Avea și el o familie numeroasă. Cuvintele Martei îi evocară poate chipurile dragi — al surorii, mai tînără decît el, al micuței sale fiice, al soției... Li s-ar putea întîmpla și lor să aibă același destin cu al acestei femei însingurate, fără un rost, cu inima îndurerată, cu buzele arse de focul disperării și poate... flămînde. Se gîndi la crunta nestatornicie a destinului!

Privirea lui se întoarse către Marta. Îi întinse mîinile.

— Liniștiți-vă, doamnă, îi vorbi el cu blîndețe. Luați, vă rog, loc și odihniți-vă puțin. Cred că nu veți

considera drept o lipsă de delicatețe din partea mea. dacă în dorința de a vă fi de folos, vă voi întreba despre unele amănunte neapărat necesare. Ați mai încercat și altă muncă decît aceasta pe care o faceți și care ar putea să vă aducă un cîștig mai bun ? Pentru ce anume ocupație vă simțiți mai aptă ? Mai pregătită ? Voi născoci poate... voi căuta să găsesc ceva pentru dumneavoastră...

Marta se așeză pe taburet. Lacrimile i se uscaseră pe obraji, iar ochii ei exprimau din nou acea îndîrjire pe care și-o regăsea ori de cîte ori își punea la încercare puterea voinței. O rază de nădejde i se strecură în suflet. Înțelese că totul depinde de această convorbire și se simți din nou curajoasă, liniștită.

Vorbi sincer și foarte concis, referindu-se numai la fapte. Mîndria n-o lăsa să pomenească despre tot zbuciumul sufletesc prin care trecuse în ultima vreme, dar librarul o înțelese foarte bine. Privirea lui pătrunzătoare se oprise asupra chipului ei. Povestirea Martei îi dezvălui treptat soarta grea a multor femei. Ascultînd cu atenție, cu compătimire și emoție povestea sărmanei femei, care, cu toată energia, cu toate străduințele și ostenelile depuse, nu-și putuse găsi un loc sub soare, în mintea omului acesta generos și instruit își făcu loc marea problemă socială a zilei, marea nedreptate care domnea în societate.

Marta se ridică de pe taburetul pe care șezuse cu cîteva clipe înainte și, întinzîndu-i mîna, adăugă :

— V-am spus totul, nu m-am rușinat de dezamăgirile încercate pînă acum și nici de faptul că m-au înșelat propriile mele puteri, deși intențiile mele au fost dintre cele mai bune. Am făcut tot ce am putut. Am pus la încercare tot ce am știut. Nenorocirea e că am cunoștințe atît de puține, că nu mă pricep mai la nimic. Nu am învățat nimic temeinic. Au mai rămas însă destule domenii de activitate în care nu mi-am încercat forțele. Se va găsi poate și pentru mine o ocupație. Spuneți-mi, pot nădăjdui ? Vă rog, domnule, spuneți-mi fără șovăire, în numele prieteniei pe care ați avut-o pentru soțul meu și în numele acelora care vă sînt dragi, am dreptul să nădăjduiesc ?

Librarul îi strînse mîna cu toată căldura şi-i spuse după o clipă de gîndire :

— Întrucît mi-aţi cerut să fiu sincer, trebuie să vă spun tristul adevăr. Nu prea văd posibilitatea să vă îmbunătăţiţi viaţa prin muncă. Aţi pomenit adineauri de multiplele domenii de activitate. Dar gîndiţi-vă că posibilităţile unui bărbat faţă de acelea ale unei femei sînt incomparabil mai mari. Posibilităţile dumneavoastră aproape că le-aţi epuizat în infructuoasele dumneavoastră încercări.

Marta îl asculta nemişcată, cu ochii plecaţi. Librarul o privi cu compătimire, dar continuă :

— V-am spus toate acestea pentru a nu vă face iluzii prea mari şi pentru a nu avea o nouă şi dureroasă decepţie. N-aş vrea totuşi să plecaţi de aici cu gîndul că n-am vrut să vă întind o mînă de ajutor. Aţi fost timp de cinci ani tovarăşa de viaţă a unui om instruit, ceea ce înseamnă foarte mult. Ştiu că în lungile seri de toamnă şi de iarnă obişnuiaţi să citiţi împreună, şi aţi avut, desigur, prilejul să dobîndiţi un bagaj apreciabil de cunoştinţe. Afară de aceasta, permiteţi-mi să vă spun că felul dumneavoastră de a vă exprima, precum şi concepţiile despre viaţă dau dovadă de un spirit cultivat. De aceea cred că aţi putea şi trebuie să încercaţi o muncă pe un tărîm într-adevăr nou pentru dumneavoastră.

Librarul luă de pe un raft o carte şi ochii Martei se însufleţiră.

— Aceasta-i o lucrare recentă a unuia dintre gînditorii francezi, a cărei traducere ar putea fi folositoare cititorilor noştri şi mi-ar aduce şi mie un cîştig publicarea ei. Aveam de gînd s-o încredinţez altcuiva, acum însă sînt fericit s-o pot susţine pe soţia iubitului şi regretatului meu prieten, domnul Ian.

Librarul împachetă volumaşul cu coperţi de culoare albastră şi i-l înmînă.

— E o lucrare care tratează una dintre problemele sociale actuale. E scrisă într-un stil clar, accesibil, şi nu va fi prea greu de tradus. Iar pentru a cunoaşte preţul muncii dumneavoastră, vă pot preciza că onorariul (iertaţi-mi această expresie oficială) va fi de

şase sute de zloţi. În cazul cînd această ocupaţie se va dovedi corespunzătoare pentru dumneavoastră, se va mai găsi poate şi altceva de tradus. La urma urmei, eu nu sînt singurul editor şi dacă v-aţi cuceri un nume de bună traducătoare, veţi fi solicitată şi de alţii. Mi-aţi spus că nu cunoaşteţi decît foarte puţin limba germană. Păcat, traducerile din această limbă sînt mai căutate şi mai bine plătite. Dar dacă o lucrare, două, vor avea succes, veţi putea lua lecţii de limbă germană ; ziua veţi traduce opere franceze, iar seara vă veţi perfecţiona în limba germană... Aşa trebuie să muncească o femeie. Pas cu pas şi *self-help* !

Marta luă cartea cu mîini tremurînde.

— Dumnezeu să vă răsplătească, domnule ! exclamă ea, strîngînd cu amîndouă mîinile mîna librarului.

Apoi, gîtuită de emoţie, nu mai fu în stare să scoată o vorbă. Ieşi în stradă. Mergea cu pas grăbit, gîndindu-se la fapta nobilă a librarului, la amabilitatea şi înţelegerea lui, şi se întreba : „Doamne, întîlnesc în calea mea atîţia oameni buni, atunci de ce oare viaţa mea este atît de grea ?“

Cartea îi ardea parcă palmele. Ar fi dorit să ajungă în cămăruţa ei cu iuţeala fulgerului, să o răsfoiască mai repede. Poate că ea îi va aduce, în sfîrşit, salvarea. Se opri totuşi într-un magazin de încălţăminte şi cumpără o pereche de ghetuţe, iar cînd intră pe poarta înaltei clădiri din strada Piwna, nu se îndreptă direct spre scări, spre mansarda ei, ci porni către fundul curţii, spre locuinţa portarului. Acolo, sub supravegherea nevestei lui, îşi petrecea Janka ceasurile lungi în care mama ei lipsea de acasă, lucrînd în atelierul Szwejcowei. În ultima vreme, chipul copilei se schimbase şi mai vizibil decît acela al mamei sale. Obrajii se scofîlciseră şi căpătaseră o culoare bolnăvicioasă, rochiţa ei de doliu se decolorase şi, ruptă în cîteva locuri, îi atîrna pe trupuşorul mic şi slăbuţ, ochii ei negri se înfundaseră în orbite, îşi pierduseră strălucirea şi vioiciunea şi căpătaseră expresia plînsului reţinut, caracteristică tuturor copiilor chinuiţi trupeşte şi sufleteşte.

Cînd o zări pe maică-sa, Janka nu i se mai aruncă de gît, nu mai sporovăi ca altă dată şi nu mai bătu din palme de bucurie. Cu căpşorul plecat, cu mînuţele slabe şi îngheţate, sub broboada de lînă în care era învelită, intră în mansardă şi se chirci pe podea, în faţa sobei reci. Marta puse cartea pe masă şi scoase de după sobă cîteva surcele. Janka o urmărea cu ochii stinşi, larg deschişi.

— Azi nu mai pleci nicăieri, mămico? o întrebă după cîtva timp, cu un glas al cărui timbru grav contrasta izbitor cu chipul ei micuţ de copil.

— Nu, puiul mamei, răspunse Marta, azi nu mai plec nicăieri. Mîine e o mare sărbătoare şi în după-amiaza aceasta nu se lucrează.

Apoi puse cîteva surcele în sobă şi, îngenunchind, vru să o îmbrăţişeze.

Dar cînd îi atinse umărul, copila scoase un strigăt de durere.

— Se s-a întîmplat? Ce ai? o întrebă, speriată, Marta.

— Mă doare, mamă! răspunse ea foarte încet şi fără să plîngă.

— Te doare?! De ce?! De cînd?! o întrebă ea, îngrijorată.

Janka nu răspunse. Rămase nemişcată, cu ochii plecaţi. Doar buzele palide îi tremurau ca atunci cînd vrei să-ţi reţii plînsul. Tăcerea îndărătnică a fetiţei o nelinişti şi mai mult. Descheie repede rochiţa ce-i atîrna largă pe trup. Pe umărul slăbuţ şi alb al fetiţei se zărea o vînătaie. Marta îşi împreună mîinile, speriată. Un gînd îngrozitor îi trecu prin minte.

— Spune-mi, Janka, ai căzut cumva sau te-a lovit cineva? întrebă ea încet, cu privirea aţintită asupra petei vinete.

Janka tăcu o clipă, apoi îşi ridică spre ea ochii plini de lacrimi. Se reţinea să nu plîngă, cu toate că pieptul îi tresălta, iar buzele subţiri îi tremurau ca nişte frunzuliţe scuturate de vînt.

— Am să-ţi spun tot, mămico, îi şopti după o clipă, aplecîndu-se către urechea Martei. Şedeam acolo, lîngă sobă, că mi-era frig... Antoniowa venea cu găleata cu

apă... s-a împiedicat de rochița mea, și a vărsat apa. De necaz, m-a lovit tare, tare de tot...

Vorbea foarte încet, parcă îi era teamă să n-o audă cineva. Își lipi capul de pieptul mamei sale, tremurînd din tot trupul.

Marta nu scoase nici un cuvînt. Rămase o clipă ca împietrită, doar buzele ei palide se strînseră și ochii pironiți în gol se aprinseră de ură.

În cele din urmă, scoase un geamăt de revoltă și-și duse palmele la fruntea încinsă. O durere surdă, nemărginită îi sfîșia inima. Timp de cîteva minute, mama și fetița rămaseră strîns lipite una de alta. Fața Martei, cu ochii secați de lacrimi, era aplecată peste obrăjorul palid, înlăcrimat al copilei. După un timp, Marta își luă mîinile de pe frunte și, sprijinind capul fetiței la pieptul ei, îi dădu la o parte părul încîlcit de pe frunte, îi șterse urmele de lacrimi de pe obrajii supți, îi încheie rochița la gît și-i încălzi cu respirația ei mînuțele înghețate. Toate acestea se petrecură în tăcere. De cîteva ori, Marta deschise gura de parcă ar fi vrut să spună ceva, dar nu izbuti să articuleze nici un cuvînt. Se reculese în cele din urmă, se ridică și luă în brațe fetița, o așeză pe pat și scoase din buzunar ghetuțele cumpărate.

Pe buze îi înflori un zîmbet ciudat ! Avea în el ceva chinuit, dar totodată exprima dragostea și curajul mamei care știa să-și înăbușe durerea și să zîmbească pentru a goni lacrimile din ochii copilului său...

Ziua se sfîrșise de mult. Orologiile orașului bătuseră miezul nopții, dar în camera de la mansardă lampa tot mai ardea. Camera părea acum și mai tristă decît atunci cînd Marta îi trecuse pentru prima dată pragul. Lipseau dulapul și scrinul, lipseau și cele două valize de piele. Primele două obiecte, împreună cu cele două scaune noi, le restituise intendentului, nemaiputînd plăti chirie pentru ele, celelalte lucruri le vînduse în zilele geroase pentru a cumpăra lemne. Rămaseră în cameră doar un pat, pe care dormea acum Janka, înfășurată în șalul negru de lînă al mamei, două scaune șchioape și o măsuță vopsită în negru.

Lumina palidă a lămpii desprindea din semiîntunericul camerei chipul frumos, încadrat de păr negru, al femeii cu trăsături înăsprite, care ședea lîngă masă. Ea nu lucra, deși avea în fața ei tot ce-i trebuia pentru a-și începe lucrul : cartea, hîrtie și un toc. Era obsedată de o viziune. În fața ochilor ei se deschideau perspective minunate, de la care nu putea să-și întoarcă privirea obosită. Nu mai era cuprinsă de încredere ca atunci, cînd se așezase la aceeași măsuță cu creionul în mînă, să deseneze, dar nici nu avea destulă putere să asculte șoaptele îndoielii. Șoapte care stăruiau în ea, dar pe care nu voia să le audă. Îi sunau în schimb în urechi ecourile cuvintelor librarului care-i umpleau sufletul de nădejde. Începu să-și depene iar firul viselor aurii, vise care se voiau împlinite. Ce fericire, gîndea ea, să poți executa o muncă plăcută, deși nu prea ușoară, dar care înalță sufletul și îi aduce satisfacție ! Să cîștigi numai în curs de cîteva săptămîni șase sute de zloți ! Ce bogăție ! Cînd va deveni, în sfîrșit, atît de bogată, întîi și întîi va angaja o femeie cinstită, mai în vîrstă, care să aibă și ea copii, sau cel puțin să iubească copiii, să o supravegheze pe Janka, să o îngrijească cu dragoste. Apoi... (Marta se întreba dacă visele ei nu sînt cumva prea îndrăznețe) apoi va părăsi camera aceasta goală, friguroasă și posomorîtă, care o umplea de tristețe, camera aceasta atît de insalubră pentru copila ei, și își va închiria undeva două odăițe calde, uscate, însorite, într-o stradelă retrasă, dar curată și liniștită... Mai tîrziu... cînd își va fi cucerit un renume de bună traducătoare și va fi solicitată de alți editori, cînd va cîștiga de cine știe cîte ori șase sute de zloți, își va angaja profesori de limbi străine și de desen și va învăța. Da, va învăța ziua și noaptea, fără răgaz, cu entuziasm, cu răbdare, căci așa ar fi trebuit să facă de mult... Mai tîrziu, cînd Janka se va face mare... o va urmări cu toată atenția și va căuta să-i ghicească aptitudinile și înclinațiile, pentru ca nici una din ele să nu fie neglijată ; dimpotrivă, se va strădui să-i asigure o comoară de cunoștințe, care să-i fie mîngîiere pentru suflet și o armă în lupta pentru existență. Educația

fetiței, gradul ei de cultură, puterea, fericirea și siguranța zilei de mîine — pentru toate acestea va munci maică-sa. Cu cîtă liniște va închide seara ochii pentru un somn reconfortant, cu cîtă plăcere îi va deschide în fiecare dimineață să salute o nouă zi, cu toate greutățile și îndatoririle ei, dar plină de liniște și de mulțumire. Cu cîtă mîndrie va păși atunci în rîndurile oamenilor, simțind că le este egală în puteri și în demnitate. Cu ce inimă ușoară, înduioșată de fericire, va îngenunchea la mormîntul bărbatului pe care l-a iubit și a cărui imagine o poartă veșnic în sufletul ei și îi va spune : „Iată — sînt demnă de tine ! Nu m-am lăsat doborîtă de greutăți ! Am scăpat de moartea prin foame și de o viață de umilință. Am izbutit s-o ocrotesc și s-o pregătesc pentru un viitor frumos pe copila noastră." Apoi...

Deodată, ochii Martei se opriră asupra unui tablou mic ce se afla pe peretele din fața ei. Era desenul care fusese respins și care i se restituise. Împodobise cu el pereții goi ai camerei sărăcăcioase. Acum își pironi ochii asupra lui. Reprezenta o căsuță la țară, un copac stufos, o păsărică pe o creangă de liliac... o atmosferă senină, în liniștea adîncă a cîmpiilor... Doamne, Dumnezeule, dacă ar putea să cîștige atît, încît să-și înjghebe și ea un astfel de colțișor tihnit, în mijlocul naturii ! Dar atunci va fi desigur o femeie bătrînă. Foșnind prin ramuri, vîntul îi va răcori fruntea încrețită de truda vieții, ochii ei obosiți se vor odihni pe culoarea verde a copacilor, iar cînd își va dormi somnul de veci, păsările îi vor cînta deasupra mormîntului.

Astfel de vise țesu biata femeie, în noaptea aceea, pînă în zori, în mansarda cenușie, citind cartea pe care avea s-o traducă, la lumina firavă a lămpii. O citi cu atenție prima oară, apoi cu entuziasm, și a treia oară cu un interes febril. Înțelese gîndul autorului, pătrunse sensul lucrării pînă în cele mai neînsemnate amănunte. Mintea îi deveni mai ageră și mai receptivă. Intuiția, acest dar rar și atît de prețios, care face din om un semizeu, se deșteptase în ea și-i șoptea la ureche tîlcul ideilor neștiute de ea pînă atunci.

Afară se luminase de mult de ziuă. Marta stinse lampa, luă în mînă tocul şi începu să lucreze. În timp ce scria, ridica din cînd în cînd ochii de pe hîrtie pentru a-şi arunca privirea spre pătuţul copilei adormite. În lumina albă a acestei dimineţi de iarnă, Janka îi păru şi mai slăbită. Cînd pătrunse în cameră prima rază de soare, fetiţa deschise ochii. Marta se ridică, îngenunche alături de pat şi, îmbrăţişînd copila pe jumătate adormită, îşi puse şi ea pe pernă capul obosit, cu fruntea înfierbîntată, şi adormi.

Pe străzile oraşului începuse forfota. Răsunau duruitul trăsurilor, clopotele bisericilor, se auzeau larmă de glasuri, rîsete. Varşovia saluta Anul nou.

•

Trecură de atunci şase săptămîni. Marta părăsise atelierul de croitorie, ca de obicei, la ora prînzului, pentru a se întoarce acasă să pregătească de mîncare. O găsi din nou pe Janka stînd tristă în odăiţa portarului. La vederea mamei sale, care o sărută şi o duse în odaia lor, copila se mai învioră. Marta deschise sertarul măsuţei şi scoase din el un teanc de pagini — traducerea volumaşului la care muncise cu rîvnă vreme de cinci săptămîni. Acuma îşi revedea lucrarea, zîmbind rîndurilor scrise curat, îngrijit.

Înfăţişarea ei se schimbase mult în acest răstimp. Muncise ziua şi noaptea. Zece ore pe zi muncea în atelierul de croitorie, iar nouă ore din noapte lucra la traducere. O oră o consacra fetiţei, iar restul, adică patru ore, somnului. Cu toate că acest fel de viaţă nu se împăca cu regulile de higienă, culoarea bolnăvicioasă de pe obrajii Martei dispăruse, fruntea i se netezise, iar ochii îşi recăpătaseră vechea lor strălucire. Tuşea mai rar şi părea perfect sănătoasă. Speranţa o înviorase sufleteşte şi o întărise parcă trupeşte. Sentimentul nobil al mîndriei îi redase ţinuta dreaptă şi privirea senină de altădată. După prînz — care se compunea dintr-un singur fel de mîncare şi o bucată de pîine neagră — Marta împachetă manuscrisul cu o grijă deosebită într-o hîrtie subţire, albă.

Pe chipul ei se reflecta bucuria interioară, care îi îmbujora obrajii.

Într-unul din turnurile înalte ale orașului, orologiul bătu orele două după-amiază. Marta o conduse pe Janka pînă în camera portarului, apoi ieși. La trei precis trebuia să fie în atelierul Szwejcowei. De aceea porni cu pași grăbiți spre librărie.

Îl găsi ca de obicei la pupitru pe librarul-editor, ocupat cu înregistrarea notelor și a facturilor. La intrarea Martei, ridică ochii și o salută printr-o înclinare respectuoasă a capului.

— Văd că ați terminat, zise el, luînd manuscrisul din mîna Martei. Îmi pare foarte bine. Îl așteptam cu multă nerăbdare. Această lucrare trebuie să fie tipărită cît mai curînd... Tratează o problemă de stringentă actualitate care nu mai poate aștepta... Azi cititorul se interesează de ea, dar mîine ar putea să-i fie indiferentă. Mă voi grăbi să citesc cît mai repede manuscrisul. Vă rog să reveniți mîine la aceeași oră pentru a afla rezultatul.

Ajunsă în atelierul Szwejcowei, Marta nu mai putu lucra ca de obicei. Se străduia zadarnic să-și facă datoria. Mîinile îi tremurau, pe ochi i se așternuse ca o ceață, inima îi bătea cu putere, tăindu-i aproape respirația. Gîndul îi zbura la lucrarea predată: poate că în clipa aceea librarul răsfoiește manuscrisul, îl citește... cercetează fugitiv paginile... De-ar termina mai repede. La pagina a cincea era un capitol greu de realizat și care i se părea Martei cel mai puțin izbutit... În schimb, finalul era pur și simplu admirabil. Traducîndu-l, fusese într-adevăr inspirată, simțise că vorbele ei oglindesc fidel ideea autorului, așa cum o oglindă de cristal răsfrînge chipul frumos al înțeleptului din fața ei. Ceasornicul din locuința doamnei Szwejcowa bătu ora nouă. Lucrătoarele se ridicară; Marta se întoarse iar acasă. Pe la miezul nopții tot se mai gîndea la editor, spunîndu-și c-o fi sfîrșit lectura manuscrisului.

Ce n-ar fi dat să-i poată vedea fața în clipa aceea! Arăta ea oare mulțumire, sau dimpotrivă? Era severă, sau zîmbitoare? Se vor împlini nădejdile ei, sau nu? Afară se lumina de ziuă, dar Marta sta cu capul pe

pernă, fără a fi închis ochii toată noaptea, şi se uita prin ferestruică la petecul de cer ce se dezvăluia privirii. În ochii ei larg deschişi sub fruntea îngrijorată se citea un fel de rugă fierbinte, înălţată către bucăţica aceea albastră de cer. La orele opt trebuia să plece din nou la atelier. Picioarele îi tremurau, capul îi ardea, iar pieptul o durea îngrozitor. Se lăsă pe un scaun, îşi cuprinse fruntea cu palmele şi gemu. Dar numai o clipă. Apoi se ridică, îşi pieptănă părul lung şi mătăsos, îşi puse rochia de doliu şi începu a pregăti ceaiul copilei. O frămînta mereu acelaşi gînd : „Va fi lucrarea ei acceptată, sau nu ?" „A izbutit, sau nu ?" „Mă iubeşte ? Nu mă iubeşte ?" — şoptea cîndva fermecătoarea Gretchen, rupînd cîte o petală din margareta albă. „Ştiu să traduc, sau nu ştiu ?"... — se întreba sărmana Marta, aprinzînd surcelele în sobă, pentru a pregăti mîncarea searbădă de dimineaţă. „Ştiu, sau nu ştiu ?" se întreba iar, pe cînd mătura camera posomorîtă, sau îşi strîngea la piept copila. Cine ar putea spune care anume dintre aceste două eroine purta în sufletul ei o dramă mai mare, căreia dintre ele destinul îi pregătea o soartă mai crudă, care era mai nefericită şi, cerînd mai puţin de la viaţă, se expunea mai mult primejdiei ?

Pe la ora unu după-amiază, Marta se afla iarăşi în Calea Krakowska. Pasul ei se încetinea pe măsură ce se apropia de ţintă. Acum era la uşa librăriei, dar parcă nu-i venea să intre. Făcu vreo cîţiva paşi în direcţie opusă, se rezemă de grilajul uneia dintre impunătoarele case din apropiere şi stătu aşa o clipă, cu capul plecat.

Mai trecură cîteva minute pînă să treacă pragul librăriei, dincolo de care o aştepta... bucuria sau deznădejdea.

De data aceasta, în afară de proprietar, în librărie se găsea şi un bărbat mai în vîrstă, cu ochelari, cu capul pleşuv, cu bărbia proeminentă. Şedea cu o carte în mînă în fundul încăperii spaţioase. Pe masa din faţa lui erau împrăştiate cîteva zeci de volume. Marta nu-i dădu nici o atenţie, aproape că nici nu-l văzu. Toată luarea-aminte îi era concentrată asupra ochilor

librarului, care o priveau cercetători. Pînă la intrarea ei, librarul citise un ziar. În fața lui se afla un vraf de manuscrise. Marta recunoscu printre ele și manuscrisul ei. Un fior o străbătu din creștet pînă în tălpi. De ce era făcut sul și înfășurat în hîrtie de parcă ar fi trebuit să fie predat cuiva? Îl pregătise oare pentru tipografie? Sau poate că nici nu-l citise încă?... În orice caz, nu se poate să fi fost pus acolo pentru a fi restituit aceleia care îi consacrase zeci de nopți, care îl îndrăgise, îl dichisise, își pusese în el marea ei nădejde, unica ei nădejde! Nu! Nu se putea! Prea ar fi fost crud! Acestea erau gîndurile care i se învîrtejau în minte.

Înaintă încet spre librar. Acesta se ridică și, uitîndu-se întîi la omul în vîrstă, apoi la dînsa, îi întinse mîna. Marta observă că era puțin încurcat, dar atribui aceasta prezenței clientului. Acesta însă părea cufundat în lectură. Marta oftă adînc, apoi abia îndrăzni să întrebe:

— Nădăjduiesc că ați citit manuscrisul meu?

— L-am citit, doamnă! răspunse scurt librarul.

Doamne! Ce însemna acest ton? În glasul lui se simțea parcă nemulțumire, atenuată oarecum de o sinceră părere de rău.

— Și care e părerea dumneavoastră? întrebă ea, coborînd și mai mult glasul, reținîndu-și aproape respirația, în timp ce ochii ei mari, larg deschiși, căutau să-i citească pe față răspunsul... Ce n-ar fi dat să se înșele! Pe fața lui citi compasiunea și stînjenirea pe care le deslușise parcă și în glasul lui.

— Părerea mea, doamnă, spuse librarul cu o jumătate de glas, nu vă este favorabilă... Regret foarte mult, credeți-mă, că trebuie să vă dau acest rezultat, dar sînt editor și răspund față de cititori de valoarea operelor editate și... mai sînt nevoit să-mi apăr și interesele întreprinderii. Lucrarea dumneavoastră are multe calități, dar... nu destule pentru a fi tipărită...

Buzele Martei se mișcară mecanic, incapabile de a scoate un cuvînt. După o clipă de tăcere, în care timp căuta probabil cuvintele corespunzătoare împrejurării, librarul urmă:

— Spunînd că traducerea dumneavoastră are calităţi, am spus adevărul ; mai mult încă, pe cît mă pricep în această materie, pot să spun că aveţi aptitudini pentru scris. Stilul dumneavoastră poartă pecetea acestor aptitudini : e viguros, curgător, pe alocurea chiar plin de vervă. Dar... după cît mi-am putut da seama, aceste incontestabile aptitudini nu le-aţi cultivat. Dumneavoastră vă lipseşte tehnica scriitoricească, apoi nu stăpîniţi destul de bine cele două limbi : franceza şi polona, pentru a fi putut reda o serie de nuanţe, de termeni ştiinţifici. Apoi cunoaşteţi mai puţin limba literară, o serie întreagă de expresii pe care le-ar fi cerut lucrarea. De aici decurg unele devieri de sens şi confuzii... Cu alte cuvinte... aveţi aptitudini, dar aţi studiat prea puţin. Iar arta scrisului, chiar dacă se limitează la o simplă traducere, cere neapărat un anumit orizont, studii temeinice, o bogată cultură generală şi o anumită tehnică...

Făcu o pauză, apoi urmă :

— Iată adevărul ! Vi l-am spus cu părere de rău. Mă simt întristat că nu v-aţi cultivat suficient înclinaţiile, căci aveţi înclinaţii de netăgăduit !

Librarul luă de pe masă sulul de hîrtie şi i-l dădu Martei. Dar ea nu întinse mîna, nu făcu nici o mişcare. Rămase dreaptă, împietrită parcă. Pe buzele ei palide flutura un zîmbet straniu. Era unul din acele zîmbete care sînt de mii de ori mai triste decît lacrimile. În el se oglindea o ironie amară la adresa lumii, la adresa propriei sale fiinţe. Cuvintele librarului erau, cu mici variante, aceleaşi pe care i le spusese în urmă cu cîteva luni cel care îi transmisese verdictul în legătură cu desenul ei. Marta mişcă spasmodic buzele.

— Mereu, mereu acelaşi lucru ! şopti ea, apoi îşi plecă îndurerată capul şi exclamă tare : Doamne, Doamne, Dumnezeule !

Aceste exclamaţii scurte erau mai mult un geamăt de durere. Aşadar, nu numai că plîngea acum în faţa altora, dar şi se văicărea. Unde erau vechea ei mîndrie şi stăpînire ? Aceste însuşiri ale sale se pierduseră, fuseseră strivite de necontenitele umilinţe pe care le suferise. Izbuti în cele din urmă să ridice capul, să-şi

reţină lacrimile şi să se uite în ochii librarului. Din nefericire privirea îi era rugătoare, deci iar se umilea.

— Domnule, zise ea în cele din urmă, aţi fost foarte bun cu mine, dar dacă bunătatea dumneavoastră nu a dat un rezultat practic aceasta este vina mea... Deodată se opri. Privirea îi deveni sticloasă. Să fie oare numai vina mea?! izbuti să-ntrebe ea cu glasul foarte scăzut.

Întrebarea şi-o pusese mai mult ei ; condiţiile sociale, a căror victimă era, o apăsau din ce în ce mai mult. Viaţa însăşi îi poruncea să deschidă bine ochii şi să privească în faţă realitatea. Marta se scutură deodată de gînduri şi se uită din nou la librar.

— N-aş putea oare să învăţ ceva de acum încolo? Nu există pe lumea aceasta nici un loc unde aş putea învăţa ceva? Spuneţi-mi, domnule! Vă rog! Vă implor! Spuneţi-mi!

Librarul era pe jumătate încurcat, pe jumătate mişcat.

— Regret, doamnă, zise el cu un gest de compătimire, dar nu cunosc un asemenea loc. Nu uitaţi că sînteţi femeie.

În clipa aceea ieşi din odaia de alături, unde se afla biroul magazinului, un funcţionar, care se apropie de librar, ţinînd în mînă un registru de conturi.

Marta îşi luă manuscrisul şi cînd îi întinse librarului mîna pentru a-şi lua bun rămas degetele îi erau ţepene şi reci ca gheaţa, chipul împietrit şi numai pe buze îi stăruia acelaşi zîmbet amar, care părea să repete la infinit : „Mereu acelaşi lucru!"

Nu se închisese bine uşa în urma Martei, cînd bărbatul cu capul pleşuv aruncă volumul pe care îl citea pe masă şi, de unde pînă atunci părea a fi cufundat în lectură, izbucni în rîs.

— Nu înţeleg ce găsiţi de rîs? îl întrebă librarul cu mirare, ridicîndu-şi ochii de pe paginile registrului adus de funcţionarul său.

— Cum să nu rîd? exclamă el, cu ochii lucind de după ochelarii groşi şi cenuşii. Auzi dumneata, i-a venit cucoanei pofta să devină literată, autoare! Ei nu, că asta-i nostim! Ha, ha, ha! Bine aţi făcut că

i-ați spus-o pe șleau ! Îmi venea să mă ridic de pe scaun și să vă îmbrățișez !

Librarul se uită la el cu o privire severă.

— Vă rog să mă credeți, răspunse el nemulțumit, că mîhnirea mea a fost sinceră. Îmi pare chiar foarte rău c-a trebuit s-o întristez pe această femeie.

— Cum ? exclamă omul de după stiva de cărți. Vorbiți serios ?

— Foarte serios. E văduva unui om pe care l-am cunoscut, l-am iubit, l-am stimat...

— Ba, vă rog să mă iertați, cred că e o aventurieră ! Femeile așezate nu hoinăresc prin oraș în căutarea zilei de ieri. Stau acasă, se ocupă de gospodărie, își cresc copiii și îl slăvesc pe Dumnezeu...

— Dar înțelegeți, domnule Anton, această femeie nu are nici un fel de gospodărie ! Trăiește în cea mai cruntă mizerie...

— Dați-mi pace, domnule Laurenty ! Mă miră că puteți fi atît de credul ! Nu-i vorba de mizerie, domnule, ci de ambiție ! Da, da ! Ambiție ! Ar dori să strălucească prin ceva, să devină celebră, să ocupe un loc înalt în societate și să-și dobîndească astfel libertatea de a face ceea ce vrea și de a-și ascunde capriciile cu paravanul unei superiorități imaginare, al unei activități... chipurile...

Librarul strînse din umeri.

— Dumneavoastră sînteți doar literat, domnule Anton, și ar trebui să cunoașteți mai bine problema educației și a muncii femeilor...

— Problema femeilor ! exclamă omul, ridicîndu-se de pe scaun și îmbujorîndu-se la față, în timp ce ochii îi scînteiau. Știți dumneavoastră ce e aceea— problema femeilor ?! Tăcu, respiră mai adînc, iar, după un scurt răstimp, adăugă ceva mai liniștit : De altfel, ce rost are să vă spun ceea ce gîndesc despre acest subiect ? Citiți articolele mele.

— Le-am citit. Mărturisesc că le-am citit, dar ele n-au reușit să mă convingă.

— Da ? Dacă nu mă credeți pe mine, îi tăie vorba literatul cu ochelari cenușii, îmi place să cred că nu

veți disprețui cel puțin părerea unor somități în această chestiune... Iată, nu demult, doctorul Bischoff [1]... știți cine-i Bischoff ?

— Bischoff, zise libranul, este desigur un mare savant, dar dumneavoastră denaturați cuvintele lui și le exagerați ; nu cred că și-ar lua răspunderea de a condamna mii de ființe la...

— Aventuriere ! îl întrerupse din nou literatul. Credeți-mă că sînt numai aventuriere ! Ființe ambițioase, arogante și lipsite de orice moralitate. La ce bun, mă rog, să avem femei învățate, sau cum se exprimă unii... independente ? Frumusețea, blîndețea, modestia, supunerea și evlavia — iată însușirile proprii femeii, gospodăria casnică — iată sfera ei de activitate, dragostea față de soț — iată singura, potrivita și folositoarea lor virtute ! Străbunicile noastre...

În momentul acela intrară în librărie cîteva persoane și povestea cu „străbunicile" rămase neterminată. A, cîte argumente imbatabile n-ar fi găsit literatul pentru teoria sa, cîte lucruri noi n-ar fi putut spune și scrie despre ambiția și invidia ce împing femeile să depășească acele limite pe care i le-au predestinat natura și unii gînditori... dacă ar fi putut pătrunde în clipa aceea gîndurile Martei, care mergea, abia tîrîndu-și picioarele, pe strada înțesată de lume.

Ieșise din librărie năucă, ametită. Nu se mai gîndea la nimic și nu mai simțea nimic. Primul gînd care îi răsări în minte s-ar fi putut reda prin cuvintele : „Ah, cît sînt de fericiți !" Singurul sentiment ce-și făcuse loc în inima ei fu într-adevăr invidia. Trecea tocmai pe trotuarul din fața Palatului Kazmirowski cu clădirile sale minunate și impunătoare. În curtea spațioasă a Universității mișunau tineri voioși, în uniforme studențești. Unii purtau sub braț cărți voluminoase cu coperte simple sau fără coperte, zdrențuite de atîta întrebuințare, alții împachetau în hîrtie niște obiecte metalice, desigur instrumente de tot felul, pe care

[1] Este vorba de *Teodor Ludwig Wilhelm Bischoff*, anatomist și fiziolog german (1807—1882), adversar al admiterii femeilor în domeniul științelor medicale.

le duceau acasă pentru a-şi continua studiile ştiinţifice. În cîteva minute umplură curtea cu larma specifică sfîrşitului cursurilor, discutînd şi gesticulînd cu însufleţire. Din cînd în cînd, izbucnea dintr-un grup sau altul o gamă întreagă de rîsete tinereşti, de exclamaţii de încîntare sau de entuziasm juvenil. Apoi, grupurile se risipiră. Se strîngeau mîini, se-ncrucişau zîmbete vesele, studenţii părăseau unul cîte unul, sau perechi, perechi, curtea Universităţii, amestecîndu-se printre trecători.

Marta mergea încet, cu capul întors spre marea clădire, care căpătase în imaginaţia ei însemnătatea unui templu, exercitînd asupra-i o atracţie tainică. Studenţii, cu cursurile sub braţ, cu chipurile lor senine sau grave, i se păreau nişte fiinţe într-adevăr fericite, deţinînd privilegii destinate numai semizeilor. Oftă din adîncul pieptului.

„Cît sînt de fericiţi!" şopti ea şi, cuprinzînd încă o dată cu privirea impozanta clădire, pe care o lăsa în urmă, gîndi: „De ce n-am trecut şi eu altădată pe aici? De ce nu pot fi primită astăzi aici? Nu pot? De ce nu pot? Nu am oare dreptul? Şi de ce nu am dreptul? Ce deosebire există între mine şi tinerii aceştia? De ce ei au dreptul să capete acel lucru necesar, fără de care e atît de greu să răzbaţi în viaţă şi pe care eu nu l-am căpătat şi nici nu-l pot căpăta?"

Şi pentru prima oară se ridică în pieptul Martei un val de indignare, de mînie surdă şi de invidie amară, amestecată cu un sentiment de o nespusă, de o distrugătoare umilinţă. Simţea nevoia să se arunce pe lespezile trotuarului, cu faţa la pămînt, sub picioarele trecătorilor. „N-au decît să mă calce în picioare, să mă strivească! gîndi ea. Ce valoare am eu, o neajutorată, o neputincioasă, o nulitate?"

Nu se trezi din vălmăşagul gîndurilor decît atunci cînd sulul de hîrtie îi alunecă din mînă şi îi căzu la picioare, risipindu-se.

Se aplecă să-l ridice şi deodată ochii i se opriră pe două bancnote de cîte trei ruble.

Era un dar al librarului milos, care, respingînd lucrarea, voia să-i dovedească totuşi compasiunea lui. Marta se ridică, ţinînd într-o mînă sulul, iar în cealaltă bancnotele foşnitoare. Ochii ei avură în acel moment o lucire stranie, din gîtlej îi ţişni un hohot de rîs înăbuşit...

— Aşa e drept! exclamă ea aproape cu glas tare. Pentru unii, învăţătură şi muncă, pentru mine, pomană...

Cuvintele şuierară pe buzele ei aproape tot atît de albe ca şi hîrtia pe care o ţinea în mînă.

— Bine! şopti după o clipă. Fie şi aşa! De ce nu mi-au dat ceea ce-mi cer astăzi? Şi de ce pretind de la mine ceea ce nu mi-au dat? Acum n-au decît să-mi dea bani... da, bani pe degeaba... voi primi... n-au decît să-mi dea...

Şi cu o mişcare nervoasă băgă bancnotele în buzunarul rochiei uzate, se clătină şi îşi dădu seama că picioarele n-o mai ajutau. Abia acum, cînd sufletul ei fu din nou aruncat în vîltoarea suferinţei, începu şi trupul să-şi ceară drepturile. Îşi aminti că-i era foame, că petrecuse cîteva zeci de nopţi depunînd o muncă care nu fusese bună de nimic şi... nu putu merge mai departe. Prin ceaţa ce-i întuneca privirea, i se păru că zăreşte nişte scări. Erau scările bisericii Sfintei Cruci. Se aşeză pe una din ele, îşi rezemă capul în mîini şi închise ochii. După scurt timp, trăsăturile chipului ei, pînă atunci crispate, se destinseră, gheaţa care-i înţepenise inima se topi. De sub pleoapele plecate lacrimile începură să curgă, grele, pe faţa ei albă, una cîte una, prelingîndu-se pe mîinile-i uscate şi pierzîndu-se în faldurile rochiei de doliu.

Pe trotuarul Căii Krakowska tocmai trecea o femeie alături de un bărbat. Mergeau cu pas uşor, adînciţi într-o conversaţie foarte însufleţită. Femeia era tînără, elegantă şi frumoasă, bărbatul la fel.

— Poţi să spui ce vrei! Poţi să juri şi tot n-am să te cred c-ai iubit vreodată cu adevărat! spunea femeia, căreia îi rîdeau şi gura şi ochii. Buzele ei roşii ca mărgeanul lăsau să se întrevadă un şirag de dinţi albi; pupilele-i negre scînteiau, aruncînd în jur priviri

fugare. Bărbatul oftă. Era o parodie de oftat, care cuprindea mai multă glumă și veselie chiar decît rîsul femeii.

— Știu că nu mă crezi, Julia, dar Dumnezeu îmi este martor că am iubit-o fără margini, aproape o zi, nebunește ! Era o zeiță ! Zveltă ca un plop, cu ochii mari, negri, cu obrajii de alabastru, cu părul bogat și negru — pana corbului, natural, te asigur că mă pricep la asta... Era tristă, palidă, îndurerată... o zeiță ! Deși mi-a plăcut de la prima vedere, mi-am pus frîu sentimentelor fiindcă știam că vara mea o îndrăgise cu adevărat și luase hotărîrea s-o ferească de mine ca de foc... Într-o zi însă, a intrat în salon la vara mea și cu vocea ei minunată, dulce, o voce de privighetoare, a spus : „Doamnă, n-o mai pot medita pe fiica dumneavoastră..." Era mai frumoasă ca oricînd, Julia. Atunci m-am îndrăgostit de ea de-a binelea. Apoi toată ziua am umblat ametit pe străzi, căutînd-o !

— Și n-ai găsit-o ?

— Nu, n-am găsit-o.

— Nu știai nici unde locuiește ?

— Nu, dar vara mea știa ! Însă, de fiecare dată cînd o întrebam de adresa frumoasei văduve, îmi răspundea : „Ascultă, Oles, de ce nu te duci tu mai bine la birou ?"

Femeia izbucni în rîs.

— Vara dumitale trebuie să fie o persoană teribil de severă.

De data aceasta el nu rîse, nici nu oftă.

— Să nu mai vorbim de vara mea, domnișoară Julia ! zise el grav. Mai bine ascultă continuarea dramei mele. Ah, ce dramă... Închipuie-ți că în aceeași zi, întîlnind-o pe domnișoara Malwina, m-am mulțumit să mă înclin de departe. Mai zărisem pe un afiș de teatru titlul „Frumoasa Elena", dar nu m-am dus, nu. Într-un cuvînt, mă cufundasem într-o disperare atît de neagră, că dacă Bolek nu m-ar fi dus a doua zi pe strada Królewska și n-aș fi întîlnit acolo pe cea mai frumoasă dintre zeițele pămîntene...

— O, o ! îl întrerupse femeia, rîzînd cu indignare cochetă. Te rog, fără complimente !

— ...pînă acum, continuă el, aş fi găsit-o cu siguranţă pe aceea, care a dispărut fără urmă...

— Şi pe care n-ai mai căutat-o...

— Nu. N-am mai căutat-o !...

— Şi desigur ai uitat-o...

— N-am uitat-o ! O, nu ! N-am uitat-o ! Dar rana din inima mea s-a mai cicatrizat... Ce să-i faci ? *Vivre... c'est souffrir...*[1]

La ultimele cuvinte, tînărul îşi ridică privirea plină de melancolie şi fluieră încet aria lui Kalhas din opereta „Frumoasa Elena".

Deodată, se opri din fluierat şi exclamă :

— O ! O ! O !

Femeia de lîngă el îl privi mirată. Oles cel vesel îşi pironise ochii într-un punct şi — minune ! de pe chipul lui dispăruse surîsul. Frumoasa şi delicata linie a buzelor cît şi trăsăturile feţei sale se schimbaseră sub imperiul emoţiei.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă frumoasa femeie, oarecum intrigată. Ar trebui să fiu supărată pe dumneata, Oles ! adăugă ea cu cochetărie. Mergi alături de mine şi privirea îţi fuge Dumnezeu ştie unde...

— Iat-o ! E ea ! abia putu bîigui Oles. Ah, cît e de frumoasă !

Femeia cea tînără şi elegantă, care purta numele de Julia, căută din ochi punctul asupra căruia se pironise privirea partenerului ei. Deodată, se aplecă puţin şi, scoţîndu-şi mîinile din manşonul de samur, exclamă :

— Dar asta-i Marta Świcka !

Erau la o distanţă de numai cîţiva paşi de scările bisericii Sfintei Cruci. Pe una din ele sta o femeie în rochie de doliu. Pe umeri avea un şal negru de lînă, încrucişat pe piept.

Acum Marta nu mai plîngea. O dată cu şiroaiele de lacrimi, care-i secaseră ochii, se mai atenuară şi sentimentele apăsătoare care o istoviseră şi o aduseră aici, aproape de leşin. Chipul ei era alb ca marmura, iar ochii ei aprinşi, secaţi de lacrimi, erau înălţaţi spre

[1] A trăi... înseamnă a suferi...

cerul albastru. Întreaga ei făptură era nemişcată. Nici cea mai mică tresărire nu-i însufleţea pleoapele ridicate, buzele strînse, mîinile îngheţate, aşezate peste faldurile rochiei. Din depărtare ar fi putut să fie luată drept o statuie ce împodobea intrarea măreţului edificiu. O statuie care înfăţişa o femeie rugîndu-se sau întrebînd ceva ; întreba şi se ruga în acelaşi timp.

Într-adevăr, Marta se uita la cer şi în ochii ei se citeau o rugă fierbinte şi o întrebare pornită din adîncul sufletului, o întrebare disperată, stăruitoare...

— Cît e de frumoasă ! repetă încet Oles ca pentru sine şi, aplecîndu-se spre tovarăşa lui de drum, adăugă şoptit : Dacă ar putea fi transportată aşa cu scări cu tot, la teatru, pe scenă... ar produce un efect extraordinar !

— Într-adevăr, e foarte frumoasă, îi răspunse în şoaptă însoţitoarea lui Oles, şi o cunosc foarte bine... Dar ce i s-o fi întîmplat ?... De ce stă aici pe scări ? Şi cît de prost e îmbrăcată ! Parc-ar fi o cerşetoare !

Tînăra pereche se apropia din ce în ce mai mult de Marta, care nu observase că a devenit obiectul atenţiei lor. De cînd, istovită de furtuna lăuntrică, se aşezase aici, poate că mulţi dintre trecători se uitaseră la ea, dar ea nu mai vedea pe nimeni. Sufletul ei cerceta misterul cerului asupra căruia îşi oprise privirea, căutînd acolo poate o putere care să vrea şi să poată zdrobi fatalitatea ce o urmărea neoruţător. Deodată, auzi răsunînd alături de ea nişte voci :

— Doamnă ! spuse una din voci, cea bărbătească. Părea gîtuită de emoţie. Marta n-o auzi.

— Marta, Marta ! exclamă al doilea glas, cel de femeie.

Martei i se păru cunoscut glasul, ca un ecou de altădată, ecou de mult uitat. Avu impresia că însuşi trecutul o strigase pe nume. Încet, cu greutate, ochii ei se mutară asupra chipului femeii, care îşi aruncase manşonul de samur pe zăpadă la picioarele Martei şi-i întinsese două mîini mici, înmănuşate.

— Karolina ! exclamă Marta, întîi cu surprindere, apoi cu o mică rază de lumină pe faţă, care-i destinse trăsăturile, rigide pînă atunci. Karolinko ! strigă încă

o dată, mai tare, și se ridică să apuce mîinile care i se întinseseră. Karolinko ! Dumnezeule ! Ești cu adevărat tu ?

— Tu ești, Marta ? întrebă la rîndul ei femeia învești mîntată în rochie de atlaz și blană de samur. Ochii ei scînteietori priveau cu tristețe chipul slăbit și palid care se luminase de bucurie la vederea ei. Dar în ochii aceia tristețea nu putea zăbovi prea mult. Începu iar să rîdă și, întorcîndu-se spre însoțitorul ei, zise : Vezi, domnule Alexander, cît de mică e lumea ? Eu și cu Marta ne cunoaștem din copilărie.

— Da, din copilărie, repetă Marta, care-l zări abia acum pe domnul Oles cel vesel și-l salută cu o înclinare a capului.

— Dar după cine ești în doliu ? întrebă femeia în samur, aruncînd o privire fugitivă asupra rochiei sărăcăcioase a Martei.

— După soțul meu.

— După soț ! Ești văduvă !... Ce păcat !... Ce interesant băiat era Jan al tău ! Și acum ești văduvă... Unde locuiești, aici la Varșovia ? Sau la țară ?

— Aici.

— Aici ? Dar de ce nu te-ai întors la țară ?

— Moșia tatălui meu a fost vîndută la licitație la cîteva luni după căsătoria mea.

— La licitație ! Ce păcat ! Deci nu mai ai nici un fel de avere. Jan, sărmanul, te-a iubit nebunește și a cheltuit cu tine tot ce-a avut. Și ce faci acum ? Cum o duci ?

— Sînt croitoreasă.

— Grea muncă ! rîse femeia îmbrăcată în atlaz. Și eu am încercat-o, dar m-am lăsat păgubașă.

— Tu, Karola ? Ai fost tu croitoreasă ? se miră la rîndul ei Marta.

Femeia în atlaz rîse din nou.

— Am încercat să fiu, dar n-am prea reușit ! Ce era să fac ? Așa a hotărît soarta mea, de care acum nu mă plîng de loc...

Și iarăși izbucni în rîs. Rîsul ei, pe jumătate zburdalnic, pe jumătate cochet, părea că vine mai mult din obișnuința de a rîde, decît din veselie. Marta cu-

prinse de-abia acum cu privirea îmbrăcămintea bogată a femeii din faţa ei.

— Te-ai căsătorit ? întrebă ea.

Femeia rîse din nou.

— Nu ! Nu m-am căsătorit, draga mea ! Adică, cum să-ţi spun ?... Nu, nu m-am căsătorit...

Rîdea mereu, dar rîsul ei avea acum ceva neplăcut, afectat. Oles cel vesel, care n-o slăbea din ochi pe Marta, se uită la Karolina, îşi mîngîie uşor mustaţa şi zîmbi.

— Dar, ia te uită ! exclamă femeia în atlaz. Vă ţin aici în frig cu palavrele mele, în loc să chem o birjă şi să plecăm imediat la mine. Mergi cu noi, Marta, nu-i aşa ? Avem doar atîtea să ne povestim... Rîse din nou şi, aruncînd în jur priviri repezi şi scînteietoare, adăugă : Vom depăna povestea vieţii noastre ! Este atît de amuzant ! Nu-i aşa, Marta ?

Marta se codi o clipă.

— Nu pot merge cu voi, zise ea. Mă aşteaptă fetiţa...

— Ai un copil ?! Ei şi ?! Nu face nimic. O să mai aştepte puţin.

— Nu, îmi pare rău !

— Atunci vino la mine peste o oră... Stau în strada Królewska.

Spuse şi numărul casei, apoi strînse călduros mîna Martei.

— Să vii ! Te rog să vii neapărat, repetă ea. Te aştept. Ne vom aminti de toate ! De tot trecutul nostru!

Trecutul are întotdeauna un farmec deosebit pentru aceia cărora prezentul le aduce numai lacrimi şi dureri.

Marta se simţi învioată şi emoţionată de această revedere cu prietena ei din copilărie.

— Bine ! Voi veni la tine peste o oră, Karolina !... zise ea.

Cel care s-ar fi uitat la grupul celor trei persoane din mijlocul trotuarului ar fi putut observa că la cuvintele Martei „voi veni !", Oles abia-şi putu reţine dorinţa de a sări în sus de bucurie şi de a striga : „Victorie !" Dar nu făcu nici una, nici alta, se retrase

doar deoparte şi-şi freca palmele. Ochii lui negri, ca nişte cărbuni aprinşi, urmăreau chipul palid al Martei, pe care flutura acum o umbră de zîmbet. Cînd o văzu plecînd, omul cu rîsul veşnic pe buze se adresă, cu entuziasm, tovarăşei sale de drum :

— De cînd trăiesc, n-am văzut o făptură mai minunată, mai atrăgătoare ! Pînă şi oribilul şal pe care-l poartă pe umeri îi stă bine. O, Julia, eu aş înveşmînta-o numai în blănuri şi mătăsuri, în aur chiar...

Karolina ridică ochii şi se uită la obrajii aprinşi ai tînărului.

— Într-adevăr ? ! întrebă ea pe un ton dulceag.

— Într-adevăr ! răspunse Oles şi se uită galeş în ochii însoţitoarei sale.

Femeia în atlaz izbucni într-un rîs scurt, sec.

•

Ziua era pe sfîrşite. Într-un salonaş, ale cărui ferestre dădeau în strada Królewska, în căminul cochet, apărat de gratii de fier lucrate artistic, mocneau cîţiva cărbuni, răspîndind o căldură plăcută.

În faţa căminului se afla o sofa tapisată cu damasc roşu şi un mic balansoar pe care îl acoperea un covor înflorat. La picioarele lui era un taburet moale, a cărui tapiserie înfăţişa un cîine prepelicar, cu urechile lungi.

Pe sofa sta întinsă o femeie zveltă, în rochie neagră cu bordură albă la poale.

În balansoar, cu picioarele încălţate în pantofi eleganţi odihnindu-se pe taburet, se legăna uşor o a doua femeie. Aceasta purta o rochie modernă de atlaz violet, împodobită cu ciucuri de aceeaşi culoare şi cu un guleraş alb dintr-o ţesătură foarte fină. Guleraşul era prins cu o camee mare, încadrată în aur. Părul ei blond-deschis era pieptănat cu grijă, presărat cu o pudră albă imperceptibilă şi cădea în şuviţe lungi, răsucite, pe spate, pe piept, pe gît, pe braţe, pînă şi pe mîinile ei mici, albe, ieşind ca două porumbiţe din manşetele fine. Purta în deget un singur inel cu un briliant mare, sclipitor.

Salonaşul în care se găseau cele două femei nu era mare, dar te izbea prin eleganţa lui. Ferestrele şi uşa înaltă erau acoperite cu perdele de mătase, în oglindă, deasupra căminului, se reflectau diferite piese de bun gust : un ceasornic mare de bronz, bibelouri, pe mese şi măsuţe vase de cristal cu flori multicolore, clopoţei de argint, bomboniere filigranate, sfeşnice cu mai multe braţe. Prin uşa larg deschisă se zărea camera alăturată, luminată de o lampă de masă cu abajur roz, cu pardoseala acoperită cu un covor moale, în mijlocul căruia era aşezată o masă rotundă, lustruită. Sub ferestre, florile de seră răspîndeau un miros plăcut ; în apropierea căminului se mai afla o masă mascată pe jumătate de un paravan verde, pe care se găseau un serviciu de porţelan şi resturi de delicatese, consumate cu un moment înainte.

Femeile şedeau tăcute lîngă cămin. Chipurile lor, luminate de razele roşietice ale jăratecului, se deosebeau mult între ele.

Marta îşi lăsase puţin capul pe perna moale a sofalei, cu ochii pe jumătate închişi, cu mîinile împreunate peste rochia neagră. Pentru prima dată, după cîte luni de zile, mîncase feluri alese, pe săturate, gustase plăcerea unei atmosfere calde, într-o odaie elegantă, împodobită cu obiecte de bun gust. Căldura camerei şi mirosul delicat al florilor o ameţeau ca o băutură tare. Abia acum îşi da seama cît de obosită era, cîtă putere îi luaseră frigul, foamea, tristeţea, teama şi lupta pentru existenţă.

Pe jumătate culcată pe sofaua moale, bucurîndu-se de căldură, respira încet şi adînc. Privind-o, ai fi spus că încetase de a mai gîndi, că alungase toate viziunile supărătoare şi, uluită de tăcerea, de miresmele, de căldura şi de frumuseţea acestui rai în care pătrunsese dintr-o dată, se odihnea, înainte de a coborî din nou în hăul întunecat în care o aruncase soarta.

Karolina îşi privea prietena cu ochii larg deschişi, atenţi, cercetători. Obrajii Karolinei aveau culoarea bujorilor proaspeţi, gura — roşeaţa coralului, iar ochii strălucirea şi vioiciunea tinereţii. Toată strălucea de tinereţe şi seninătate, cu excepţia frunţii. Pe fruntea

ei, un ochi prieeput în a descifra stările sufleteşti ale oamenilor după trăsături ar fi descoperit urme vizibile ale unui trecut zbuciumat. Faţă de frăgezimea obrajilor, fruntea părea ofilită, brăzdată de riduri, acoperită cu o reţea fină, dar deasă de zbîrcituri, care se uneau între sprîncenele îmbinate într-o cută mai adîncă, săpată parcă pentru totdeauna acolo. În ciuda prospeţimii obrajilor, a carminului buzelor, a strălucirii ochilor şi a bogăţiei veşmintelor acestei femei, fruntea ei putea trezi unui cercetător atent şi priceput al chipului omenesc — neîncredere, curiozitate şi... milă.

De cîteva minute între cele două femei se lăsase tăcerea. Prima care începu din nou să vorbească fu Marta. Îşi săltă uşor capul de pe pernă şi îşi întoarse privirea către prietena sa :

— Karolino dragă, povestirea ta m-a uluit. Cine ar fi putut bănui că doamna Herminia se va purta faţă de tine cu atîta cruzime ? Ea, ruda ta cea mai apropiată, aceea care te-a crescut...

Karolina se rezemă de speteaza balansoarului elegant şi, proptindu-şi picioarele în scăunelul tapisat, începu să se legene. Pe buze îi înflori un zîmbet. Îşi aţinti privirea în tavan, apoi spuse :

— Te înşeli, doamna Herminia nu era ruda mea cea mai apropiată ; era chiar o rudă destul de îndepărtată, dar, după tată, purtam acelaşi nume. Atît era de ajuns pentru o doamnă mîndră şi bogată cum era dînsa, ca să binevoiască a creşte o orfană... pentru a face din ea un fel de domnişoară de companie. Mi-a făcut de fapt un mare serviciu, căci orice s-ar zice, mă pot lăuda că am crescut laolaltă cu căţeluşii favoriţi ai doamnei Herminia, o femeie atît de cunoscută în lumea mare. Educaţia mea şi felul nostru de viaţă, al meu şi al căţeilor, se asemănau foarte mult, adică şi eu şi ei dormeam pe perne moi, alergam pe aceleaşi parchete ceruite, ne hrăneam cu mîncăruri alese. Între noi nu exista decît o singură deosebire : aceea că ei purtau învelitoare de mătase şi zgarde aurite, iar eu rochii de mătase şi brăţări de aur. Dar... ei au rămas pînă la sfîrşit în raiul acela, iar pe mine m-a gonit

de acolo doamna Herminia, aidoma îngerului răzbunării şi al trufiei...

La ultimele cuvinte, femeia în rochie violetă începu să rîdă amar. Un rîs care distona cu înfăţişarea ei tinerească, dar care se potrivea cu fruntea-i ofilită. Marta avu un sentiment de milă.

— Sărmană prietenă, îmi închipui cît de mult trebuie să fi suferit, plecînd singură în lume fără nici un mijloc de trai... spuse Marta.

— Şi dacă mai adaugi la asta că am plecat în lume cu o dragoste neîmplinită pe care o purtam în inimă, răspunse Karolina, cu ochii aţintiţi în tavan. Căci trebuie să ştii că pe atunci iubeam cu adevărat. Îl iubeam cu disperare pe fiul doamnei Herminia, pe acel domn Eduard (dacă îl mai ţii minte?), care cînta atît de frumos şi cu un glas cald: „O, înger pămîntesc!" Mai avea şi nişte ochi albaştri, care îţi pătrundeau pînă în adîncul sufletului. Îl iubeam mult de tot... Îl iubeam ca o proastă ce eram!...

Karolina povestise toate acestea pe un ton foarte ironic, iar la urmă izbucni în hohote de rîs.

— O, cînd îmi aduc aminte cît eram de absurdă... Iubeam! Ce prostie!! exclamă ea.

— Dar el? întrebă intrigată Marta. Te iubea şi el cu adevărat? Ce a făcut cînd mama lui ţi-a poruncit să pleci din casă? Cînd te-a lăsat pradă mizeriei, singurătăţii şi pribegiei?...

— El?! izbucni deodată Karolina cu o înflăcărare exagerată. Da, mă privise un an întreg cu ochii lui frumoşi, albaştri aşa de parcă ar fi vrut să-mi pătrundă în adîncul sufletului... Ţin minte, îmi cînta la pian romanţe, care făceau să mi se topească inima, îmi strîngea mîinile la dans, apoi mi le săruta şi jura, pe cîte în cer şi pe pămînt, că mă va iubi pînă la moarte. Îmi scria bileţele pline de foc şi de avînt, iar... cînd mama lui citi întîmplător unul din aceste bileţele şi îmi porunci să plec încotro m-or duce ochii, plecă şi el... la Varşovia... la carnaval. L-am întîlnit într-o zi pe stradă — flămîndă, disperată, în zdrenţe; roşi, plecă ochii, şi trecu pe lîngă mine, ca şi cînd nu m-ar fi cu-

noscut niciodată, iar cu cîteva zile mai tîrziu jura credinţă şi dragoste pînă la moarte în faţa altarului — unei fete de moşier, foarte bogată şi frumoasă. Iată cum a răspuns el iubirii mele.

Karolina începu din nou să rîdă; dar de astă dată cu un rîs scurt, sacadat.

— Mişelul! spuse Marta printre dinţi.

— Exagerezi, draga mea, răspunse Karolina cu o totală indiferenţă. Mişel? De ce? Pentru simplul motiv că s-a folosit de dreptul care ştia că-i aparţine lui şi celor de-o seamă cu el?! Mişel, că şi-a ales ca obiect de joacă o fată tînără şi săracă, atît de naivă, încît să creadă în iubirea lui? Nu găsesc, draga mea. Domnul Eduard nu era nici sfînt şi nici vreun erou de roman. Avea multe calităţi, te asigur, dar făcea ceea ce-i permitea să facă lumea în care trăia. Se folosea de dreptul de a se distra, pe care societatea îl acordă bărbaţilor, cum se folosesc toţi tinerii, ba chiar şi bărbaţii mai vîrstnici.

Karolina spuse toate acestea cu toată seriozitatea şi pe un ton de convingere deplină. Apoi îşi încrucişă mîinile pe piept şi, fără a-şi lua ochii de la tavan, începu să fredoneze o arie din opereta „Zece fete de măritat". Marta o privi uluită.

Trecură cîteva minute. Femeia înveşmîntată în mătase foşnitoare încetă de a mai fredona, îşi puse coatele pe genunchi şi obrajii în palme şi se aplecă uşor spre prietena ei.

— La urma urmei, reîncepu ea pe acelaşi ton, în părerile noastre despre oameni trebuie să ţinem seama de obiceiurile lor, de concepţiile lor. Dacă, de pildă, culoarea albă şi cea neagră ar avea facultatea de a gîndi şi de a simţi, prima — obişnuită cu superioritatea pe care i-o recunosc neîncetat oamenii faţă de a doua — şi-ar putea imagina foarte bine că culoarea neagră există pe lume doar pentru a procura diferite plăceri şi amuzamente culorii albe. Lucrul cel mai important în relaţiile dintre oameni este deosebirea de situaţie care există între ei, iar între mine şi domnul Eduard era o deosebire uriaşă, draga mea.

— Înțeleg, desigur, o întrerupse Marta cu vioiciune, el era un om bogat, iar tu o fată săracă. Dar bogăția îți dă oare dreptul să-ți bați joc de cei săraci?

— Numai în parte, răspunse Karolina. Cînd vorbeam de deosebire, nu m-am referit numai la bogăție sau la sărăcie, căci dacă m-aș fi fost o femeie săracă, ci un bărbat sărac, domnul Eduard — care, o repet, are o mulțime de calități — nici nu s-ar fi gîndit să-mi facă vreo nedreptate, sau să mă jignească. Un bărbat bogat și în același timp onorabil nu nedreptățește și nu jignește pe un bărbat sărac; și dacă o face, atunci opinia publică îl condamnă. Îl disprețuiește. Dar nu uita că eu nu eram bărbat, ci femeie, iar jignirea și nedreptatea aduse mie de domnul Eduard erau cu totul altceva decît o jignire și o nedreptate aduse unui bărbat. *Ça ne tire pas à conséquence!*[1] Dimpotrivă, îi aduce respectivului numai faimă, se numește succes, bărbăție, îl face să devină un bărbat interesant, îl încunună cu aureola de cuceritor. Se spune despre el: „Ce băiat de ispravă este acest Edi!" „Ce afurisit zdrobitor de inimi!" „S-a născut cu căiță!" „Are noroc la femei!" „Pentru el ademenirea unei femei este o nimica toată!" ș.a.m.d. Oricine simte o plăcere deosebită cînd e lăudat și fuge de disprețul lumii ca de foc. Mulți nu fac rău din teama de a nu fi condamnați și fac binele numai pentru a fi lăudați. Domnul Eduard avea pentru mine oarecare simpatie. Nu e de mirare — eram frumoasă, aveam optsprezece ani. Această simpatie îi făcea plăcere și omul se purta în consecință. Și nici asta nu trebuie să te mire; știa din copilărie că are dreptul să-și satisfacă orice plăcere și, dacă nu s-ar folosi de acest drept, ar fi considerat un nătîng, un papă-lapte, iar dacă se va folosi, va fi socotit un om îndrăzneț, un tînăr interesant. A făcut deci ceea ce-ar fi făcut oricine în locul lui. De aceea nu am avut nici o pretenție de la el, dimpotrivă, îi sînt recunoscătoare... m-a împins în vîltoarea vieții, m-a învățat să cunosc viața și marile ei adevăruri...

[1] Aceasta nu atrage urmări.

Întinse mîna, luă din farfurioara de cristal de pe masă o bomboană cu miros de trandafir şi, ronţăind-o cu dinţii ei albi, lovi din nou cu pantoful în micul taburet de la picioarele ei. Balansoarul se mişcă ceva mai tare, legănînd-o mai repede. În clipa aceea ochii ei aveau strălucirea briliantului pe care-l purta în deget şi care împrăştia zeci de raze sclipitoare în lumina flăcărilor din cămin, reflectînd culori de curcubeu. Iar ochii Martei, aţintiţi asupra obrajilor prietenei sale din copilărie, se întunecară şi se putea citi în ei o adîncă tristeţe.

— Te-a împins în vîltoarea vieţii, zici? întrebă ea aproape în şoaptă. Şi ce binefacere găseşti în asta? Viaţa e atît de îngrozitoare pentru o femeie săracă! Ţi-a dezvăluit adevărurile vieţii? Care adevăruri? Acelea care-ţi arată deosebirile uriaşe dintre bărbat şi femeie, care, în definitiv, tot om este? Ce adevăruri înfricoşătoare!... Create tot de oameni!...

— Dar ce ne priveşte asta pe noi? exclamă Karolina. Indiferent cine le-ar fi creat, ele există. Ele sună pentru bărbat: „Vei învăţa! Vei munci! Vei cuceri şi te vei bucura de viaţă!" Iar pentru femeie: „Vei servi bărbatului drept un obiect de joacă!" Indiferent de unde vin aceste adevăruri, e bine să le cunoaştem, ca să nu ne măcinăm inimile într-o amărăciune zadarnică, ca să nu ne pierdem tinereţea în a încerca să prindem razele soarelui, ce nu se lasă prinse. Nu are rost să alergi după năluci, după ceea ce există pe lume pentru alţii; altfel, în goană după virtute, dragoste, respectul oamenilor şi alte asemenea frumuseţi, rişti să mori de foame...

— Ai dreptate, răspunse Marta aproape în şoaptă. Să nu moară de foame... este singura fericire la care are dreptul să năzuiască o femeie săracă!

— Crezi? o întrebă Karolina, arătînd cu degetul pe care strălucea briliantul obiectele din jur. Şi totuşi... uită-te, priveşte!...

Marta nu se uită, deschise numai gura ca şi cînd ar fi vrut să-i pună o nouă întrebare, dar se reţinu. Apoi, tăcură amîndouă vreme îndelungată. Karolina continua să se legene uşor, ronţăind bomboane, fără a-şi

lua ochii de la chipul Martei care şedea cufundată în gînduri, cu capul proptit în palme, cu ochii plecaţi.

— Ştii că eşti într-adevăr frumoasă ? rupse deodată tăcerea femeia învesmîntată în mătase violetă. Eşti cel puţin cu o jumătate de cap mai înaltă decît mine. Sărăcia nu te-a urîţit de loc ! Flăcările din cămin care îşi aruncă lumina pe chipul tău îţi îmbujorează obrajii, făcîndu-te şi mai frumoasă. Dacă, în locul acestor rochii ponosite, ai îmbrăca o rochie în culori vii şi de o croială impecabilă, dacă în locul acestui guler ai avea în jurul gîtului o dantelă transparentă, dacă ţi-ai ridica puţin părul şi ai înfige în el o floare sau două ace de aur... ai fi şi mai frumoasă ! Ar fi de ajuns să apari de cîteva ori într-o lojă de rangul întîi, la reprezentarea unei comedii la modă, ca tot tineretul din întreaga Varşovie să se întrebe în cor : „Cine este această femeie ? Unde locuieşte ? Ne-ar îngădui oare să-i depunem la picioare omagiile noastre ?“

— Karolina ! Karolina ! exclamă Marta, ridicîndu-se în picioare şi privind-o uimită pe prietena ei din copilărie. În ce scop îmi spui tu toate acestea ? Ce legătură pot avea cuvintele tale cu situaţia în care mă aflu, cu durerea mea de biată văduvă şi cu grijile mele de mamă ? La ce-mi foloseşte mie frumuseţea ? Şi de ce m-aş găti cu rochii bogate ?

— De ce ? Mai întrebi de ce ? O ! Doamne !

Karolina izbucni într-un rîs care se revărsa ca o cascadă. Apoi se aşternu din nou tăcerea.

— Cîţi ani ai tu, Marta ?

— Am împlinit de curînd douăzeci şi cinci.

— Iar eu douăzeci şi patru. Sînt deci cu un an mai tînără decît tine, dar, pare-se, cu mult mai înţeleaptă. Ţi-am luat-o înainte, sărmană victimă a viselor şi a propriilor iluzii !

Urmă o scurtă pauză, apoi Marta se ridică hotărîtă.

— Ai dreptate, Karolino, văd şi eu că eşti mai înţeleaptă decît mine şi ai ajuns mai departe în viaţă. Tu ai avere şi eşti la adăpost de necazuri. Nu ai grija zilei de mîine. Dacă ai avea ca mine un copil, n-ai fi nevoită să-l laşi să fie înghiontit şi batjocorit de oameni străini, nici să-l vezi cum slăbeşte, cum păleşte

și cum se topește sub ochii tăi pe zi ce trece. Te cunosc de atîta vreme, am copilărit împreună, am ținut una la alta... dar eu tot n-am avut curajul pînă acum să te întreb de unde îți vine toată această bogăție din jurul tău ? Cum ai reușit să scapi de sărăcia, de mizeria, despre care mi-ai povestit cu puțin înainte... Nu te-am întrebat, fiindcă mi-am dat seama că eviți întrebările mele, dar, iartă-mă dacă ți-o spun, n-ar trebui să ascunzi nimic... tovarășei tale de joacă, prietenei căreia îi încredințai cîndva visele tale de tinerețe ; ești aproape datoare să-mi spui cum de ai învins fatalitatea ce urmărește fără cruțare femeile tinere și sărace... Poate că experiența ta ar arunca o lumină asupra drumului pe care ar trebui să apuc și eu...

— Oh, da, te asigur, va arunca chiar o lumină foarte puternică, strălucitoare ! exclamă femeia cu părul răsfirat pe spate. Ochii îi luceau ca două bucăți de gheață în care se reflectau culorile curcubeului și pe buze îi apăru un zîmbet șăgalnic.

— Cînd am dat pentru prima dată piept cu viața, continuă Marta, cînd am început să lupt pentru a-mi putea crește copilul, mi s-a spus că femeia poate răzbi numai atunci cînd are o foarte bună pregătire într-un domeniu oarecare, sau e cu adevărat talentată... Ai tu asemenea pregătire desăvîrșită, Karolino ?

— Nu, Marta, nu am nici un fel de pregătire. Nu știu nimic. Știu numai să dansez, să organizez petreceri la mine acasă și să mă îmbrac frumos !

— Nu te-am auzit niciodată vorbindu-mi de vreun talent deosebit...

— Fiindcă n-am nici unul.

— Poate că ai avut rude bogate, care ți-au lăsat vreo avere ?

— Da, am avut, într-adevăr, rude bogate, dar ele nu mi-au dat niciodată nimic !

— Prin urmare ?! întrebă din nou Marta.

— Prin urmare, o întrerupse Karolina, ridicîndu-se deodată din balansoar, care se legănă de cîteva ori și lovi taburetul de la picioarele ei : eram frumoasă, și... și am înțeles care era unica mea șansă în viață.

— Ah ! exclamă încet Marta, gata să sară în sus, dar femeia din faţa ei o ţintui în loc cu privirea. Sta acum nemişcată, părul ei blond şi statura zveltă se profilau pe pereţi, în lumina trandafirie a jărateculuí. Ridică sprîncenele şi o privi pe Marta în faţă cu ochii ei adînci, înflăcăraţi, în care ardeau acum zeci de luminiţe tainice.

— Văd că te-ai speriat, făptură naivă, şi vrei să fugi ! Bine, du-te ! Ai dreptul să iei un pumn de noroi şi să mi-l arunci în obraz. Cine-ţi poate contesta acest drept ? Azi încă îl mai ai...

Marta îşi acoperi ochii cu mîinile.

— Ce faci ? Îţi acoperi ochii ? Nu vrei să te mai uiţi la mine ? Te întrebi în gîndul tău dacă e adevărat că eu sînt Karolina aceea neprihănită, naivă, care alerga cu tine pe pajiştea înflorită de la moşia voastră sau zbura în ritmul valsurilor ameţitoare pe parchetele lucioase ale saloanelor doamnei Herminia. Aceea care iubea cu pasiune trandafirii albi şi parfumul de lăcrămioare, iar în lumina razelor de lună nu vedea decît ochii de safir ai domnului Eduard ?... Da, eu sînt aceea, eu în persoană, iar dacă făptura mea te stînjeneşte, poţi să nu te uiţi la mine... dar te rog numai să mă asculţi...

Karolina făcu vreo cîţiva paşi şi se aşeză pe sofa alături de Marta.

— Ascultă, vorbi ea. Ţi-ai pus oare întrebarea şi ţi-ai dat vreodată seama care e locul pe care îl ocupă o femeie în lume ? Desigur că nu. În cazul acesta îţi voi spune eu. Nu ştiu cum stau lucrurile, dacă le supui legilor divine de care mi-ai pomenit cu o clipă mai înainte, dar după legile şi după obiceiurile pămînteşti, femeia nu este un om, este un obiect. Te rog, nu întoarce capul ! Îţi spun adevărul, un adevăr relativ poate, dar totuşi adevăr. Oameni sînt numai bărbaţii. Uită-te la ei ! Fiecare bărbat trăieşte prin el însuşi. Nu are nevoie să i se adauge o cifră ca să înceteze de a fi un zero. Femeia e un zero dacă un bărbat nu-i stă alături pentru a completa o cifră. I se dă un cadru strălucitor, ca să atragă asupra ei privirile unui număr cît mai mare de cumpărători — asemenea unui dia-

mant în vitrina unui bijutier. Dacă nu se va găsi pentru ea cumpărătorul sau, găsindu-l, îl va pierde, se va acoperi cu rugina veşnicei dureri, a sărăciei celei mai cumplite, va deveni iarăşi un zero. Se va usca de foame, va tremura de frig, se va îmbrăca în zdrenţe şi toate încercările ei de a ieşi la lumină vor fi zadarnice. Reaminteşte-ţi de toate fetele bătrîne, de toate femeile părăsite, de toate văduvele pe care le-ai întîlnit în viaţă! Priveşte la colegele tale din întreprinderea Szwejcowei, în ele va fi oglindită şi viaţa ta!... Ce loc ocupaţi voi toate laolaltă în lumea aceasta? Ce nădejdi aveţi? Unde-i posibilitatea de a ieşi din mlaştină şi de a ajunge acolo, unde năzuiesc toşi oamenii să ajungă? Sînteţi nişte plante orescute în sere, ale căror tulpine nu au puterea să reziste vînturilor şi furtunilor — şi probabil că aşa va fi mereu de vreme ce profeţii şi înţelepţii lumii au numit femeia „cea mai frumoasă floare a naturii". Da, femeia este o floare, femeia este un zero, femeia este un obiect, femeia este o fiinţă neajutorată. Pentru ea nu există nici fericire, nici pîine, fără bărbat. Femeia trebuie să se alăture cu orice preţ unui bărbat, dacă vrea să trăiască. Altfel, se duce în atelierul de lenjerie al Szwejcowei şi moare încetul cu încetul. Dar ce face ea atunci cînd vrea cu toată fiinţa ei să trăiască? Hai, ghiceşte! Nu ghiceşti? Ei bine! Acoperă-ţi ochii şi cu cealaltă palmă, ca să nu poţi vedea nici măcar o părticică din rochia mea, dar ascultă-mă totuşi mai departe...

Eram tînără, frumoasă, obişnuită să trăiesc în lux şi trîndăvie. Cînd m-au gonit din casa rudelor mele bogate, toată averea mea erau cele cîteva rochii pe care le mai aveam, o brăţară de aur moştenită de la mama şi un inel cu email albastru pe care mi l-ai dăruit tu, în ziua cununiei tale. Am vîndut brăţara şi inelul, crezînd că suma primită îmi va ajunge pînă ce voi găsi un mijloc de trai. Mi-am închipuit că sînt şi eu „un om" şi din cauza acestei erori am suferit cîteva luni chinurile iadului. Aş fi suferit poate şi mai mult timp dacă, spre norocul meu, nu l-aş fi întîlnit pe strada Nowy Świat pe domnul Eduard. Îl mai iubeam. Cînd a trecut pe lîngă mine, fără să mă salute, m-am

convins definitiv că sînt un obiect pe care oricine îl poate lua sau arunca după bunul său plac. Ar fi procedat oare cineva cu un om, cum a procedat cu mine bărbatul la care visam mereu, bărbatul ale cărui trăsături le evocam în minte cînd sufeream de foame şi mă zbăteam în lipsuri ? Din clipa în care mi-am pierdut credinţa în demnitatea mea de om, au luat sfîrşit şi chinurile mele. Ai auzit poate de domnul Vitalis, acel tînăr care s-a căsătorit cu o soţie mult mai în vîrstă, pentru averea ei ? Avea o moşie în apropiere de Varşovia şi o casă frumoasă în centrul capitalei. Venea adeseori în prăvălia din strada Ptasia, unde o ajutam pe patroană la vînzarea lumînărilor şi a săpunului, în schimbul unui sac cu fîn drept aşternut într-un colţ al camerei copiilor, al unui blid cu crupe şi al unui pahar cu lapte pe zi. Munca mea merita ceva mai mult decît această plată, dar cinstita mea stăpînă o exploata pînă la sînge pe lucrătoarea pe care o ridicase de pe stradă, obosită, flămîndă, în zdrenţe. Două zile după întîlnirea aceea cu Eduard şi două nopţi, despre care aş prefera să nu-ţi vorbesc, am încetat să vînd lumînări şi săpun. I-am spus domnului Vitalis „da", am părăsit prăvălioara şi odaia în care veşnic ţipau şi se încăierau cinci copii murdari şi m-am mutat aici...

Marta stătea împietrită. Printre palmele cu care îşi acoperise ochii, i se vedea faţa albă ca varul, nemişcată. Un fior o străbătu din cap pînă în picioare, cînd auzi aproape de ureche un rîs scurt, sec, asemenea unei hîrîitori cum au de obicei paznicii de noapte.

— Nu ştiu nici eu de ce vorbesc pe un ton atît de dramatic ? reîncepu, rîzînd, femeia cu părul blond răsfirat pe umeri. Rochia ta de doliu mi-a întunecat salonul. Nu-mi place nimic întunecat, sînt îndrăgostită de lumină ! La teatru îmi place să văd comedii ca să pot rîde, iar acasă ador bomboanele ! Crede-mă, Marta, e mai bine aşa !

Luă mîna prietenei care atîrna moale între cutele rochiei şi, apropiindu-se de ea, continuă :

— Ascultă-mă, îi şopti ea, plecîndu-se la urechea Martei. Cîndva te iubeam, dar astăzi te compătimesc.

Inelul pe care mi l-ai dăruit tu m-a hrănit cîteva săptămîni, mă simt datoare să te ajut şi eu cu vorba şi cu fapta... Pînă acum nu ţi-am făcut decît teorie, să trecem la partea practică... Alături de locuinţa mea sînt trei odăi, la fel cu acestea, de închiriat... vrei să te muţi acolo? De mîine chiar putem fi vecine. Vei aduce aici copilul, care va avea asigurată căldura şi confortul necesar. Iar poimîine, vei lepăda rochia asta urîtă de doliu...

Marta îşi luă palmele de pe obraji şi înălţă capul.

— Ajunge, Karolino! zise ea, ridicîndu-se. Te rog, nu mai adăuga nici un cuvînt!...

— Cum? Nu vrei? strigă femeia învesmîntată în atlaz.

Marta nu răspunse imediat. Obrajii ei treceau de la paloare la roşeaţa cea mai vie, glasul îi tremura şi i se păru că din piept i se rupe ceva cînd începu să vorbească:

— Cu puţin în urmă, dacă cineva ar fi îndrăznit să-mi vorbească aşa cum mi-ai vorbit tu, m-aş fi simţit jignită de moarte şi m-aş fi supărat pe el pentru toată viaţa... acum însă nu simt nimic altceva decît o mare durere şi o imensă ruşine. Trebuie să fiu, într-adevăr, ceva mai puţin decît un om, un zero, cum spui tu, dacă fără vina mea, fără umbra vreunei fapte rele, fără să caut altceva decît o muncă cinstită, am ajuns... să ascult ceea ce am auzit... Cît de jos am decăzut!... Şi pentru ce? Pentru care vină?

Marta tăcu o clipă, cu ochii aţintiţi în pămînt, apoi continuă pe un ton mai blajin:

— Nu te disprețuiesc, draga mea, nu voi arunca în tine cu noroi, aşa cum ai spus. Dumnezeu mi-e martor că ştiu ce-nseamnă viaţa unei femei sărace, o trăiesc şi eu de cîteva luni... dar astăzi am gustat picătura ei cea mai amară. Repet, nu te disprețuiesc, dar nu pot călca pe urmele tale! Nu! Asta nu! Niciodată! Niciodată!

Tăcu din nou, cu privirea pironită într-un punct din spaţiu. Acolo văzu, cu ochii închipuirii, unul din tablourile trecutului său. Nu era un tablou vesel, fericit; dimpotrivă, îl înfăţişa pe unicul bărbat pe care-l iu-

bise pe patul lui de suferință. Fața îi era rigidă sub suflul morții apropiate, respirația sta gata să se oprească în pieptul bolnav, dar ochii lui erau ațintiți asupra chipului soției sale, cu ultimele dor licăriri de viață; mîna lui crispată de spasmele agoniei îi strîngea mîna cu degete aproape înțepenite. „Sărmana mea Marta, cum ai să trăiești tu fără mine?" Cu aceste cuvinte, rostite greu de buzele lui învinețite, o părăsi pentru totdeauna.

— O, cît de mult l-am iubit! Cît de mult îl iubesc încă! șopti Marta, și mîinile-i căzură fără vlagă peste rochia ei neagră. Nu, Karolino! Pentru Dumnezeu, nu! strigă ea, ridicîndu-și obrazul palid, emoționat. Eu am fost mai fericită decît tine. Omul pe care l-am iubit n-a făcut din mine un obiect. M-a luat de soție, m-a iubit, m-a respectat. Chiar și în agonia lui s-a gîndit la mine, la viitorul meu. Îl iubesc și acum, cu toate că nu se mai află printre cei vii, și vreau să-i respect numele. Dragostea pentru el și amintirea lui sălășluiesc în mine ca o icoană sfîntă în fața căreia arde mereu o făclie întreținută cu lacrimile inimii mele. Ea singură îmi luminează drumul trist pe care îl parcurg...

— Și pe care mergînd, vei ajunge în curînd în Cîmpiile Elizee, unde îngeri în alb te vor uni din nou cu soțul tău decedat! zise Karolina și camera se umplu de un rîs strident, sacadat.

Marta se ridică și-și acoperi capul cu șalul ei negru de lînă.

— Rămîi cu bine, sărmana mea Karolina, rămîi cu bine! rosti ea cu glasul ușor înăbușit și trecu repede în camera vecină unde, pe masa rotundă de mahon, ardea lampa cu abajur trandafiriu. Se afla lîngă ușă, cînd simți că o reține un braț. Era Karolina, cu buzele tremurîndu-i încă de rîs, cu fruntea ofilită încrețindu-i-se și cu o lucire sumbră în ochi.

— Ascultă, Marta! zise ea. Mă faci să rîd, ești o exaltată și neașteptat de naivă, un copil mare! Totuși îmi pare rău de tine, nu știu nici eu de ce. La urma urmei, ce mă privește cum te vei descurca? Pentru mine ar fi chiar mai bine să nu-mi fii vecină —

eşti prea frumoasă !... Cînd mă gîndesc însă că inelul tău m-a hrănit cîteva săptămîni... De fapt, nimeni nu mă obligă la recunoştinţă, e adevărat, dar sufletul mă-ndeamnă să te-ajut... Şi, ţinînd-o cu o mînă de braţ, îi arătă cu cealaltă fereastra. Priveşte ! îi zise ea. Afară e frig, şi în mulţimea de acolo vei fi atît de singură ! Mulţimea aceea de pe stradă te va călca în picioare, singurătatea te va omorî... Întoarce-te !

— Nu ! Te rog, lasă-mă să plec ! spuse Marta cu violenţă. Nu te condamn, dar nici nu mai pot sta de vorbă cu tine... Am venit aici să găsesc puţină prietenie şi odihnă, dar am dat de o durere nouă şi de o ruşine pe care n-am mai trăit-o în viaţa mea... Lasă-mă !

— Trebuie să-ţi mai spun o vorbă... Tînărul, care era cu mine astăzi, cînd ne-am întîlnit pe stradă, te iubeşte la nebunie... El îţi va oferi tot ce-ţi doreşte inima !

— Lasă-mă ! strigă cu durere în glas Marta ; cu o forţă neaşteptată îşi smulse braţul din mîinile Karolinei şi se năpusti spre uşă.

Coborîse cîteva trepte, puternic luminate, cînd auzi în urma ei foşnetul rochiei de atlaz.

— Întoarce-te ! îi strigă Karolina din capul scării. Vei ajunge să cerşeşti !

Dar Marta alerga în jos pe trepte, fără să răspundă.

— Vei fura ! sună glasul din capul scării.

Dar Marta nu-şi întoarse capul, coborînd mai departe, în fugă, scările.

— Vei muri de foame împreună cu copilul tău !

La ultimele cuvinte, Marta se opri, îşi ridică faţa lividă şi-şi aţinti ochii întunecaţi asupra aceleia care se afla sus, pe trepte. Lumina puternică îi scălda silueta, revărsînd reflexe argintii asupra rochiei ei violete ; cameea mare îi strălucea pe piept, cerceii de aur se legănau uşor sub părul bogat, pe care adierea ce pătrundea prin uşa deschisă îl făcea să se răsfire. Karolina sta cu capul şi cu pieptul aplecate înainte, cu rîsul pe buze, cu ochii reci scînteind sub fruntea prematur ofilită. Marta aruncă o privire îngrozită şi

sumbră ochilor aprinşi ai Karolinei, apoi se întoarse brusc, sări ultima treaptă şi dispăru într-o clipă în semiîntunericul străzii.

Peste cîteva minute, pe uşa prin care ieşise ea, dădu buzna veselul Oles. Urcă treptele într-un suflet şi năvăli în locuinţa Karolinei.

— Dar ce este? Ce s-a întîmplat? întrebă, uluit, cu pălăria, pe care şi-o scosese, în mînă. A plecat? Mi s-a părut că am văzut-o pe trotuarul din faţa casei. Spune-mi, cînd mai vine?

Întrebările erau scurte şi grăbite; în ochii lui negri, sclipitori, se citea nerăbdarea omului lipsit de voinţă şi de judecată, robul impresiei de moment.

— Nu mai vine niciodată! îi răspunse sec femeia, aşezată pe sofaua din faţa căminului, unde, abia cu cîteva minute înainte, stătuse Marta, cu braţele încrucişate pe piept. Ochii îi erau aţintiţi asupra flăcărilor din cămin. Nu-şi ridică privirea multă vreme. La întrebările lui Oles, pline de nerăbdare, ea răspundea scurt, cu indiferenţă, cu ostilitate chiar.

— Nu mai vine, zici? strigă el, aruncînd pălăria pe mobila cea mai apropiată, apoi începu să măsoare în lung şi în lat salonul, cu paşi mari, dezorientat. Adică, vrei să spui că nu mai vine înapoi astăzi? Nu mi-ai spus că sînteţi prietene din copilărie?!

Femeia tăcea. Tînărul devenea din ce în ce mai nerăbdător.

— Ce-a spus? întrebă iar stăruitor.

— A spus, vorbi ea, fără a-şi schimba atitudinea şi fără a-şi ridica privirea, a spus... că-şi mai iubeşte şi acum bărbatul...

Oles făcu ochii mari.

— Pe bărbatul ei? Pe soţul ei mort? zise, uluit, şi pufni în rîs. Pe soţul ei?! întrebă din nou. Şi ce mai vrea de la bietul om? Doar e mort! O, ce inimă credincioasă! O, văduvă nemîngîiată!... Ce emoţionant! declamă, continuînd să rîdă, dar rîsul îi era strident şi suna fals acum, trădînd mai curînd ciudă şi enervare.

Străbătu salonul cu paşi mari şi iar dădu glas gîndurilor sale:

— Pe cinstea mea, femeia aceasta nu e o femeie de rînd ! Să-şi iubească soţul care de cîteva luni nu mai există ! Ce sublim ! Îmi închipui cît de minunat ar fi dacă s-ar îndrăgosti de un om viu ! Oh, de-aş putea fi eu fericitul acela !

— Cred că ai putea să fii... răspunse femeia din faţa căminului, fără să-şi întoarcă faţa, fără să se mişte.

Dintr-o săritură, Oles fu lîngă dînsa. Obrajii i se îmbujorară.

— Ce spui ? Aş putea să fiu ?! exclamă el. Deci nu-mi alungi orice nădejde ? Oh, frumoasă, dragă, scumpă Karolina, eşti un juvaer ! Fie-ţi milă de mine ! Sînt, într-adevăr, îndrăgostit nebuneşte ! Aş putea fi, zici, dacă... spune-mi te rog repede, ajută-mă...

Femeia îşi ridică ochii asupra lui. În adîncul lor, în sprîncenele arcuite şi în colţurile buzelor fine se citea o expresie de nespusă ironie.

— Dacă i-ai cere mîna şi ai lua-o de soţie.

Aceste cuvinte avură asupra lui Oles efectul unui trăsnet. Încremeni, rămase o vreme stană de piatră, cu gura întredeschisă, cu ochii aţintiţi asupra chipului femeii care îl privea.

— S-o iau de soţie ? repetă el cu glasul înăbuşit. Buzele îi tremurau gata să rîdă parcă, dar nu izbucni în rîs, ci doar schiţă un gest, ridică din umeri şi zise pe jumătate mînios, pe jumătate batjocoritor : Cred că vrei să glumeşti ! Apoi se îndepărtă brusc de lîngă cămin.

Karolina se uită lung în urma lui cu aceeaşi privire ironică şi rece, cu un zîmbet ici viclean, ici batjocoritor, ici plin de dispreţ. Oles cel vesel se opri din nou în faţa ei.

— Eşti crudă, Karolino ! Îmi vorbeşti de căsătorie ! Există oare ceva mai absurd ? Să mă leg pentru toată viaţa de o persoană pe care de-abia am cunoscut-o, de o văduvă care-şi mai iubeşte soţul decedat ! Să devin dintr-o dată tatăl unui copil străin, să-mi închid viaţa, să iau asupra mea atîta răspundere, atîtea griji ! La vîrsta mea ? Cu situaţia mea fericită ? Pe legea mea, e un ideal demn de un mic-burghez care visează la o mîncare gustoasă şi la o duzină de copii dolofani.

Cred că n-ai luat în serios ceea ce ai spus ? De altfel, știu că-ți place să glumești și asta constituie unul din irezistibilele dumitale farmece.

Karolina ridică din umeri.

— Am glumit, firește, răspunse ea scurt și își pironi din nou privirea asupra jăraticului din cămin.

Oles părea din ce în ce mai agitat.

— Nu ești în toane bune astăzi !... mîrîi el, îmbufnat. Oare nu-i chip să aflu nimic mai mult de la dumneata ?

— Mă plictisești îngrozitor !

— Spune-mi cel puțin unde locuiește ? stărui el.

— Nu știu. Am uitat s-o întreb.

— Asta-i bună ! Și-acum ce mă fac ? Mă văd silit s-o caut iar, dar orașul acesta e ca un codru des și, pînă s-o găsesc, mă tem c-am s-o uit din nou...

Spuse toate acestea cu exasperare, aproape cu mînie. Se temea că nestatornicia lui și noianul de impresii zilnice îl vor distrage de la ceea ce-l preocupa intens în clipa de față. Deodată pocni din degete, scoase un strigăt de bucurie și veni iarăși lîngă cămin.

— *Evrika !* exclamă el. Este croitoreasă, nu-i așa ? Unde ? La vreun atelier ? Frumoasă, drăguță, scumpă doamnă Karolina, spune-mi unde anume ?

Ea se ridică și căscă, plictisită.

— În strada Fret, la atelierul Szwejcowei, zise, în cele din urmă. Și acum, du-te ! Trebuie să mă îmbrac. Sînt invitată în seara aceasta la teatru.

Oles era în al nouălea cer.

— La Szwejcowa, zici ? A, știu, știu ! Voi trece neapărat pe-acolo. Are o fiică oribilă... aceea care croiește ; cealaltă, mai tînără, măritată cu un berar, și nepoata, domnișoara Eleonora, sînt destul de drăguțe. Deci acolo o voi găsi pe zeița mea ? O, ce fericit sînt ! Pe mîine ! Pe mîine, scumpă prietenă ! Mă duc, alerg, zbor ! Tînărul își luă pălăria și strigă din prag : La revedere ! După o clipă se întoarse iarăși. Te duci, ziceai, azi la teatru ? Ce se joacă ?

Karolina era în ușa dormitorului cu o lumînare aprinsă în mînă.

— „Flik și Flok."

— „Flik şi Flok!“ exclamă Oles cu veşnicul lui surîs pe buze. Merg şi eu! Vreau s-o văd pe Laura în dansul acela egiptean. N-o fi prea tîrziu? Trebuie să mai trec şi pe la Bolek. La revedere! La revedere! Alerg, fug, zbor!

»

În toate marile oraşe şi mai ales în Varşovia există un număr de bărbaţi de diferite vîrste, care se bucură de reputaţia bine stabilită de cuceritori de inimi, de distrugători ai cinstei femeilor. Oamenii aceştia, de îndată ce natura-mamă face să le răsară primul pufuşor de mustaţă deasupra buzei de sus şi pînă în clipa cînd tot natura-mamă le acoperă capul cu o brumă de păr alb, nu au altă ocupaţie decît să admire farmecele femeilor cu o adoraţie platonică, cînd nu se poate altfel, şi neplatonică ori de cîte ori le reuşeşte. În general, sînt oameni foarte agreabili, vioi, spirituali, veseli, prevenitori şi foarte căutaţi în societate. Se întîmplă să aibă cîteodată şi o inimă sensibilă, poate chiar bună. Pentru nimic în lume n-ar face cuiva vreun rău cu premeditare; dacă totuşi îl fac adesea, nici o minte înţelegătoare nu-i condamnă, ba chiar îi scuză prin cuvintele din Evanghelie: „Iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac!“ De altfel, ei înşişi, ca şi tot ce fac, nu prezintă nici o importanţă pentru societate. Sînt nişte pioni neînsemnaţi pe tabla de şah a lumii, gîze microscopice, ce se zbenguie în voie acolo unde alţii muncesc din greu să-şi croiască un drum. Ţinînd seama de nimicnicia lor, poate că nici n-ar fi meritat să pomenim despre aceşti sărmani petrecăreţi, sau doar, zîmbind, să-i calificăm cu vorbele poetului: „pulbere deşartă“, dacă această „pulbere deşartă“, aceşti pioni mereu în agitaţie, aceste gîze vesele, chipurile inofensive, n-ar reprezenta o primejdie de moarte pentru o anumită categorie de oameni şi anume: femeile sărmane. Şi nu e vorba aici de inimi sfărîmate, întrucît inima femeii, fie că bate sub bluză de mătase, fie că bate sub una de lînă sau de stambă, este la fel de vulnerabilă şi de lipsită de apărare. Ea poate fi uşor rănită şi cucerită,

ceea ce deseori aduce după sine disperare, lacrimi, suspine ; femeile își smulg părul din cap și scrîșnesc din dinți în saloane, la fel ca și în mansarde ! Reputația femeilor, însă, acești simpatici poznași o strică nu în saloane, ci în mansarde și subsoluri, în atelierele de croitorie ș.a.m.d. Cîteodată, numai simpla lor apropiere pe stradă de o femeie, sau cîțiva pași făcuți împreună, o ocheadă aruncată la întîmplare sînt de ajuns să-i strice femeii respective bunul renume, stîrnind bănuieli și bîrfeli deocheate. Acestea sînt roadele minunate ale faimei lor trainice de cuceritori. Minunate, într-adevăr, pentru ei, întrucît dovedesc lumii forța lor, bogăția lor sufletească, influența lor nemăsurată asupra celor din jur, bărbăția lor. Mai puțin minunate sînt ele pentru acele femei asupra cărora își opresc întîmplător privirea acești cuceritori...

Cuceritorul de inimi merge pe stradă, purtîndu-și bastonașul flexibil ca pe un sceptru, pălăria pe o ureche, mănușile în mîini. Un lănțișor de aur se leagănă pe fondul întunecat al costumului de o croială fără cusur, executat de mîinile celui mai mare croitor, maestrul Chabou. Se spune despre el : „E o grădină de băiat !" Fredonează în surdină o arie din „Frumoasa Elena", aruncă priviri aprinse împrejur, atinge din mers bordura pălăriei cu mîna, salutînd pe toată lumea, și toată lumea îl salută pe el, căci îi cunoaște pe toți și toți îl cunosc. E o persoană remarcabilă ! La un moment dat își întrerupe cîntecul, întinde gîtul și ridică un picior în aer, ca un ogar, care a mirosit vînatul. Apoi își încordează privirea și zîmbește... La colțul străzii a apărut o femeie. Obrajii ei albi sclipesc în bătaia soarelui, ochii ei negri scînteiază... Haide, mai repede !... Mai repede !... Pe urmele ei ! Atenție, prada e pe aproape ! Trebuie neapărat să-i ațină calea cît mai degrabă, căci e gata să-i scape ! Vine spre ea dintr-o parte, scoate pălăria, face o reverență și cu glasul lui Paris, pe care l-a văzut cu o seară înainte evoluînd pe scenă, întreabă :

— Frumoasă doamnă, îmi permiteți să vă însoțesc ?

Dacă îi permite, se duce cu ea. Dacă nu-i permite, tot se duce. Nu este el oare stăpînul inimilor feme-

ieşti ? Pe drum întîlneşte cunoştinţe (şi are cît păr în cap), clipeşte şiret din ochi şi le arată prin semne discrete noua sa cucerire. Cîteodată, inima îi bate mai tare. Să fie oare din pricina dragostei lui de fluturaş, care zboară din floare în floare, sau a bucuriei triumfătorului ? De cele mai multe ori, şi una şi alta. De cîte ori vede un obraz frumos de femeie, sau cît de cît atrăgător, poate jura în faţa lumii întregi, şi o spune chiar sieşi, că este grozav de îndrăgostit. Şi este de bună-credinţă. Căci biata lui inimă e ca un vulcan care irumpe... de cîteva ori pe zi. Ştie că e urmărit cu interes orice episod nou din marea epopee a vieţii lui. Oamenii s-au obişnuit într-atît să vadă în el pe invincibilul, încît ştiu dinainte că orice încercare nouă nu-i poate aduce decît victorie.

S-a apropiat, deci a cucerit-o. A privit la ea, deci e ca şi a lui ! Nici lui, nici vreunuia din cei care-l cunosc nu i-ar trece prin minte că s-ar putea să fie altfel ! Şi gloria viteazului creşte, în timp ce buna reputaţie a femeii de care s-a apropiat scade. În cununa de lauri din jurul frunţii sale s-a ivit o frunză nouă, în timp ce pe fruntea femeii s-a ivit o pată. Tînărul Oles făcea parte dintre aceşti cuceritori. Era de ajuns să se apropie de o femeie pentru a o compromite. O convorbire cu el pe stradă însemna o sentinţă de condamnare la dispreţul opiniei publice.

Szwejcowa avea trei fiice şi cîteva nepoate tinere, datorită cărora îl cunoştea pe domnul Oles, care venea deseori în casa ei. De altfel, toată lumea ştia că una dintre fetele ei, aceea care croia alături de dînsa, rămăsese nemăritată din pricina lui. Fata nu era frumoasă, dar avea o statură care atrăgea atenţia şi era limbută, prin ce l-a şi atras cîndva pe cuceritorul de inimi. Nu e deci de mirare că Szwejcowa s-a grăbit să-şi pună ochelarii mai aproape de ochi şi să-şi lipească obrazul de fereastră, zărind într-o dimineaţă pe una dintre lucrătoarele ei străbătînd curtea însoţită de invincibilul domn Oles. O dată cu ea, priviră afară şi lucrătoarele în rochii ponosite, cu obrajii gălbejiţi, cu panglici decolorate în păr, făcîndu-şi una alteia cu ochiul. Fiica Szwejcowei, care tocmai stătea lîngă masa

rotundă, se ridică în vîrful picioarelor şi aruncă şi ea o privire în curte, iar cînd zări mustăcioara şi bărbuţa lui Oles... fu cuprinsă de amintiri tulburătoare. Se înălţă cît putu în vîrfuri şi-l văzu însoţit de o femeie care avea capul acoperit cu un şal negru de lînă.

— Cine-i lucrătoarea care este cu domnul Alexander, mamă ?

Szwejcowa îşi întoarse faţa de la geam.

— Świcka ! zise şi se apropie de masă.

Chipul impunător al patroanei se posomorîse, iar numele Martei îl şuierase printre dinţi.

Lucrătoarele mai tinere se uitară pe furiş una la alta : expresia feţei şi glasul patroanei nu prevesteau nimic bun.

Una din ele zise în şoaptă :

— Acum să vezi furtună !

— Crezi c-o s-o expedieze ? întrebă alta tot pe şoptite.

— Oho ! răspunse a treia cu glas scăzut. Dar acum cred că puţin îi pasă ei dacă o dă sau nu afară !

Marta intră în atelier cu expresia feţei atît de schimbată, încît ar fi atras asupra ei privirile colegelor, chiar dacă n-ar fi fost pornite dinainte s-o facă. Ochii ei, înconjuraţi de cearcăne vinete, aveau acum privirile şi mai stinse. Pe obrajii scofîlciţi se vedeau pete de roşeaţă ; între sprîncene i se adîncise o cută. Cînd îşi ridică pleoapele grele şi întîlni atîtea perechi de ochi aţintiţi asupra sa, nu manifestă nici mirare, nici vreun alt sentiment ; îşi scoase şalul şi, luîndu-şi pe genunchi lucrul, se aşeză la măsuţa ei, în tăcere. Doar mîinile îi tremurau uşor cînd desfăcu pînza croită şi puse aţa în ac. Începu să lucreze. Avea capul plecat, părul cam ciufulit. Mîna ei înroşită de ger se ridica şi cobora în ritmul gîndurilor care i se învălmăşeau în minte. Respiraţia îi era precipitată şi grea. În cîteva rînduri deschise gura pentru a trage aer în piept. La masa rotundă două perechi de foarfeci ţăcăneau parcă mai tare ca de obicei.

De sub ochelari, Szwejcowa îi arunca Martei priviri piezişe. Colţurile gurii lăsate în jos arătau că nu era

în apele ei. Deodată, se opri din croit şi, fără a lăsa foarfecele din mînă, spuse cu voce aspră :

— Doamna Świcka, n-ai venit ieri la lucru !

Cînd îşi auzi numele, Marta ridică puţin capul :

— Mi-aţi spus ceva, doamnă ?

— Da. Spuneam că ieri n-ai fost la lucru !

— Nu, doamnă, am avut de aranjat cîteva treburi în oraş şi n-am putut veni.

— Lipsa lucrătoarelor de la muncă aduce mari daune întreprinderii mele.

Marta îşi plecă fruntea, văzîndu-şi mai departe de lucru.

Acum o singură pereche de foarfeci ţăcăneau repede la masa rotundă.

Domnişoara care visase să se mărite cu invincibilul Alexander simţi cum o cuprinde din ce în ce mai tare enervarea, în timp ce maică-sa încremeni cu foarfecele în mînă.

— Te-am văzut ieri în oraş. Stăteai pe treptele bisericii Sfintei Cruci cu alte două persoane.

Marta nu răspunse. Ce-ar fi putut spune ? Ceea ce susţinea Szwejcowa era adevărat.

— Cunosc şi persoanele cu care ai stat ieri de vorbă în stradă. Una din ele a lucrat în urmă cu cîţiva ani în întreprinderea noastră. Dar nu multă vreme. Da, nu multă vreme, fiindcă mi-am dat imediat seama că prezenţa ei ar putea fi o pildă rea pentru lucrătoarele mele. Dumneata o cunoşti bine pe această femeie ? Nu crezi că societatea ei ţi-ar putea fi dăunătoare ?

— Mie, nu, în nici un caz, doamnă ! răspunse Marta, fără să ridice capul. Vocea ei trăda revolta unei femei mîndre, a cărei demnitate era călcată în picioare.

— O, oftă prelung Szwejcowa, nu e bine ca omul să aibă atîta încredere în el însuşi. Îngîmfarea este pricina tuturor păcatelor. E mai bine să eviţi, da, da, ascultă-mă pe mine, e cu mult mai bine să eviţi raporturile cu asemenea cunoştinţe... Dar domnul Alexander Loncki este tot o cunoştinţă apropiată de-a dumitale ?

Perechea de foarfeci se opri din ţăcănit. Domnişoara

cea urîtă, care atrăsese pe vremuri asupra ei atenţia cuceritorului de inimi, izbucni :

— Ce mai întrebi, mamă ? Trebuie să fie un prieten bun şi apropiat dacă se plimbă amîndoi în fiecare zi pe stradă.

Marta simţi cuvintele acestea încolăcindu-se ca nişte şerpi în jurul ei şi înfigîndu-i dinţii adînc în inimă. Se îndreptă, îşi înălţă capul şi îşi pironi ochii larg deschişi asupra domnişoarei.

— Ce înseamnă aceste vorbe ?! exclamă cu voce sugrumată, rotindu-şi ochii prin atelier.

Toate lucrătoarele, pînă şi acelea care stăteau întotdeauna nemişcate, indiferente la tot ce se petrecea în jur, îşi ridicară capetele şi-şi aţintiră ochii asupra ei. Feţele lor exprimau cele mai felurite sentimente : părere de rău, curiozitate, ironie. Marta rămase cîtva timp ca împietrită. Obrajii i se împurpurară, o roşeaţă vie îi acoperi fruntea şi gîtul.

— N-ai de ce să te superi, doamnă Świcka ! N-ai de ce să te superi ! repetă Szwejcowa. Conduc de douăzeci de ani acest atelier, în care au lucrat mereu cîte douăzeci şi chiar mai multe femei tinere, aşa că am destulă experienţă. Ştiu ce obligaţii am faţă de sufletele încredinţate de providenţă ocrotirii mele şi nu pot privi cu indiferenţă dacă vreunul din ele se expune, de bunăvoie, unei primejdii. Pe lîngă asta, mai am şi eu fete şi nepoate tinere. Ce-ar putea crede lumea despre ele dacă în atelierul nostru ar lucra, Doamne fereşte, nişte depravate ? În sfîrşit, ferestrele locuinţei unei doamne influente şi evlavioase, care este protectoarea atelierului meu, dau în curtea noastră. E o femeie sfîntă ! Ce-ar crede dînsa, dacă ar vedea că una dintre lucrătoarele atelierului se plimbă pe sub ferestrele ei şi ale mele cu un cavaler tînăr şi monden ? Poate că a şi văzut-o şi mă cuprinde, într-adevăr, groaza la gîndul că nu voi şti ce să-i răspund protectoarei noastre, dacă mi-ar pune vreo întrebare în legătură cu aceasta. Să-i spun c-am şi îndepărtat-o pe lucrătoarea aceea din atelierul meu ? Poate că soluţia n-ar fi o faptă creştinească ?...

— Îi veți spune, doamnă, că lucrătoarea, care a avut nenorocul să întîlnească în curte pe acel cavaler tînăr și monden, a plecat de aici nesilită de nimeni, de bunăvoie.

Cuvintele acestea răsunară neobișnuit de tare în marea încăpere a atelierului, fiind spuse cu voce limpede și apăsată. Marta se ridică de pe scaun cu fruntea sus și, tremurînd de indignare, o privi pe Szwejcowa drept în față.

— Sînt o femeie săracă, chiar foarte săracă, vorbi ea mai departe, dar cinstită, și n-aveți nici un drept să-mi vorbiți astfel, doamnă. Nu providența m-a adus aici, ci nepriceperea mea. Am venit aici, pentru că n-am putut munci în altă parte. Asta o știți foarte bine și profitați fără scrupule de această situație. Munca pe care o depun merită de cîteva ori mai mult decît ceea ce îmi plătiți pentru ea. Dar nu despre aceasta vreau să vorbesc acum. Am încheiat de bunăvoie un contract cu dumneavoastră și i-am respectat condițiile. Mizeria trebuie s-o suport, dar nu pot admite să fiu insultată... Nu pot... nu, încă nu pot !... Rămîneți cu bine, doamnă !

Își puse șalul pe cap și se îndreptă către ușă, urmărită cu privirea de toate lucrătoarele. De cele tinere cu simpatie și cu o licărire de triumf în ochi, iar de cele bătrîne cu milă și uimire...

Toate cîte se petrecuseră cu Marta de ieri încoace : decepția din librărie, sentimentul amar care o cuprinsese la vederea palatului Kaźmirowski și a studenților studioși și plini de nădejdi ; vizita din strada Królewska, dezgustătoarea propunere ce i se făcuse acolo ; noaptea de insomnie petrecută în lacrimi, dogoarea rușinii și mai presus de toate întîlnirea ei cu omul care o pîndise cu intenții jignitoare pentru o femeie (o știa ea bine) — toate acestea o aduseseră într-o stare de tensiune febrilă, pe care nu o mai putea suporta multă vreme în tăcere. La prima atingere era firesc să dezlănțuie o adevărată furtună. Iar cuvintele Szwejcowei și ale fiicei sale avuseseră darul să stîrnească această furtună. În inima Martei se rupsese coarda răbdării, întinsă la limită. Și se rupsese fără gemete, ci cu stri-

găte de revoltă. Procedase oare bine căutînd să-şi apere demnitatea de femeie şi de om, azvîrlind la picioarele femeii care o jignise ultima ei bucăţică de pîine? Nu se mai gîndea la asta, nu-şi mai dădea seama de ceea ce face, cînd alerga prin curtea lungă către poartă.

Apropiindu-se de poartă, Marta se dădu înapoi ca în faţa unei vedenii îngrozitoare, cu o expresie de ofensă mortală întipărită pe faţă. Se întîlni nas în nas cu Alexander, care stătea de vorbă cu un tînăr. Marta se dădu repede în lături, cu gîndul să se strecoare nevăzută pe lîngă perete. Dar poate oare o ciută, oricît de sprintenă ar fi, să scape ochiului unui vînător iscusit?

— Ce surpriză plăcută, doamnă! strigă Alexander, întorcîndu-se spre ea. Ce surpriză! N-am crezut că veţi părăsi atît de repede această groapă, şi vocea lui coborî puţin, care... a devenit de la o vreme raiul spre care suspin!

Tînărul, cu care vorbise Alexander pînă în clipa aceea, ieşi în stradă, zîmbind ironic şi aruncînd în treacăt o privire asupra Martei, apoi începu să fredoneze în surdină o arie din „Flik şi Flok". Marta rămase lîngă zid, dreaptă, cu faţa albă ca varul, scăpărînd fulgere din ochi. Alexander cel vesel se apropie de ea cu zîmbetul său obişnuit pe buze, privind-o languros.

— Ce doriţi de la mine, domnule? exclamă ea.

— Doamnă! răspunse filfizonul. Cu un sfert de oră înainte m-aţi respins cu un cuvînt destul de aspru, dar eu nu-mi pierd niciodată speranţa, căci statornicia mea...

— Repet, ce vreţi de la mine? întrebă din nou, recăpătîndu-şi vocea pe care o pierduse cu cîteva clipe înainte. Am părăsit această groapă, continuă ea, care era totuşi ultima mea posibilitate de a-mi cîştiga o bucată de pîine pentru mine şi pentru copilul meu. Am făcut-o din cauza dumneavoastră. Cu ce drept staţi piedică în drumul nostru şi aşa destul de greu, domnilor? Vă rabdă oare inima şi conştiinţa să urmăriţi nişte fiinţe care, şi fără asta, nu ştiu cum să-şi găsească un loc sub soare? Oh, desigur pe dumneavoastră nu

vă amenință nici o primejdie ! Dimpotrivă, vă veți alege numai cu laude — iar noi cu ocara. Noi ne pierdem buna reputație și, adeseori, ultima bucățică de pîine, în timp ce dumneavoastră petreceți de minune...

Marta spusese toate acestea repede, fără să-și tragă răsuflarea, cu o usturătoare ironie în glas și în ochii care-i scăpărau de mînie.

— Înțeleg, vreți să petreceți, continuă ea cu un surîs amar pe buze, dar permiteți-i femeii, pe care v-ați ales-o ca obiect de petrecere, să vă amintească o veche zicală : „Pisica trage foloasele, iar șoarecele ponoasele !"

Zicînd acestea, Marta trecu prin fața tînărului uluit, și dispăru dincolo de poartă.

Rămas singur, își plecă capul, își mîngîie mustăcioara, descumpănit, își lăsă ochii în pămînt și stătu așa cîtăva vreme. Pe fața lui se puteau citi rușinea și părerea de rău. Îi era rușine de înfrîngerea lui și îi părea rău că-i scăpase o femeie atît de atrăgătoare, dar inaccesibilă (cu atît mai atrăgătoare, cu cît era mai inaccesibilă). Poate că, văzînd această femeie cu ochii aprinși de mînie, cu fruntea mohorîtă, cu buzele tremurînd de ofensă, simțise fiorul unei emoții adevărate. Își dăduse poate seama că a făcut o faptă rea, că a comis, fără voia lui, o nedreptate. Oh, da, desigur, fără voia lui ! „Șoarecele trage ponoasele !" spusese ea.

Ce-o fi vrut să spună ? Avea el intenția să distrugă pe cineva ? Crima nu are nimic comun cu firea lui sensibilă, fără cea mai mică înclinație pentru dramă. Și, totuși, cu ce convingere îi vorbise ! Ce fulgere scăpărau din ochii ei ! Dar cît de palidă și de frumoasă era ! Alexander ar fi dat în această clipă, fără să șovăie, cîțiva ani din viața lui fericită de fluturaș, ca s-o revadă, să-i ceară iertare, să repare nedreptatea pe care i-o făcuse, dacă într-adevăr era vinovat de ceva și... s-o conducă pînă la ea acasă.

Dar unde era casa ei ? Nu știa. Își încruntă privirea, făcu un gest de nerăbdare, pocni din degete și, ridicînd capul, strigă aproape cu furie :

— Acum, desigur, n-am s-o mai găsesc niciodată !

Spre surprinderea lui, văzu venind în grabă din stradă, către poarta unde se afla, o tînără îmbrăcată într-un cojocel strîns pe trup şi încălţată cu ghetuţe foarte cochete. La vederea ei, expresia chipului i se schimbă deodată. Ridică grăbit pălăria şi, plecîndu-se în faţa frumoasei fetişcane, spuse :

— Ce plăcere ! N-am avut de mult fericirea să vă văd, domnişoară Eleonora !

Fata nu păru nemulţumită de întîlnire.

— Ah ! Domnul Alexander ! Sînteţi foarte amabil ! Foarte amabil ! N-aţi mai trecut pe la noi de o lună ! De altfel, bunica şi mătuşa mea mi-au spus de cîteva ori că nu-i frumos din partea dumneavoastră.

Domnul Alexander urmărea cu ochii lui languroşi toate mişcările guriţei trandafirii care ciripea atît de dulce pentru urechea lui.

— O, nu, credeţi-mă, domnişoară, răspunse el spăsit, inima mă trăgea spre casa dumneavoastră, dar raţiunea mă sfătuia să mă depărtez...

— Raţiunea ? Tare aş fi curioasă să ştiu de ce vă sfătuia raţiunea să nu treceţi pe la noi.

— O, domnişoară, mi-era teamă pentru liniştea mea ! răspunse „cuceritorul" de inimi în şoaptă.

Fata roşi pînă în vîrful urechilor.

— Ei bine, fiţi mai curajos, domnule, şi veniţi pe la noi... altfel bunica şi mătuşa ar putea să se supere cu adevărat.

— Dar dumneavoastră ?

Urmă o clipă de tăcere. Ochii fetei căutau în jos, pe cînd ochii cuceritorului numărau buclele de aur, care-i ieşeau de sub pălărioară, împrăştiindu-se pe fruntea ei albă.

— Şi eu mă voi supăra pe dumneavoastră ! spuse ea, în sfîrşit.

— Oh, dacă-i aşa, voi veni... voi veni neapărat !

Fetişcana intră repede în curte, dar „cuceritorul" nu avu curajul s-o însoţească. Cu o lucrătoare săracă e altceva, dar cu nepoata unei doamne, a cărei casă o frecventezi, cu domnişoara Szwejcowa, care, după cum se aude, va avea o zestre de o sută de mii de zloţi, nu se cade să te plimbi aşa, nitam-nisam, în văzul tuturor.

Domnul Alexander ieşi în stradă. În mintea lui se conturau două chipuri de femei: acela al lucrătoarei sărmane, cu fulgere de revoltă în ochi, şi acela al fetei drăgălaşe cu buclele aurii în jurul frunţii albe. Nu mai ştia care din ele e mai frumoasă şi mai atrăgătoare. Una — îşi zise el — este o zeiţă mîndră, plină de foc; cealaltă o zeiţă naivă şi drăgălaşă! Au avut dreptate savanţii cînd au spus: „Ce bogăţie imensă se ascunde în această împărăţie a naturii". Cîte tipuri, cîte genuri de femei a creat ea. Cînd eşti silit să alegi, ţi se învîrteşte capul şi simţi că ţi se topeşte inima, dar, la urma urmei, de ce să alegi, cînd *„tous les genres sont bons, hors le genre vieux et laid!"* [1]

O, bărbatule! Pulbere deşartă! Fiinţă fluşturatică!

•

Dar ce-i cu Marta? După toate aceste emoţii, Marta începu din nou să-şi socotească bănuţii. Cele şase ruble primite de la librar i le dăduse intendentului pentru chiria din urmă şi pentru următoarele două săptămîni.

— Mai aveţi de plătit chiria pentru mobilă, îi spusese intendentul, pe cînd primise banii.

— Puteţi s-o luaţi din cameră!... Nu voi mai avea cu ce s-o plătesc.

O familie mai avută, de la etajul întîi, avea nevoie în bucătărie sau în antreu de o masă, de cîteva scaune şi de un pat. Către seară, aceste obiecte fură luate din odaia Martei. Îşi întinse aşternutul sărăcăcios de-a dreptul pe podea şi se aşeză jos, în faţa sobei reci. De partea cealaltă a sobei şedea Janka. Marta rămase nemişcată, aproape înţepenită. Copila îi sta alături, ghemuită, şi tremura de frig. Cele două chipuri palide arătau sumbru în semiîntunericul şi în tăcerea adîncă a încăperii. Ce le va aduce viitorul acestor două fiinţe zgribulite la gura sobei reci?

Janka petrecu o noapte foarte agitată.

Înainte, chiar dacă plîngea deseori în timpul zilei, cel puţin noaptea dormea liniştită. În seara aceasta,

[1] Toate genurile sînt bune, afară de cel bătrîn şi urît.

i se scoseseră din odaie ultimele jucării : cele două scaune betege, de care îi părea rău ca de niște vechi prieteni cu care se juca în orele lungi cînd mama lipsea de acasă și cărora le încredința în șoaptă toate supărările și necazurile sale : foamea, frigul, ghionturile pe care le primea de la nevasta lui Anton, despre care instinctul ei de copil bun o împiedica să-i vorbească mamei sale. Plînsese jalnic, văzînd cum se scot obiectele vechi, schiloade, îndrăgite de ea ; apoi, cînd se culcă pe jos, își aduse aminte de pătucul ei de mahon, de plăpumioara de lînă, pe care învățase să distingă culorile și să admire frumusețea desenelor...

Se apropia de miezul nopții cînd copila se mai zvîrcolea încă în așternut, oftînd și plîngînd prin somn. Marta ședea pe podea lîngă sobă, cufundată în întuneric, făcîndu-și reproșuri.

Își reproșa amarnic incidentul cu Szwejcowa. De ce se lăsase dominată de mîndria ei ? De ce părăsise locul, unde, oricît de puțin, tot putea cîștiga ceva ? E adevărat că jignirea care i se aruncase în față fusese nemeritată, strigătoare la cer, dar nu are a face. O femeie în situația ei are dreptul oare să renunțe, pentru o ofensă, la ultima bucățică de pîine, fie ea neagră, uscată și amară ? Dacă nu ești în stare să faci ceva pentru a scăpa de umilințe, înseamnă că ești datoare să înduri loviturile și înjosirile soartei ! Cîtă inconsecvență în purtarea ei ! De vreme ce acceptase, din pricina incapacității sale, să fie exploatată de un om ca Szwejcowa, ce rost avea să aștepte de la ea dreptate și respect ?!

„Da ! își răspundea în gînd Marta. Trebuie să alegi în viață : ori rămîi tare și mîndră, ori slabă și smerită. Trebuie ori să știi să-ți aperi demnitatea, ori să renunți la orice pretenție de la alții. Sînt slabă, deci trebuie să fiu smerită. Cînd nu pot să mă ridic prin posibilitățile mele la o situație în care să impun oamenilor respect, nu trebuie nici să-l cer de la ei. De altfel, pentru ce să mă respecte ? Eu însămi mă respect într-adevăr ? Pot privi fără rușine și fără remușcări copilul acesta pe care ar trebui să-l apăr și să-l susțin ? Pot oare gîndi fără cea mai adîncă umilință că sînt silită să-mi

plec grumazul ca o oaie la tăiere în faţa acestei neruşinate Szwejcowa, rugînd-o, ba chiar implorînd-o să-mi dea voie cu sudoarea frunţii mele să contribui la bunăstarea ei şi a copiilor ei ? Dar cum mă privesc ceilalţi oameni ? Unii îmi refuză munca sub pretext că e lipsită de valoare ; alţii o refuză din capul locului, convinşi că trebuie să fie lipsită de valoare ; iar alţii o exploatează fără ruşine, tocmai pentru că e lipsită de valoare ; alţii, în sfîrşit, nu văd în mine un om egal cu ei, ci doar o femeie nu tocmai urîtă, care poate fi... cumpărată ! De ce să pretind atunci de la Szwejcowa ceea ce-mi refuză toată lumea, ceea ce nu am reuşit să cuceresc de la nimeni şi nici chiar de la mine însămi ?"

Noaptea trecu totuşi, făcînd loc zorilor cenuşii ale unei dimineţi de iarnă. Marta sta cu coatele sprijinite pe genunchi şi cu capul în palme : resemnată, cu totul resemnată, rîzînd în sinea ei la gîndul că ieri încă mai putea avea pretenţii la stima oamenilor. Acum era sigură că niciodată nu se va mai simţi jignită cînd va fi umilită şi nu va protesta împotriva acelora care o vor umili.

Dar o dată cu lumina zilei, intrară în odaia de la mansardă şi nevoile zilnice. Marta scoase din buzunar o monedă de un zlot. N-avea mai mult şi nu mai avea de unde aştepta vreun cîştig.

„Va trebui să mă duc să cerşesc ", zise ea aproape cu glas tare.

Ieşi în stradă şi se îndreptă către librăria unde era cunoscută. Se gîndise la omul acela mărinimos care îi dăduse întîi de lucru, apoi pomană.

Dar cînd deschise uşa librăriei, avu un moment de uimire. Înainte de plecarea ei de acasă îşi închipuise că-i va veni greu să treacă pragul acesta, că înainte de a rosti rugămintea va pieri de ruşine, că îşi va pierde pentru o clipă graiul. Se înşelase. Inima nu-i bătu mai tare şi fruntea nu-i fu acoperită de roşeaţă întîlnind privirea librarului, care stătea ca de obicei, la pupitru, aplecat peste un vraf de note şi de socoteli. Cînd auzi clopoţelul, îşi ridică ochii. Fruntea îi era mai puţin senină ca altă dată, privirea lui trăda o um-

bră de neliniște, de îngrijorare. Părea să fi avut vreo încurcătură, vreo supărare. Poate că nu-i reușise vreo afacere, în care își pusese multe speranțe, sau poate avea pe cineva bolnav acasă, căci se desprinse cu greu de obiectul preocupărilor sale și întoarse către femeia care intrase o privire mai puțin senină și mai puțin amabilă ca altă dată. Martei nu-i scăpă acest lucru. Cu cîteva zile în urmă s-ar fi retras și ar fi plecat repede, sau cel puțin ar fi ascuns adevăratul scop al vizitei sale, acum însă se apropie de el și, salutîndu-l, îi vorbi :

— Ați fost atît de bun cu mine, domnule. M-ați ajutat cu sfatul și cu darul dumneavoastră și vă rog să mă iertați c-am venit din nou...

— Cu ce vă pot servi, doamnă ? întrebă el cu amabilitate, dar ceva mai rece decît înainte. Ochii lui se întorceau mereu spre hîrtiile de pe masă.

— Am fost concediată de la atelierul de croitorie, unde cîștigam patruzeci de groși pe zi. Nu știți, cumva, vreun loc potrivit pentru mine ? Aș accepta orice...

Librarul coborî privirea și tăcu. La tulburarea lui se adăugă oarecare nehotărîre, chiar nerăbdare.

— De ! zise el după o clipă, făcînd cu ambele mîini un gest de părere de rău. E greu, doamnă ! Trebuie să vă pricepeți la ceva, trebuie neapărat să știți ceva...

Nu-și duse ideea pînă la capăt. Se opri. Marta își frămînta cu degetele capetele șalului.

— Nu știu cum să mă descurc, spuse ea după o clipă de tăcere.

Librarul ridică privirea și se uită mai atent la ea. Glasul ei suna acum aspru, ochii îi scăpărau, exprimînd de astă dată mai curînd mînie decît suferință. Ai fi putut crede că mînia ei se îndrepta asupra lui, că îl făcea parcă răspunzător, în oarecare măsură, de suferințele ei.

Se gîndi un timp, apoi îi vorbi :

— Îmi pare rău, îmi pare foarte rău că soția omului pe care l-am cunoscut și stimat se află într-o astfel de situație. Ceea ce aș mai putea face pentru dumneavoastră, ar fi o nouă încercare : familia Rzentkow-

ski, pe care o cunosc, are nevoie de cineva... de o femeie la toate... dacă vă convine așa ceva...

— Dar vă rog, domnule! Vă sînt chiar recunoscătoare! răspunse Marta fără să șovăie.

— În cazul acesta voi scrie cîteva rînduri soților Rzentkowski și vă veți prezenta la ei cu acest bilețel.

— Mă voi duce imediat! răspunse ea.

Librarul scrise în grabă cîteva rînduri pe un sfert de coală de hîrtie. Părea grăbit, preocupat, și-i înmînă scrisoarea cu o plecăciune, care voia să spună: „Nu am timp de pierdut și nu pot face altceva pentru dumneavoastră!"

Marta ieși grăbită. Scrisoarea pe care o ținea în mînă nu era închisă. Desfăcu sfertul de coală și-l întoarse de cîteva ori în mînă. Căuta parcă ceva. Într-adevăr, îi trecuse un moment prin gînd că librarul ar fi putut strecura și de data aceasta în scrisoare vreo bancnotă. Dar nu găsi nimic. „Păcat că n-a mai dat nimic!" gîndi ea.

Librarul era un om bun, generos. Dar și oamenii generoși nu sînt întotdeauna în apele lor, ceea ce se răsfrînge și asupra celor ce au nevoie de sprijinul lor. Pînă și omul cel mai cumsecade din lume nu e întotdeauna dispus să facă fapte bune. Faptele bune sînt un fel de lux pentru sufletul omenesc și nu o necesitate.

Ce schimbare ciudată se produsese în firea Martei! Cu cîteva luni în urmă, scosese un strigăt de durere și de rușine cînd se văzuse în situația de a primi pomană — și acum îi părea rău că nu i s-a mai dat.

Se uită la adresa de pe plic și o coti spre strada Sfintei Cruci. După cîteva minute se afla în bucătăria unei case mari, foarte elegante, unde o găsi pe bucătăreasă și îi înmînă scrisoarea librarului. Bucătăreasa plecă s-o ducă stăpînilor. Marta se așeză pe un taburet și așteptă mai bine de zece minute. Probabil că soții Rzentkowski se sfătuiau în privința ei. După vreo zece minute, apăru în bucătărie o femeie nu tocmai tînără, dar cu o înfățișare plăcută și a cărei îmbrăcăminte trăda buna ei stare, ținînd în mînă biletul librarului. Se apropie de Marta, care la vederea ei se ridică, respectuoasă, în picioare.

— Îmi pare rău, doamnă, zise ea cu o ușoară tulburare în glas, acum cîteva zile aveam, într-adevăr, nevoie de o fată în casă, dar acum... am angajat... îmi pare foarte rău și vă rog să mă scuzați...

Spunînd acestea, doamna se înclină în fața ei, cu mai multă amabilitate decît se obișnuiește să te încline în fața unei solicitatoare la postul de fată în casă, și ieși din bucătărie.

În camera în care intrase stăpîna casei, ședea, cu pipa în colțul gurii, un bărbat cărunt ; două fete tinere croșetau lîngă fereastră.

— Ei, întrebă bărbatul, n-ai angajat-o ?

— Firește că nu. E văduva unui funcționar... și ar avea probabil pretenții la condiții speciale... și-apoi e așa de firavă, de delicată... cum să mături camerele sau să stea ore întregi cu fierul de călcat în mînă ?... Poate nici nu se pricepe să spele și să calce o rufă. Am fi avut numai bătaie de cap cu ea.

— E adevărat, zise bărbatul, totuși e păcat că ai expediat-o așa. Trebuie să fie tare săracă dacă, atît de firavă, cum spui că e, și văduvă de funcționar, vrea să se angajeze servitoare. Poate că n-ar fi fost rău să încercăm...

— Dar ascultă, Ignacy, domnul Laurenty scrie că are un copil ! Chiar dacă s-ar pricepe, am putea primi noi o servitoare cu un copil ?

— E adevărat, e adevărat ! Un copil costă mult și complică lucrurile... Dumnezeu știe cum e copilul... Numai, vezi tu, ne-o recomandă Laurenty. Mă tem să nu se ofenseze că am expediat-o așa, fără să-i dăm nimic ; ne va crede niște oameni fără inimă...

— De, dacă zici tu, să-i dăm ceva ! Prefer să-i dau o dată fie chiar și o rublă, decît să-mi iau belea pe cap...

Marta era încă pe scări cînd auzi pași grăbiți în urma ei și o voce care o strigă de mai multe ori :

— Doamnă ! Doamnă ! Stați o clipă !

Se uită înapoi și văzu o fată tînără, frumoasă, cu o hăinuță scurtă de casă pe ea.

— Scuzați, doamnă, începu tînăra fată, oprindu-se în fața văduvei. Mama mi-a spus să vă cer scuze

că v-ați obosit să veniți pînă la noi degeaba... azi e atît de frig. Pentru oboseala dumneavoastră. Mama mi-a spus că-i pare rău...

Vorbea repede și era tulburată. Cînd rosti ultimele cuvinte, întinse, cu un gest plin de timiditate, mîna în care ținea o bancnotă de o rublă. Marta ezită o clipă, dar numai o clipă, apoi luă din mîna frumoasei fete bancnota, spuse „mulțumesc!" și plecă. În drum spre casă cumpără o legătură de lemne, pîine neagră, făină și un pic de lapte. Pîinea pentru ea, laptele și făina pentru fetiță.

În ziua aceea nu mai ieși în oraș. Fierse un terci din făină și lapte, îl vărsă într-o strachină de lut și o așeză pe Janka în fața ei.

Fetița mîncă puțin, în tăcere. Era neobișnuit de serioasă. Căpșorul mic îi atîrna greu, și-l sprijinea mereu cu mînuțele ei slabe. Apoi se ghemui alături de mama ei, își rezemă fruntea de genunchii acesteia și căzu într-un somn greu și lung.

În ziua următoare, cînd văzu în lumina dimineții chipul copilului, Marta se îngrozi. Janka era mai palidă ca de obicei. În ochișorii ei, pierduți în fundul capului și înconjurați de cearcăne, se citea o suferință mută. Tînăra femeie își întoarse fața spre fereastră și începu să-și frîngă mîinile.

„Dacă nu-i voi putea oferi condiții mai bune de trai, gîndi ea, fetița se va îmbolnăvi. Condiții mai bune!... Ce vorbesc eu?! Peste cîteva zile n-o să mai am nici cu ce să-încălzesc odăița asta, nici cu ce să-i pregătesc o mîncare caldă. N-am încotro! Va trebui să mă duc să-i cer scuze Szwejcowei."

•

Nici nu-și dădu seama cînd ajunse în strada Fret. Deschise ușa atelierului și fu ea însăși uimită de ceea ce fusese în stare să facă. Mai uimită chiar decît atunci cînd intrase în librărie pentru a cere ajutor. Umilirea ei nu mai cunoștea margini, dar dorința

arzătoare ce pusese stăpînire pe ea de a fi primită iar în atelierul acela pe care-l părăsise de bunăvoie, cu două zile în urmă, fu mai puternică.

Szwejcowa nu manifestă nici cea mai mică mirare la vederea ei. Pe buzele veştede ale patroanei trecu un zîmbet fugar, iar ochii îi străluciră cu răutate de după ochelari. Lucrătoarele ridicară şi ele capetele şi se uitară la Marta, unele cu curiozitate, altele cu ironie sau cu satisfacţie. Sub privirile a peste douăzeci de perechi de ochi, Marta simţi ca un fier încins în inimă.

Dar chinul nu ţinu decît o secundă, căci stăpîna întreprinderii şi fiica ei se opriră din croit, aşteptînd probabil ca fosta lor lucrătoare să vorbească.

— Doamnă, zise Marta, adresîndu-se Szwejcowei, acum două zile mi-am pierdut cumpătul... m-am simţit jignită de cele ce mi-aţi spus şi am fost cam repezită. Vă cer iertare şi doresc, dacă se poate... să lucrez mai departe la dumneavoastră.

Pe chipul Szwejcowei nu se ivi nici urmă de mirare sau de triumf ; dimpotrivă, îi zîmbi dulce şi dădu din cap cu amabilitate.

— O, dragă doamnă Świcka ! începu ea cu o voce dulce, mieroasă chiar. Nu sînt de loc supărată pe dumneata ! Nu — de loc !... Şi, la urma urmei, ce însemnătate ar fi putut avea pentru mine nişte cuvinte spuse la supărare ?! Mîntuitorul nostru ne-a poruncit să repetăm în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară : „...şi ne iartă nouă greşelile noastre, precum iertăm şi noi..." Aş nesocoti cuvîntul Domnului dacă m-aş supăra pe dumneata... dar de primit nu te pot primi în întreprinderea mea, doamnă Świcka ! Îmi pare foarte rău, dar zău că nu mai pot, căci locul dumitale l-a ocupat acum altcineva...

La ultimele cuvinte, arătă cu foarfecele către o femeie tînără, care şedea, într-adevăr, pe locul cîndva al Martei.

— Slavă Domnului, întreprinderea noastră se bucură de cea mai bună reputaţie... Noi nu folosim aici maşini, care vlăguiesc atît de repede puterile şi şubrezesc sănătatea, de aceea lucrătoarele se îmbulzesc să

vină la noi. Da, da, se îmbulzesc... Nu există zi, în care să nu vină două sau trei persoane cu rugămintea de a fi primite. Slavă Domnului, lucrătoare nu ne lipsesc, dar nici nu putem primi prea multe, căci nici eu, nici fiica mea nu putem să ne încărcăm cu prea multe comenzi. Acum, deci, avem lucrătoare destule, așa că, doamnă Świcka, nu te pot primi...

— Mamă, poate s-ar găsi totuși ceva de lucru și pentru doamna Świcka, interveni domnișoara cea urîtă, care o privise tot timpul pe Marta cu atenție și cu o oarecare curiozitate. În ochii ei mici, puțin sașii, apăruse parcă o licărire de milă.

Szwejcowa ridică din umeri.

— Nu, răspunse ea, nu avem de lucru ! Nu avem ! Doar nu putem, pentru a primi pe doamna Świcka, care ne-a părăsit de bunăvoie, s-o concediem pe domnișoara Zofia, pe care am angajat-o ieri.

Femeia, care ședea în locul Martei, ridică capul la auzul ultimelor cuvinte și o privi pe stăpîna atelierului aproape cu groază.

— Așadar, nu mă puteți primi ? întrebă Marta. Nu pot avea nici o speranță ?

— Nici o speranță, scumpă doamnă Świcka ! Nici o speranță. Îmi pare foarte rău, dar locul dumitale a fost ocupat... nu mai pot.

Marta o salută cu o ușoară înclinare a capului și ieși din atelier. În urma ei auzi un murmur de șoapte și chicoteli. Înțelese că era obiectul zeflemelei sau al compătimirii a peste douăzeci de persoane și simți iar o săgeată în inimă. Dar, cînd se văzu în stradă, fu stăpînită de un singur gînd : „Nu mă pot întoarce acasă cu mîinile goale ! Astăzi trebuie neapărat să încălzesc odaia mai bine, iar mîine trebuie să-i pregătesc copilului o mîncare cu carne... altfel nu mai rezistă..."

Merse o vreme fără să știe încotro s-o apuce, rătăcind fără țel, apoi se opri în mijlocul trotuarului, chibzuind. Deodată, porni hotărîtă înainte pe strada Dluga, uitîndu-se cu atenție la vitrinele magazinelor. Se opri în fața uneia. Era un magazin de bijuterii, nu prea arătos și nici prea elegant. Era probabil

ceea ce căuta, căci, după o clipă de gîndire, urcă cele cîteva trepte şi deschise uşa cu geam. Exteriorul magazinului o înşelase — era mai puţin modest decît arăta. Într-o încăpere destul de spaţioasă se afla un număr mare de obiecte de aur şi de pietre preţioase, numai că această bogăţie, fie din cauza nepriceperii de etalare, fie intenţionat, nu atrăgea atenţia. Proprietarul magazinului lucra alături de ajutoarele sale şi de cei cîţiva ucenici. Era un om scund, rumen la faţă, cu părul cărunt, cu un zîmbet binevoitor şi cu multă isteţime în ochii săi mici, căprui. Văzînd-o pe Marta intrînd, se ridică şi o întrebă cu amabilitate ce doreşte.

— Scuzaţi-mă, domnule, cred că n-am nimerit tocmai bine, zise Marta. Aş vrea să vînd un obiect de aur. Nu ştiu dacă v-ar interesa ?

— De ce nu, doamnă ? De ce nu ? răspunse bijutierul. Despre ce fel de obiect este vorba ?

Nu primi nici un răspuns. Marta sta în mijlocul magazinului cu ochii pironiţi în pămînt. Faţa îi era rigidă, încordată. S-ar fi putut spune că în urma unui monolog interior, încerca să-şi adune puterile pentru a rosti decizia luată, după o luptă grea cu sine însăşi.

— Ce fel de obiect, doamnă ? întrebă din nou bijutierul şi aşteptă cu oarecare nerăbdare răspunsul.

— O verighetă, spuse femeia.

— O verighetă ? repetă bijutierul cu glas scăzut.

— O verighetă ! şoptiră ajutoarele bijutierului, ridicîndu-şi capetele.

— O verighetă, spuse Marta încă o dată, scoţînd de sub şalul său gros o mînă îngheţată de frig, pe al cărei deget strălucea o verighetă de aur.

Se clătină o clipă şi căută, cu un gest inconştient, un obiect de care să se sprijine pentru a nu-şi pierde cunoştinţa.

— Luaţi loc, doamnă ! Vă rog, luaţi loc ! spuse bijutierul, de pe buzele căruia dispăruse zîmbetul jovial. Unul dintre lucrători aduse un taburet pe care-l puse lîngă Marta. Dar ea nu se aşeză. Trecuse printr-una din clipele cele mai grele, poate cea mai grea clipă din cîte îi fusese dat să înfrunte în ultima

vreme. Scoţînd verigheta de aur, avu impresia că se desparte încă o dată şi definitiv de singurul om pe care-l iubise, de trecutul ei fericit. Inima i se strînse şi simţi cum îi vîjîie capul. Dar clipa trecuse. Cu o sforţare a voinţei se sili să nu-şi piardă cunoştinţa. Deveni deodată lucidă şi îi întinse bijutierului verigheta.

— Este neapărat nevoie s-o vindeţi, doamnă? întrebă bijutierul cu un aer de compătimire.

— Este absolut necesar! răspunse femeia scurt şi sec.

— Dacă doriţi, doamnă, dacă e necesar... În orice caz, aţi făcut bine că nu v-aţi adresat altcuiva. De la mine veţi primi cel puţin valoarea reală.

Trecu dincolo de tejgheaua plină de cutii în care se lăfăiau fel de fel de bijuterii şi aruncă verigheta pe talgerul mic de alamă al unui cîntar. Cele două metale scoaseră un sunet cristalin, prelung.

— Aur bun, şopti bijutierul, ca pentru sine.

Marta întoarse capul şi văzu un tablou, căruia pînă atunci nu-i dăduse nici o importanţă. În jurul unei mese lungi şedeau cinci tineri între cincisprezece şi douăzeci şi cinci de ani, mînuind nişte instrumente foarte fine. Unii şlefuiau şi lustruiau pietre scumpe de diferite mărimi, alţii topeau aurul la nişte flăcări mici, iar unul din ei desena modele de lănţişoare, de brăţări, de broşe, cercei, capace de ceasornice şi alte obiecte similare. Marta îşi aţinti privirea asupra mîinilor care se mişcau cu atîta dibăcie deasupra mesei de lucru. Ochii ei, pînă atunci stinşi, prinseră viaţă. I se citea în priviri o curiozitate vie. În cîteva minute de cercetare atentă, văzuse mai multe amănunte din munca bijutierilor decît ar fi putut vedea cineva în ore întregi.

— Iată, doamnă, zise, din spatele tejghelei, bijutierul, verigheta dumneavoastră valorează trei ruble de argint şi jumătate.

Marta tresări la glasul lui.

— Tinerii aceştia sînt ajutoarele dumneavoastră? întrebă ea.

— Da, doamnă, răspunse bijutierul, mirat de această întrebare neașteptată.

— Sînt cu siguranță și ucenicii dumneavoastră ?...

— Da, doamnă, în parte și ucenici.

Marta se uită cu ochi plini de nădejde la omul care se afla în fața ei.

— N-ați putea să mă primiți și pe mine, ca ucenică și ajutoare la dumneavoastră ? întrebă ea deodată, luîndu-și inima în dinți.

Ochii mici ai bijutierului se deschiseră larg.

— Pe dumneavoastră, doamnă ?! îngăimă el. Cum adică ?... De ce ?... Nu înțeleg...

— Da, pe mine, repetă femeia cu un glas hotărît. Nu am nici o altă posibilitate de a-mi cîștiga existența... cred că în munca de bijutier nu e nimic care ar putea întrece puterile mele ; dimpotrivă, mi se pare că aș fi în stare s-o scot la capăt. Îmi dau seama că aici nu este nevoie decît de un oarecare bun gust, iar eu am avut pe vremuri posibilitatea să-mi cultiv acest bun gust. E drept că ar trebui să mă instruiți la început, dar asta n-ar dura prea mult... Vă asigur că aș munci cu străduință și cu pricepere... De altfel, aș accepta plata cea mai mică...

Bijutierul își reveni repede din uimirea care îl cuprinsese. Înțelese abia acum ce-o adusese în magazinul său pe femeia aceasta care voia să-și vîndă verigheta. Fruntea lui îngustă se încruntă, ochii începură să-i clipească.

— Vedeți dumneavoastră, bună doamnă, începu el, în magazinul meu, de fapt, n-am chiar ucenici. Aceștia pe care îi vedeți sînt meșteri tineri, calificați...

Marta privi spre masa la care ședeau lucrătorii. Unul dintre ei, cel care desena, tocmai se ridicase și trecuse în camera alăturată.

— Știu să desenez, zise Marta, adică, se corectă ea imediat, știu să desenez destul de bine, încît aș putea executa orice model de bijuterie.

Spunînd acestea, se și duse la masă și se așeză pe locul rămas liber. Tinerii meșteri își retraseră puțin scaunele și se opriră din lucru, privind cu oarecare uimire și ironie la femeia care venise să se așeze

între ei. Fără ironie, dar cu aceeași uimire, se uita și bijutierul. Dar Marta nu se sinchisi de nimic, luă un creion de pe masă și începu să deseneze pe coala de hîrtie pe care o găsise în fața ei. În magazin se făcu tăcere. Obrajii femeii se îmbujorară. Mîna ei se mișca repede, sigură, așternînd pe hîrtie linii ușoare, una după alta.

Desenatorul se întorsese în magazin și, văzîndu-și locul ocupat, se oprise în prag. Era un tînăr de vreo douăzeci și trei de ani, bine îmbrăcat, cu părul frezat și cu mustața foarte îngrijită. Își vîrî mîinile în buzunare, se rezemă de usciorul ușii și aștepta, zîmbind și schimbînd priviri ironice cu colegii.

— Dar, buna mea doamnă, începu bijutierul, oarecum scos din fire.

— Imediat! Voi fi gata imediat! răspunse Marta, fără a-și desprinde ochii de pe hîrtia ce se afla în fața ei.

Apoi se ridică și-i întinse bijutierului foaia cu desenul.

— Iată, acesta e un model de brățară, zise ea.

Bijutierul își lăsă privirea asupra desenului. Modelul era foarte frumos: o ghirlandă de frunze late, prinse cu o încheietoare rotundă, împodobită cu două crenguțe împletite între ele.

Brățara executată după acest model ar fi întrunit două calități esențiale: simplitate și eleganță.

— Frumos! N-am ce zice! Foarte frumos! exclamă bijutierul, privind modelul cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta, cu ochiul experimentat al unui cunoscător. Frumos! Foarte frumos! repetă el, oarecum tulburat. Desenele dumneavoastră mi-ar putea fi foarte utile, doamnă, dar... vedeți, dar... zise el, apoi tăcu și, în timp ce căuta cuvintele care să-i exprime gîndul, își netezea cu palmele părul des și cărunt.

Tînărul, care se afla lîngă ușă, zîmbi.

— Domnule, zise el, ridicînd din umeri, dacă dumneavoastră ezitați să o angajați pe această doamnă ca desena... cum să spun?... ei bine, da, ca desenatoare...

Un băiat ca de vreo cincisprezece ani, care şedea lîngă masa de lucru, pufni în rîs. Dar tînărul cu părul frezat vorbi mai departe :

— Dacă aţi ezita, zic, să îndepliniţi rugămintea doamnei, din pricina mea, mi-ar părea foarte rău. Vă rog să nu vă îngrijiţi de mine. Ştiţi bine că eu tot nu voi mai lucra la dumneavoastră decît vreo cîteva săptămîni, pînă voi trece la Biroul de arhitectură din Varşovia.

Spuse acestea cu o totală indiferenţă şi cu o uşoară ironie. Se vedea că pentru el lucrul în magazinul bijutierului era numai un popas în drumul spre ocupaţii mai de răspundere şi mai rentabile.

— Bine, bine, răspunse bijutierul, asta o ştiu eu ; ştiu că dumneata mă vei părăsi în curînd... totuşi nu pot...

— Cît îi plătiţi dumneavoastră acestui domn ? îl întrerupse Marta.

Bijutierul rosti o cifră.

— Ei bine, eu mă voi mulţumi cu jumătate din această sumă, spuse hotărîtă femeia.

Bijutierul începu să-şi netezească şi mai cu zel părul cu palmele.

— Vai de mine, doamnă ! exclamă el, plimbîndu-se de la o masă la alta. Vă daţi seama în ce încurcătură mă puneţi ?... Mai privi o dată la modelul brăţării desenat de Marta. Frumos ! N-am ce zice ! Chiar foarte frumos ! Dar cum să fac ? repetă el, descumpănit, în timp ce-şi rotea ochii ageri prin magazin. I-ar fi surîs să aibă o lucrătoare bună şi ieftin plătită, dar se temea să introducă în întreprinderea lui o inovaţie nemaipomenită pînă atunci.

Deodată, se opri în mijlocul magazinului şi, privind la ajutoarele sale, rosti întrebător :

— Ei, voi ce ziceţi ?

Era o întrebare laconică pe care şi-o punea de fapt sieşi, dar al cărei răspuns îl văzu limpede pe feţele celor patru lucrători din jurul mesei. Ele exprimau uimire îmbinată cu batjocură. În ceea ce-l priveşte pe tînărul cu părul frezat, acesta nu mai putuse

să-şi reţină rîsul şi, pentru a putea rîde în voie, se retrase în camera de alături.

De ce rîdeau aceşti oameni ?

Ar fi foarte greu să răspunzi, sau mai degrabă ar cere multă vreme ca să dai o explicaţie. Bijutierul îşi dădea seama că zîmbetele angajaţilor săi nu erau decît o confirmare a temerilor şi a rezervelor sale. Îşi lovi palmele şi, uitîndu-se drept în ochii Martei, zise pe un ton răspicat :

— Dar bine, buna mea doamnă, dumneavoastră uitaţi că sînteţi femeie ?

Vorbea sincer, cu părere de rău chiar că, din motive independente de voinţa lui, era nevoit să piardă prilejul unei afaceri avantajoase.

Marta zîmbi.

— Da, e drept, sînt femeie, răspunse ea. Dar ce importanţă are asta, de vreme ce pot desena la fel ca un bărbat ?

— Eh, da, da ! rosti bijutierul, netezindu-şi părul şi aşezîndu-se la masă. Dar vedeţi, doamnă, ar fi un lucru nou, cu totul nou... Mărturisesc că mie nu-mi prea plac inovaţiile, nici un fel de inovaţie... Aşa că vedeţi... aici, la mine, lucrează bărbaţi tineri şi lumea este răutăcioasă... cred că mă înţelegeţi ?...

— Înţeleg, înţeleg, răspunse Marta, şi vă mulţumesc pentru explicaţie. De altfel, nu este nouă pentru mine. Cumpăraţi verigheta sau nu ?

— Cumpăr, buna mea doamnă, cumpăr...

Bijutierul se ridică repede de pe scaun, alergă la o altă masă, trase sertarul şi rămase deasupra lui cîteva clipe pe gînduri.

— Poftiţi banii ! zise el, întinzîndu-i femeii două bancnote.

Marta dădu din cap şi se îndreptă spre uşă. Din prag se întoarse şi i se adresă bijutierului :

— Spuneaţi că verigheta mea valorează trei ruble şi jumătate şi mi-aţi dat patru ruble. Am primit deci o jumătate de rublă mai mult.

— Dar, buna mea doamnă, zise, stînjenit, bijutierul, credeam... mă gîndeam... voiam... doamna mi-a desenat un model...

— A, da, înțeleg, răspunse Marta, și vă mulțumesc !

A cîta oară, purtîndu-și sărăcia și nevoile pe la ușile oamenilor, în loc să i se primească munca, i se dădea pomană ?

Părăsind magazinul, Marta nu plînse, nu grăbi și nici nu încetini pasul.

Porni agale spre casă, fără lacrimi, fără gemete, fără zîmbete, cu pas egal, uniform.

Se gîndi să cumpere cu banii căpătați pentru verighetă ceva lemne, pentru a încălzi mai bine odaia la noapte, și o hrană întăritoare pentru copil. Dar nu luă nici lemne, nici alimente. S-ar putea spune că uitase, că uitase de tot ce o înconjoară, că n-avea putere să meargă mai departe și nici curajul să se ducă altundeva decît în mansarda ei, goală și rece. De obicei, cînd se înapoia acasă, alerga pe scări să ajungă sus cît mai repede ; acum pășea încet, poticnindu-se de treptele roase, abia dibuindu-le din pricina întunericului și a oboselii sale. Intră în odaie tăcută, aruncă o scurtă privire asupra fetiței care sta ghemuită lîngă sobă, își scoase șalul și se trînti în așternutul întins pe jos, privind cu ochi sticloși în gol.

— Am ajuns o paria ! spuse ea aproape cu glas tare, apoi se întinse și rămase așa nemișcată, cu capul ascuns în pernă.

Janka veni lîngă ea, mai degrabă se tîrî și se așeză, tăcută, alături. Apoi, cuprinse cu mînuțele slabe și înghețate genunchii mamei și își sprijini căpșorul de ei.

În odaie domnea tăcerea, în timp ce jos, sub fereastră, marele oraș vuia, trimițîndu-și ecourile înfundate în mansarda părăsită, uitată de oameni, unde se măcinau în cea mai cruntă mizerie două vieți...

Marta sta încremenită, văduvită de gînduri, de orice simțire, obosită de moarte. Munca îndeplinită cu pricepere și răsplătită după merit este cel mai sigur, poate chiar unicul mijloc împotriva bolilor trupești și sufletești. Dar nimic nu istovește mai mult decît încercările zadarnice de a găsi de lucru, căutarea

febrilă a posibilității de a cîștiga o bucățică de pîine pentru tine și ai tăi.

Marta nu mai întrevedea nici o perspectivă. O singură cale mai exista. Să se ducă în locuința din strada Królewska și să spună femeii cu fruntea ofilită și părul lăsat pe umeri: „M-am întors la tine. Ai avut dreptate! Femeia nu e un om, e un obiect!" Dar în pieptul ei mai pîlpîiau sentimente și amintiri care n-o lăsau să apuce pe această cale. Nici nu se gîndea la ea, așa cum nu se gîndea în clipa de față la nimic. Deodată, auzi ca prin vis o tuse răgușită, sacadată. Se cutremură și se smulse într-o clipă din imobilitatea în care căzuse. Sări drept în picioare:

— Tu ai tușit așa, Janko?

— Eu, mămico!

Glasul copilului suna slab și răgușit.

Marta luă fetița în brațe, și-o așeză pe genunchi. Îi atinse cu palma fruntea înfierbîntată și îi puse mîna pe pieptul în care inimioara bătea neobișnuit de puternic...

— Doamne! Dumnezeule! se tîngui ea, numai asta nu! Întîmplă-se orice! Numai asta nu!

În întunericul adînc din odaie nu putea să vadă fața fetiței. Aprinse lampa și, ducînd-o în brațe pe fetița de patru ani ca pe un sugar, o apropie de lumină. Obrajii copilei erau încinși de febră, ochii larg deschiși priveau îndureraţi. Tuși pentru a doua oară, apoi își lăsă moale căpșorul pe umărul mamei sale.

Pe scările mansardei, alerga în miez de noapte o femeie cu șalul negru de pe umeri fluturîndu-i în vînt. În jurul ei se învălătucea întunericul, dar ea nu se mai clătina, nu se mai împiedica de scările roase și nu se mai oprea în drum pentru a răsufla. N-am exagera dacă am spune că-i crescură aripi. Teama și durerea o purtau ca în zbor deasupra pămîntului.

După o jumătate de oră fu înapoi, dar de astă dată însoțită de un bărbat tînăr, purtînd o pălărie și o șubă bogată. Întrară în odaie și se apropiară de așternutul întins pe jos. Copilul, cu fața aprinsă de febră, se zvîrcolea, tușind și plîngînd.

Medicul privi împrejur, căutînd zadarnic un scaun. Negăsindu-l, se lăsă în genunchi pe duşumea şi examină fetiţa.

— Cît de frig e aici ! spuse.

Dar Marta nu răspunse.

— Pe ce pot să scriu ?

Pe fereastră se aflau o stioluţă cu cerneală, cîteva peniţe şi o foaie de hîrtie. Medicul scrise reţeta.

— Copilul are o inflamaţie a căilor respiratorii, o bronşită. Încălziţi-i odaia şi daţi-i la ore fixe medicamentul acesta !

Apoi mai spuse cîteva cuvinte de încurajare, îşi ridică pălăria de pe jos şi dădu să plece.

Femeia scoase din buzunar o bancnotă să i-o dea, dar medicul aruncă o privire împrejur şi nu întinse mîna s-o primească.

— Mulţumesc, nu e cazul şi, ajungînd în prag, adăugă : copilul e foarte slăbit. Boala va ţine mult şi va avea nevoie de medicamente. Voi veni mîine din nou.

Marta căzu în genunchi, cuprinse fetiţa în braţe şi o lipi de pieptul ei.

— Copilul meu ! Unicul, dragul meu copil ! şopti ea. Iart-o pe mama ta, iart-o ! N-a fost în stare să te încălzească şi nici să te hrănească. Te-a lăsat pradă frigului şi foamei ! Eşti slabă, istovită... eşti bolnavă... Copilul meu drag, copilul meu !...

Îşi smulgea părul din cap şi îşi lovea fruntea de podea, deznădăjduită...

— Sînt o neputincioasă, o neajutorată, o criminală !

Nu trecu nici o oră şi doctoria fu adusă, iar în zori, de cum se deschiseră depozitele de lemne, începu să duduie în sobă focul, răspîndind în odaie o căldură înviorătoare.

Cuvintele medicului se adeveriră — boala copilei se prelungi. Venea acum pentru a zecea oară, dar copilul mai avea febră, respiraţia grea se auzea ca un hîrşîit de ferăstrău.

Marta stătea tăcută şi nemişcată la picioarele fetiţei. Medicul îi vorbi cu blîndeţe :

— Nu pierdeți speranța, doamnă! Copilul se va însănătoși, dar acum, mai ales astăzi și mîine, are nevoie de îngrijiri deosebite. Astăzi e iarăși prea frig în cameră. Ar trebui să fie cu cel puțin 6—8 grade mai cald. Medicamentul pe care vi l-am prescris i-l dați copilului toată noaptea, fără întrerupere. E cam scump, dar este unicul medicament care ajută în cazul de față.

După plecarea lui, Marta rămase din nou în mijlocul odăii cu brațele încrucișate pe piept și cu privirea pironită în pămînt.

Copilul are nevoie de căldură... Dar cu ce să încălzească odaia? Cu ce bani să cumpere iar medicamentul? Cu ce bani?

În buzunar nu mai avea nici o lescaie. În prima zi, cînd Janka se îmbolnăvise, avusese patru ruble și cîțiva zloți; această avere fusese înghițită de soba în care ardea focul zilnic și de farmacie.

Dar... acum Marta nu-și mai smulgea părul, nu mai cădea la pămînt, nu se mai lovea cu pumnii în piept. Devenise o umbră. Fața ei slabă și îngălbenită era de nerecunoscut. Buzele învinețite erau strînse, maxilarele încleștate; privirile se plimbau stinse și sticloase prin odaie în căutarea vreunui lucru pe care să-l poată vinde. Dar nu mai avea nimic, în afară de perna de la căpătîiul copilului, pătura de lînă sub care zăcea, două cămășuțe și rochițe vechi, pentru care nimeni n-ar fi dat nici măcar o legăturică de lemne.

Brațele îi căzură inerte de-a lungul trupului.

„Ce să fac? șopti ea. Ce pot să fac? Mă voi culca lîngă ea și vom muri împreună!"

Copila se mișcă și scoase un scîncet slab.

— Tăticule! se auzi deodată în liniștea odăii. Copila întinse mînuțele firave și înfierbîntate și repetă: Tăticule, tăticule!...

În delir, îl vedea pe taică-său, îi zîmbea și-i cerea ajutor.

Marta ridică brusc capul și din ochii ei stinși, uscați, țîșniră șuvoi lacrimile.

— Îl chemi pe tăticul tău ? vorbi ea. Cu siguranţă că el ţi-ar fi putut aduce salvarea ! El ar fi cîştigat muncind, s-ar fi îngrijit să ai căldură şi hrană, să ai medicamente, să trăieşti... Dar nici eu nu te voi părăsi, nu te voi lăsa să pieri. Dacă tata ar fi muncit pentru tine... mama ta se va duce să cerşească !

Obrajii ei îngălbeniţi se îmbujorară, ochii i se aprinseră. Marta luase o hotărîre.

Îşi trînti pe cap şalul negru şi alergă grăbită jos, la locuinţa portarului. O găsi, stînd în faţa focului, pe nevastă-sa, cu o scufie mare pe cap şi cu bocanci grei în picioare.

Marta se opri, gîfîind, în faţa ei.

— Doamnă ! strigă ea. Pentru Dumnezeu... Te rog...

— Iar vrei bani, desigur ? se răsti la ea femeia. N-am ! N-am ! Înţelegi ? De unde să am atîţia bani ?

— Nu, nu vreau bani ! Mă duc în oraş, să fac rost ! Te rog, stai lîngă copilul bolnav pînă mă-ntorc ! !

Femeia schiţă o strîmbătură, dar nu cu atîta mînie ca altă dată.

— Ei, parcă eu am vreme să tot stau lîngă copilul dumitale ?

Marta se aplecă, apucă mîna mare, butucănoasă şi aspră a femeii şi o sărută.

— Pentru Dumnezeu, te rog, stai lîngă ea... Cere mereu apă... se zvîrcoleşte, se ridică... n-o pot lăsa singură...

Marta sărutase mîna care nu demult lovise trupuşorul plăpînd al copilului ei.

— Ce faci, doamnă ? Vai de mine ! Iacă mă duc şi stau, numai să nu zăboveşti prea mult... peste o oră vine şi copilul meu de la şcoală şi trebuie să-i dau de mîncare !

Marta nu mai aşteptă. Alerga prin întuneric, pe străzi, vorbind singură.

— Da ! Aşa voi face ! Mă voi duce !... Voi întinde mîna !... Voi cerşi...

Ieşi în stradă, se opri, se mai gîndi o clipă, apoi o porni spre strada Swientojerska. Ruşinea şi teama o făceau să alerge. Oarbă, surdă, nesimţitoare la îmbrîncelile trecătorilor, nepăsătoare la ocările şi la pri-

virile lor mirate, străbătu ca fulgerul mulțimea de oameni și alergă spre locul unde o mai ajutaseră o dată.

Se opri, în sfîrșit, în fața porții, pe care intrase odinioară plină de bucurie, de speranță și de mîndrie, răsuflă adînc, urcă repede scările luminate și cu mîna tremurîndă atinse butonul soneriei.

Ușa se deschise și o servitoare tînără, zdravănă și îngrijit îmbrăcată, apăru în prag. O dată cu ea năvăli din casă un val de lumină și zvon de glasuri omenești. Antreul era puternic luminat, dincolo de ușa salonului se auzeau vorbele și rîsetele oaspeților.

— Ce doriți, doamnă ? întrebă servitoarea.

— Vreau să vorbesc cu doamna Rudzinska.

— Nu s-ar putea să veniți mîine ? Astăzi stăpînii mei dau serata lor săptămînală. Au sosit tocmai oaspeții. Doamna nu poate părăsi salonul...

Marta se retrase pe scări. Servitoarea închise ușa în urma ei. Dincolo de această ușă locuia o femeie, într-adevăr, bună, sinceră, miloasă. Dar mîna ei miloasă, în clipa aceasta, nu se putea întinde pentru ea. Și acest lucru i se părea firesc. Nu te poți bizui pe mîini miloase. Chiar și omul cel mai bun nu-și poate consacra orice clipă a vieții numai faptelor bune. Și nu numai treburi urgente și griji personale, dar chiar preocupări mondene uneori îl acaparează și el nu poate fi un sprijin de nădejde pentru semenul lui căzut în nevoi.

Marta mergea din nou grăbită spre Calea Krakowska. Se gîndise o clipă la libraul cel generos, dar cînd ajunse în dreptul ușii se retrase repede. În librărie se aflau cîteva doamne elegante și cîțiva bărbați cu fețe vesele, care alegeau și cumpărau cărți.

•

Era între șapte și opt seara, ora în care marele oraș clocotește de forfotă și larmă. Casele și străzile sînt viu luminate, vuiește muzica, trotuarele sînt înțesate de oameni. Orășeni, care luni în șir nu văd soarele decît

cîteva ceasuri pe zi, seara îşi trăiesc cel puţin o jumătate din viaţă.

Calea Krakowska era animată, plină de lume. O zăpadă măruntă de martie acoperise pămîntul încă îngheţat, curăţind cerul de nori. Bolta întunecată de deasupra oraşului era presărată cu stele.

Uruitul trăsurilor care străbăteau străzile largi amintea tunetele primăverii. Pe trotuare se revărsau valuri, valuri, trecători grăbiţi. Era lumină ca ziua, căci felinarelor cu gaz li se mai adăugau, pe porţiuni întinse, luminile vitrinelor.

Pe străzile principale ale Varşoviei de obicei în orele acestea de seară întîlneşti multă lume. Şi cei ocupaţi peste zi şi cei liberi sînt pe stradă. Cei ocupaţi se grăbesc să ajungă la locurile de odihnă sau de petrecere, iar cei liberi se simt în elementul lor : îi desfată vuietul oraşului, le absorb privirile priveliştile felurite din jur, scăldate în lumină, sau estompate de penumbră. În această mulţime grăbită, care aleargă, se agită, discută, se vor fi aflînd fără îndoială şi multe fiinţe miloase la ceasul acela, dar ele sînt preocupate de altceva decît de opere de binefacere. Oamenii se grăbesc — ziua e pe sfîrşite. Sînt prinşi în vîrtejul vieţii, îi aşteaptă distracţiile, afacerile, tot felul de treburi. Şi apoi, la lumină artificială, obrajii supţi ai celor în suferinţă se văd mai puţin limpede. Ochilor stinşi luminile lămpilor le împrumută o strălucire înşelătoare, iar uruitul şi zarva străzii înăbuşă suspinele ce ies din piepturile chinuite. Mila se trezeşte cel mai adesea acolo unde scheletul sărăciei îşi sună mai tare oseminţele şi-şi cască mai tare şi mai înfricoşător orbitele goale.

Marta rătăcea de un sfert de oră pe Calea Krakowska.

De un sfert de oră numai ? De un an, de un secol, de la începutul lumii !

Nu alerga, mergea încet. Era rigidă, mută, cu chipul împietrit, iar privirile-i sticloase rătăceau pe feţele trecătorilor.

Aripile care o purtaseră în goană cu o oră înainte i se frînseră. Se simţea iarăşi istovită. Înainta totuşi

prin valurile de lumină, urmărită de chipul înlăcrimat al copilului. O privea de pretutindeni, din spate, din față, de prin stelele cerului și de pe fețele oamenilor. La vederea acestora îi apărură pentru prima dată în minte cuvinte de acuzare. Obida clocotea în ea, preschimbîndu-i lacrimile în flăcări arzătoare. Pentru prima dată îi trecu prin gînd că *oamenii* aceștia sînt de vină de mizeria ei, că ei sînt datori s-o ajute să trăiască. În clipa aceea se stinsese în ea noțiunea responsabilității personale. Se simțea mai slabă decît un copil, neputincioasă, ostenită de moarte.

„Cei tari, își zicea, cei pricepuți, cei fericiți sînt datori să împartă cu mine ceea ce le oferă viața, căci mie această viață nu-mi dă nimic."

Nu întinsese totuși încă mîna să ceară.

De cîte ori trecea pe lîngă ea o siluetă zveltă, elegantă de femeie, scotea mîna de sub cutele șalului, dar nu avea curajul s-o întindă. Deschidea gura să spună ceva, dar nu-i ieșea nici un sunet din gîtlej. Glasul amuțea speriat de larma străzii, și mîna cădea neputincioasă.

Să-i mai fi rămas oare un ultim sentiment de pudoare?

Poate. Dar acolo, la mansardă, sărmana ei copilă scîncea, zbătîndu-se în așternutul rece și chemîndu-și tatăl, cu buzele arse de friguri, cu glasul răgușit, istovită de lipsuri și de boală.

Două doamne înveșmîntate în catifea trecură grăbite, vesele, rîzînd și ținîndu-se de braț. Una din ele era tînără și foarte frumoasă.

Marta le aținu calea.

— Doamnelor, îngăimă ea. Vă rog, doamnelor!

Glasul îi era pierit, dar nu era jalnic. Nu se gîndise că trebuie să-i dea un anume ton, cum fac cerșetorii. Cele două doamne grăbite nu înțeleseră tîlcul cuvintelor ei și trecură mai departe, dar după ce făcură cîțiva pași se întoarseră. Una din ele o întrebă:

— Doamna mea, ce s-a întîmplat? Am pierdut ceva?

Dar nu primi nici un răspuns. Marta se întoarse și plecă repede, repede, ca și cum ar fi vrut să fugă cît mai departe de locul acela.

Cînd le văzu îndepărtîndu-se, încetini pasul. Pe obrajii ei îngălbeniți, ofiliți, răsăriră pete mari, roșii. Erau semnele febrei care-o cuprinsese. În ochii Martei, pînă atunci stinși, scăpărară fulgere tăioase, răsfrînte de creierul ei încins.

Încetini din nou pasul, se opri. Pe trotuar trecea un bărbat puțin gîrbovit, încovoiat parcă sub haina lui îmblănită. Marta îl privi cu ochi pătrunzători: avea o figură blîndă și o mustață stufoasă, albă ca zăpada. Încercă să scoată iar mîna dintre cutele șalului, dar n-o întinse. Murmură fără să ridice glasul:

— Domnule! Domnule!

Bărbatul fu gata, gata să treacă înainte fără s-o vadă, dar deodată se opri, o privi și înțelese. Bagă mîna în buzunarul hainei, scoase o pungă mică, îi cercetă mărunțișul, găsi ceea ce căuta și puse în palma femeii o monedă măruntă. Marta se uită și văzu prima ei pomană. Fără să-și dea seama, se pomeni rîzînd: căpătase zece groși...

Trecătorul era, de fapt, un om damnic, dar de unde putea să știe cît de mari erau nevoile femeii care-i ceruse ajutorul? Și chiar dacă ar fi știut, ar fi fost oare dispus să o ajute cu adevărat? Marta se întreba de cîte ori va mai fi nevoită să întindă mîna pentru a aduna suma necesară pentru o legătură de lemne și doctoria fetiței.

Începătoare în ale cerșitului, merse înainte, rigidă, mută, strîngînd bănuțul în mîna crispată. Se opri iarăși. Acum nu se mai uita la trecători, ci la o fereastră mare, largă — vitrina unui magazin. Scăldat în lumină, părea să fie un palat din basmele copilăriei.

În fund se vedeau niște coloane înalte de marmură, în jurul lor se revărsau în valuri bogate draperii de mătase purpurie. Covoare înflorate împodobeau pereții, mîngîind ochii cu cele mai felurite culori — trandafiriu, albastru, verde, liliachiu. Piedestale de bronz susțineau candelabre strălucitoare, aurite, luminînd vase de argint, pocale de aur și grupuri de statuete de mar-

mură. Dar ochii Martei rămaseră indiferenți la toată această frumusețe și bogăție.

În fața unei mese de palisandru, acoperită cu ghirlande uriașe de flori, cu covoare moi și înflorate, se aflau doi bărbați. Unul era vînzătorul, celălalt cumpărătorul. Amîndoi discutau cu vioiciune; vînzătorul avea fața radioasă, cumpărătorul, îngîndurată și puțin preocupată probabil de alegerea obiectelor, care, luate în parte, erau adevărate opere de artă.

Deodată, ușa de cristal se deschise și Marta intră în magazin. Purta aceeași rochie neagră cu bantă lată, albă, la poale. Pe cap avea șalul ei negru, încrucișat peste piept. Fruntea galbenă ca ceara îi era pe jumătate acoperită de părul ce-i ieșea de sub șal; obrajii îi ardeau, iar buzele îi erau albe, uscate.

La scîrțîitul ușii, cei doi bărbați întoarseră capetele și o priviră. Ea se opri în ușă, lîngă o consolă cu placa de marmură, care susținea o oglindă mare. Se furișase în acest templu al bogăției ca o stafie și rămase lîngă perete nemișcată, mută.

— Ce dorește doamna? întrebă negustorul, plecînd puțin capul și privind curios, din spatele unui buchet imens de flori artificiale, la chipul ei întunecat, împietrit.

Marta nu-i răspunse. Ochii îi erau ațintiți asupra cumpărătorului, un bărbat elegant, cu un palton îmblănit aruncat neglijent pe umeri, care își plimba mîna albă pe un covor scump, uitîndu-se la ea distrat, aproape fără s-o vadă.

— Ce dorește doamna? întrebă încă o dată negustorul, examinînd-o din cap pînă în picioare cu o privire cercetătoare. Apoi, exasperat de tăcerea ei, adăugă cu glasul înăsprit: De ce nu răspundeți, doamnă?

Dar ea nu-l auzea; se uita mereu la cumpărătorul cu blana azvîrlită neglijent pe umeri.

Simți o gheară sfîșiindu-i pieptul și creierul învăpăindu-i-se; respirația îi deveni precipitată, iar obrajii și fruntea căpătară culoarea stacojie. Scoase, tremurînd, mîna de sub cutele șalului și o întinse timid, în timp ce buzele-i livide bolborosiră:

— Domnule ! Bunul meu domn, vă rog, pentru un medicament... Mi-e copilul bolnav !

Mîna ei slabă, înghețată, tremura mărunt ; în glasul ei sfîșietor de trist se strecurară pentru prima dată accentele tărăgănate și jalnice ale tuturor cerșetorilor.

Omul cu blana bogată o privi o clipă și ridică ușor din umeri.

— Hm ! Nu ți-e rușine să cerșești ? exclamă el sec. Ești tînără și sănătoasă. Poți munci !

Apoi se întoarse din nou spre masa de palisandru, pe care erau expuse covoarele și coșurile de argint.

Negustorul desfășură încă un covor, cu același zîmbet pe buze, continuîndu-și convorbirea întreruptă.

Femeia rămase mai departe lîngă ușă. S-ar fi zis că era țintuită acolo de o forță vrăjmașă, de neînvins. Fața îi era de nerecunoscut.

Cuvintele rostite de bogătan erau picătura care făcu să se reverse paharul de venin din care sorbea Marta de atîta amar de vreme. Această ultimă picătură avu asupra ei puterea unui narcotic. Îi biciui nervii, îi întunecă mintea și întreaga conștiință.

„Poți munci !“ Omul, care rostise aceste cuvinte, își dădea el oare seama cîtă ironie necruțătoare cuprindeau ele pentru femeia care-și istovise sufletul, își irosise puterile în căutarea unei munci onorabile ? Pentru ființa care pierduse respectul față de sine, care se considera o nulitate numai pentru că nu găsise nici un mijloc de a-și cîștiga onest existența ? Dar poate că n-avea nici o vină, de unde avea să știe el toate acestea ? Poate că era bun și milos, poate că ar fi întins o mînă darnică unei infirme, unei bătrîne, dar femeia care venise să cerșească era tînără, în putere și nimic nu trăda vreo suferință fizică, vizibilă, care s-o îndreptățească de a recurge la acest mijloc umilitor.

N-avea de unde să știe de schilodirea ei morală care o adusese pînă aici, de febra care o istovise și-i pîrjolise încetul cu încetul sufletul, făcînd scrum cele mai bune sentimente, care-i copleșise mintea cu gînduri tot mai sumbre și mai amare — de toate acestea n-avea de unde să știe bărbatul acela elegant. Spusese cu drept cuvînt : „Ești tînără, sănătoasă, poți munci !“ Dar,

spunînd acest adevăr, săvîrşise o cruntă nedreptate, fără s-o ştie...

Cu cîteva luni, chiar cu cîteva săptămîni în urmă, poate că Marta ar fi înţeles adevărul din cuvintele acestui bărbat. Atunci, nu cerea decît posibilitatea de a munci. Nu dorea altceva decît să muncească. Dar acum ? Acum cerşea...

Bujorii pe care-i avusese în obraji pieriră dintr-o dată, ochii negri şi adînci se aprinseră de mînie, de invidie... şi de lăcomie.

Mînie, invidie, lăcomie ? Se putea oare ca femeia aceasta, crescută de copil într-o casă arătoasă, liniştită, de ţară, această soţie odinioară stimată, această mamă fericită pînă mai ieri, această fiinţă cinstită, care nu voise să depună o muncă de care nu se simţea în stare, această femeie energică, care, deşi cu inima îndurerată, căutase pe toate căile să cîştige o bucată de pîine în chip cinstit, această femeie mîndră, care se rugase lui Dumnezeu s-o ferească de soarta amară de cerşetoare, să fi căzut victimă patimilor celor mai josnice ?

Din nefericire, era firesc să se întîmple una ca asta. Ea nu era un înger, o făptură ireală, pe care să n-o atingă şi să n-o doboare vîltoarea vieţii pămînteşti. Era o fiinţă omenească. Iar dacă în om există culmi de virtute, capabile de eroism, există şi hăuri întunecate unde dormitează şerpii celor mai teribile ispite şi instincte. Nu poţi să supui caznelor celor mai grele sufletul omului, fără să trezeşti în el instinctele rele care sălăşluiesc în stare latentă undeva în tainiţele făpturii lui. Omul este înzestrat cu forţe spirituale nebănuite, dar şi slăbiciunea lui nu are margini. Fiecărui om trebuie să i se ofere drepturi şi posibilităţi corespunzătoare răspunderii pe care o poartă pe umerii săi, altfel el nu va fi în stare să săvîrşească şi să biruie ceea ce trebuie să săvîrşească şi să biruie, să reziste în faţa a ceea ce trebuie să reziste.

Toată amărăciunea, care se adunase picătură cu picătură, otrăvind sufletul Martei, se ridicase acum ca un val uriaş, scoţînd la iveală acele ispite şi patimi trezite şi răscolite în ea.

Domnul cel elegant alegea covoare, coşuleţe de argint, vase de porţelan, statuete de marmură, pe care voia să le cumpere, cu gîndul de a-şi aranja un interior frumos, în care avea poate de gînd să-şi aducă o soţie.

Atît el cît şi negustorul erau atît de absorbiţi de preocuparea lor comună, încît uitară de femeia care stătea nemişcată, tăcută, lîngă perete, fără a-şi putea lua privirea de la mîna cumpărătorului care ţinea o pungă mare, umflată, doldora de bani.

„De ce să aibă el atît de mult şi eu să nu am nimic? se întreba Marta. Cu ce drept refuză să mă ajute? Nu ştie că am acasă un copil care moare de foame şi de frig, că n-am altă posibilitate pentru a-l salva? Nu-i adevărat că sînt tînără şi sănătoasă; sînt mai mult decît bătrînă, căci am supravieţuit mie însămi. Nici nu mai ştiu unde o fi Marta de altădată. Da, sînt mai mult decît bolnavă, sînt infirmă, căci sînt neajutorată ca un copil. De ce să mi se pretindă să răzbesc în viaţă prin forţele mele, dacă nu mi s-au dat aceste forţe? De ce m-au lipsit de forţa pe care acum mi-o pretind? Şi omul acesta este unul dintre aceia care m-au nedreptăţit. Şi el e unul dintre datornicii mei şi... e obligat să mă ajute!"

Gîndurile Martei erau departe de a fi logice, dar totodată erau firesti şi de înţeles! Le-au generat aceleaşi nedreptăţi, aceleaşi lovituri ale soartei, aceleaşi nevoi neîmplinite care au dat naştere pe lume tuturor ideilor nebuneşti, ce au dus, din vreme în vreme, la distrugeri, crime şi prăpăd, le-au generat acele patimi dezlănţuite, care, apărînd în urma nedreptăţii şi a răului, duc ele însele la încălcarea dreptăţii şi la pricinuirea răului.

— Prin urmare, zise cumpărătorul, trei sute de zloţi covorul, cinci sute coşuleţele, vaza de porţelan două sute şi...

Scoase banii pentru a plăti suma cuvenită negustorului, dar, deodată, se opri:

— Ah, era să uit! Aş dori să-mi daţi şi grupul acela în bronz, şi acela de colo...

Negustorul se repezi la obiectul indicat, zîmbind servil :

— Care ? Acesta ?

— Nu, celălalt. Acela cu Niobe şi copiii...

— Niobe ? Parcă l-aţi cerut pe celălalt, cu Venus şi Cupidon ?

— Se prea poate, trebuie să le văd mai de aproape, pe amîndouă.

Mîna, probabil deprinsă cu risipa, aruncă punga deschisă pe placa de marmură a consolei, în timp ce bărbatul cel elegant îl urmă pe negustor în fundul magazinului, unde pe o etajeră de palisandru, sub un clopot de cristal, se aflau statuetele, unele turnate în bronz, altele sculptate în marmură.

Punga aruncată cu neglijenţă se deschise larg... pe placa de marmură se risipiră cîteva bancnote.

Ochii larg deschişi ai femeii, care stătea lipită de perete, se pironiră asupra bancnotelor. Aşa cum unele specii de şerpi hipnotizează păsările, la fel hîrtiile multicolore exercitară o atracţie irezistibilă asupra Martei. E greu de precizat ce gînduri i-au trecut prin cap, uitîndu-se ca fascinată la aceşti bani care nu-i aparţineau. De fapt, nu erau gînduri, ci un haos dezlănţuit de febră şi de furtuna din sufletul ei. Începu să tremure ca în friguri, coborî de cîteva ori pleoapele, le ridică, scoase mîna dintre cutele şalului, o retrase, încercînd să se biruie, dar... Din nefericire, nu mai exista pentru ea nici o nădejde de a se împotrivi ispitei. Nu mai avea puterea să se oprească de a comite o faptă ruşinoasă, nu mai avea conştiinţă, nici luciditate... Trupul îi era mistuit de febra pe care ţi-o dau frigul, foamea, nopţile de insomnie şi lacrimi, iar sufletul îi era copleşit, răscolit, exasperat.

Întinse mîna şi una din bancnote dispăru fulgerător de pe placa de marmură... În aceeaşi clipă uşa de sticlă se deschise şi se închise cu zgomot.

La zgomotul neaşteptat, cei doi oameni din fundul magazinului, ocupaţi cu alegerea statuetelor, îşi întoarseră privirile.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă cumpărătorul.

Negustorul sări în mijlocul magazinului.

— Femeia aceea în negru... a fugit ! Cu siguranţă că a furat ceva !

Privirea cumpărătorului se întoarse spre uşă.

— Într-adevăr, zise el, zîmbind, după ce-şi aruncă o privire pe placa de marmură, mi-a furat o bancnotă de trei ruble. Aveam numai una şi aceea lipseşte.

— A, blestemata aceea de cerşetoare ! strigă furios negustorul. Aşa ceva nu se poate ! Un furt, în magazinul meu ? Sub ochii mei ? Asta e curată nerușinare ! Şi, sărind spre uşă, o deschise larg şi strigă : Gardist ! Ei, gardist !

— Ce s-a întîmplat, domnule ? răspunse o voce din stradă.

Pe pieptul omului, care se oprise pe trotuar, în dunga de lumină revărsată din magazin, strălucea insigna galbenă de poliţist.

— Uite ! Acolo ! vorbi negustorul, gîfîind de furie şi arătînd cu degetul. Acolo, vezi... o femeie care fuge, a furat din magazinul meu o bacnotă de trei ruble !

— Undee ? Nu ştiţi încotro a luat-o ?

— Într-acolo ! spuse un trecător care, auzind strigătul negustorului, se oprise în faţa magazinului şi arătă înspre strada Nowy Świat. Am văzut-o. Nu era îmbrăcată în negru ? Alerga ca o nebună. Mi s-a părut chiar că e o nebună !

— Trebuie s-o prindeţi neapărat ! zise negustorul.

— Fireşte, domnule ! răspunse omul cu tinicheaua galbenă pe piept şi o rupse la fugă, strigînd : Puneţi mîna pe ea ! Acolo, spre Nowy Świat, a fugit o hoaţă ! Puneţi mîna pe ea !

Uşa magazinului se închise. Domnul cel elegant îi reproşă negustorului, continuînd să zîmbească, osteneala pe care şi-o dăduse pentru un fleac.

În stradă se stîrnise zarvă.

Femeia în negru străbătu mulţimea trecătorilor ca un bolid, gonind înainte orbeşte către strada Nowy Świat. Nu-şi mai dădea seama încotro fugea, nici încotro ar fi trebuit s-o apuce. Era pe jumătate nebună. Într-o clipă de luciditate îşi regretă amarnic fapta ruşinoasă şi o cuprinse groaza. Fugea mînată de instinc-

tul de conservare, ferindu-se de oameni. Dar aceştia erau pe urmele ei. Îi vedea în faţa sa, în dreapta, în stînga. În spaima care o cuprinsese alerga orbeşte, abia trăgîndu-şi răsuflarea, convinsă că va izbuti să scape...

Trecătorii priveau în urma ei uimiţi şi se fereau speriaţi din calea ei, presupunînd că e vreo nebună, sau că cine ştie ce altă nevoie urgentă o mînă. Dar auziră un strigăt :

— Puneţi mîna pe ea !

Apoi un altul :

— E o hoaţă !

Cuvintele acestea treceau din gură în gură, creşteau ca o avalanşă, o loveau ca nişte ghiulele de foc, care se rostogoleau de-a lungul drumului cu un zgomot asurzitor. Istovită, Marta îşi încetini fuga. În urma ei se auzeau strigăte din ce în ce mai duşmănoase şi tropotul din ce în ce mai tare al urmăritorilor care alergau s-o prindă. Un tremur puternic îi zgîlţîia toată fiinţa. Zbură înainte ca şi cînd ar fi avut aripi. N-o mîna numai durerea, ci şi groaza.

Deodată, simţi că nu mai poate alerga, nu pentru că n-ar mai fi avut putere, dar oamenii începură să-i taie drumul, să întindă mîinile, apucîndu-i rochia. Groaza de care era stăpînită o ajuta să se ferească cu o abilitate şi cu o uşurinţă uimitoare, evitînd braţele trecătorilor, care se întindeau spre ea, atingîndu-se de ele şi totuşi scăpîndu-le.

Oamenii ocupaseră toată lărgimea trotuarului. Nu-i mai putea ocoli, va fi în curînd în mîinile lor, o vor prinde...

Sări de pe trotuar în mijlocul străzii, acolo unde se îmbulzeau vehicule, cai, dar nu oameni...

Alerga mai departe prin mijlocul străzii, evitînd căruţele şi caii cu aceeaşi dibăcie, cu care evitase pietonii. Deodată, văzu năpustindu-se în urma ei şi masa aceea compactă de oameni, care o fugăreau mereu, mereu. Cine erau aceşti oameni ? În fruntea alaiului văzu lucind tinichelele galbene de pe uniformele gardiştilor. Îi urma mulţimea de gură-cască, rîzînd şi strigînd gata să ia parte la orice scandal, şi trecătorii dornici de distracţii gratuite.

Trăsurile se răriră. Femeia se opri în mijlocul străzii şi privi înapoi.

O mai despărţeau vreo douăzeci de paşi de mulţimea fremătîndă. Rămase o clipă locului, apoi se avîntă iarăşi înainte. Pe neaşteptate, îi apăru în faţă o dihanie neagră, ameninţătoare, ca şi aceea din urma ei, dar ciudată, înaltă, alungită, cu un ochi mare, fosforescent, înfipt sus, în frunte. În aer răsună sunetul strident al unui clopoţel ; suna îndelung, pătrunzător, prevenitor. Ochiul fosforescent înainta repede, cu un uruit surd, însoţit de sunete metalice, copitele cailor loveau nişte şine de fier, peste care se rostogoleau roţile omnibusului enorm, încărcat cu pasageri, tras de patru cai zdraveni.

Femeia fugea mereu înainte prin mijlocul străzii. În urma şi înaintea ei alergau două mase negre, una scoţînd strigăte şi hohote de rîs, cealaltă sunînd prelung din clopoţel, uruind surd şi clipind din ochiul acela mare, fosforescent. Ambele se îndreptau asupra femeii, prinsă între ele. Dacă nu va sări în lături, o va-nghiţi una sau alta dintre cele două. Se opri şi privi înapoi.

Mulţimea de urmăritori, era la cel mult zece paşi de ea ; aceeaşi distanţă o despărţea şi de uriaşul omnibus, care aluneca năvalnic pe şine. Masa de oameni înainta ceva mai încet parcă decît omnibusul acela ce se apropia vertiginos.

Femeia se opri. Îi slăbiseră puterile ? Sau se hotărîse să pună capăt acestei goane cumplite ? Stătu aşa cu pieptul îndreptat către omnibus, cu capul întors în direcţia din care veneau oamenii. În ochii ei pîlpîi o licărire de luciditate. Ai fi zis că stă în cumpănă. Ce să aleagă ? Ruşinea, batjocura, închisoarea, chinurile îndelungate, poate interminabile ale unei vieţi terfelite sau... moartea ?... O moarte cumplită, dar rapidă, fulgerătoare...

Instinctul de conservare n-o părăsise cu totul. În ultima clipă, moartea i se păru mai înfricoşătoare decît oamenii şi sări în lături de pe şinele pe care grăbea spre ea sfîrşitul salvator.

Dar... omul cu tinicheaua galbenă în piept întrecu masa de gură-cască, întinse mîna şi-i apucă marginea şalului. Marta se refugie iarăşi pe şinele omnibusului. Cu faţa înălţată spre bolta întunecată a cerului, îşi ridică braţele şi scoase un strigăt nelămurit. Să fi fost un strigăt de amară deznădejde? De iertare? Sau... poate îşi strigase pe nume copilul? Strigătul se pierdu în zgomotul străzii, neînţeles de nimeni. Omul cu tinicheaua galbenă, descumpănit la început de mişcarea bruscă a femeii, se năpusti din nou asupra ei şi-o trase de capătul şalului. Atunci Marta îl lepădă cu o mişcare fulgerătoare, lăsîndu-l în mîinile gardistului, şi se aruncă la pămînt, pe şine.

— Stai! Stai! Ce faci? Opreşte! se auziră strigătele mulţimii îngrozite.

Ochiul fosforescent gonea năvalnic înainte, de-a lungul şinelor de fier, în ropotul copitelor cailor.

— Stai! Stai! Opreşte! striga mulţimea.

Vizitiul se ridică pe capră, strînse hăţurile în mînă şi, cu glasul sugrumat de groază, strigă la cai, încercînd să-i oprească.

Caii se opriră, dar abia după ce roata grea trecuse peste pieptul femeii.

O tăcere apăsătoare se lăsă asupra mulţimii din mijlocul străzii elegante. Oamenii îngroziţi se aplecară peste trupul femeii care zăcea nemişcată pe aşternutul alb al zăpezii.

Roata uriaşului vehicul îi zdrobise pieptul, gonind din el viaţa, dar chipul îi rămăsese neatins, cu ochii mari, sticloşi, aţintiţi spre cerul înstelat.

Sfîrşit

Redactor responsabil : NINA GRIGORESCU
Tehnoredactor : SORINA MALCAȘ

Dat la cules 24.04.1965. Bun de tipar 10.06.1965. Apărut 1965. Tiraj 15125 ex. broșate Hîrtie tipar înalt B mat de 63 g/m². Format 540×840/16. Coli editoriale 11,75. Coli tipar 13,25 A. nr. 4.580 C. Z. pentru bibliotecile mari 884. C. Z. pentru bibliotecile mici 884—31=R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918".
Str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95,
București — R.P.R.
Comanda nr. 741